

Antidiers

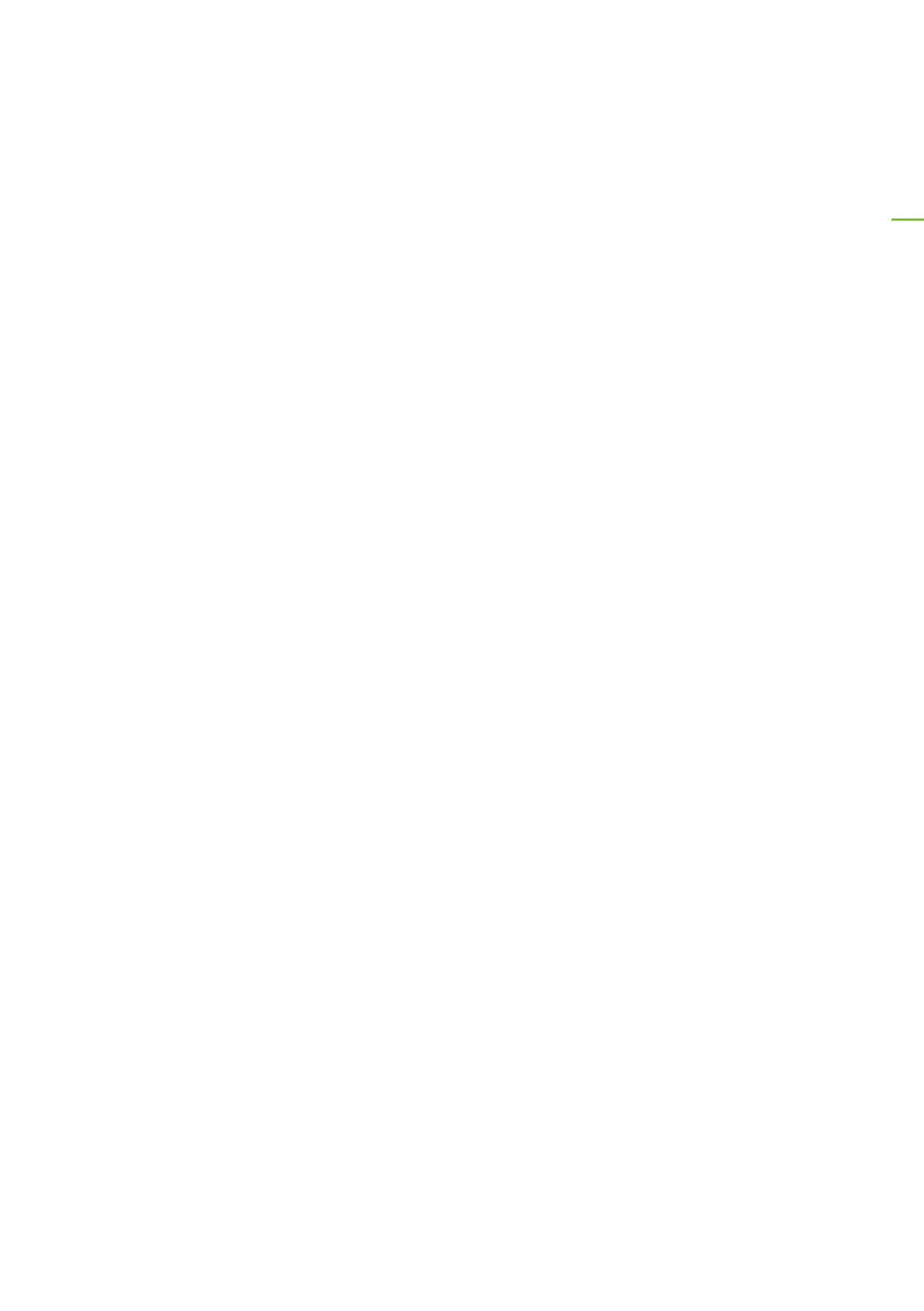
mei 2008

3

AMVB

ARCHIEF EN MUSEUM
VOOR HET VLAAMS
LEVEN TE BRUSSEL

WOORD VOORAF

Wim van der Elst 3

ARCHIEFAANWINSTEN

NOVEMBER 2007 – VOORJAAR 2008

Mariet Calsius 5

**HET VLAAMS JEUGDKOMITEE
VOOR DE WERELDTENTOONSTELLING**

Mariet Calsius 9

EXCERPEREN VAN DE BRUSSELSE POST

Wout Van Caimere – Mariet Calsius 35

CURIOSUM

43

MAGISTER DIXIT...

EEN EEUW PROTESTANTS NEDERLANDSTALIG LAGER ONDERWIJS
IN BRUSSEL (1830-1930) DEEL 1

Guy Liagre 47

KRONIEK

75

WOORD VOORAF

Wim van der Elst
Voorzitter
Afgevaardigd-bestuurder

Dit is het derde nummer van ons tijdschrift *Arduin* in vernieuwde vormgeving. Ook het derde nummer van onze elektronische nieuwsbrief *@rduin* is inmiddels verschenen en verzonden. De reacties op deze nieuwe communicatievormen zijn positief.

In het najaar is er veel energie gestoken in de voorbereidingen van de activiteiten ter gelegenheid van 30 jaar AMVB. Daarnaast woog ook de planlast zwaar: beleidsplan 2008-2012, de begroting en het actieplan 2008, het financieel verslag, het werkingsverslag en de evaluatie over 2007. De komende maanden kan het AMVB zich dan weer ook toeleggen op de basiswerking. Dat zal de bijkomende wetenschappelijke medewerker die wij binnenkort hopen aan te werven, ook de gelegenheid geven om zich in te werken.

Zoals u zult lezen blijven onze collecties gestaag aangroeien. We hebben daarom een bijkomende vlaggenkar besteld, om dergelijke kwetsbare voorwerpen behoorlijk te conserveren. We hebben ook nood aan bijkomende plankasten en een derde compactus. In dit nummer vindt u ook het resultaat van een aantal bestanden die ontsloten werden. Het is van belang dat we weten wat we in huis hebben en dat we dat ook op een overzichtelijke wijze aan derden kunnen meedelen. In het Brusselluik is geen instelling te gast, maar dr. Guy Liagre, o.a. predikant van de Protestantse Kerk aan de Nieuwe Graanmarkt, met een bijdrage over het protestants Nederlandstalig onderwijs in Brussel.

Blijvende aandacht heeft het AMVB ook voor de (eventuele) gevolgen van het nieuwe Cultureel-Erfgoeddecreet. Op zich is het geen slechte zaak dat de drie bestaande erfgoeddecreten (Decreet op de Volkscultuur 1998, Archiefdecreet 2002 waaronder het AMVB erkend is, en Erfgoeddecreet 2004) geïntegreerd worden. Hierdoor worden alleszins de beleidsperiodes evenals de procedures gelijkgeschakeld en hopelijk ook vereenvoudigd. Positief is natuurlijk dat er bijkomende middelen voor de sector worden vrijgemaakt. Het is echter belangrijk dat er een kerntakenoefening zou worden gemaakt. De Vlaamse overheid zou met het nieuwe decreet enkel rechtstreeks organisaties ondersteunen met een landelijke of internationale werking. Lokale en regionale organisaties zouden moeten terugvallen op de provincies en gemeenten, en in het geval van Brussel op de Vlaamse Gemeenschapscommissie, die hiervoor extra middelen zullen krijgen. Hoe dat concreet zal gaan is verre van duidelijk.

Nieuw is alleszins de fusie van de vroegere steunpunten Culturele Biografie Vlaanderen en Vlaams Centrum voor Volkscultuur tot één erfgoedsteunpunt, met de nieuwe naam FARO, gevestigd in de Priemstraat 51. FARO

krijgt ook een rol bij de uitwerking van de nieuwe erfgoedfora voor een geïntegreerde benadering van cultureel erfgoed. In een eerste fase komen hiervoor in aanmerking Antwerpen, Gent, Brugge en de VGC. De Erfgoedcel van de VGC opteert er blijkbaar voor om het AMVB als motor te laten fungeren. Maar het is duidelijk dat wij toch in een andere divisie spelen dan instellingen zoals het Museum aan de Stroom (Antwerpen), het STAM (Gent) of de Brugse musea... Het AMVB kan niet met een dergelijke rol worden opgezadeld zonder een substantiële bijkomende ondersteuning. Wij hopen hierover binnenkort een gesprek ten gronde te kunnen voeren met de nieuwe directeur Cultuur, Jeugd en Sport van de VGC, Dirk Broekaert.

Belangrijk in het nieuwe erfgoeddecreet is ook dat middelen worden voorzien voor de aanpak van het nijpende probleem van (het ontbreken van) erfgoeddepots. De regierol daarvoor wordt toegewezen aan de provincies en de VGC. Indien dergelijk depot van de grond zou komen, is het AMVB zeker geïnteresseerd in deelname aan dit project. Ook hier zal overleg meer dan nodig zijn.

ARCHIEFAANWINSTEN NOVEMBER 2007 VOORJAAR 2008

Mariet Calsius

De voorbije eindejaarsperiode en het nieuwe jaar heeft het AMVB weer een aantal geschenken opgeleverd. Geen ellenlange lijst, maar wel een aantal mooie juweeltjes. Geen kunstschaten, maar getuigenissen van het verenigingsleven in al zijn aspecten.

In het eerste nummer van *Arduin* kreeg u reeds een uitgebreid verhaal over het archief en de vlaggen van Kunst en Liefde (- De Volksstar) uit Sint-Jans-Molenbeek. Die overdracht werd reeds in 2007 aangevuld, zelfs nog de eerste dagen van 2008. De nieuwe stukken werden al toegevoegd aan het archief. De archiefoverdrager, Georges Hallumiez die we kennen als een toneelman, droeg enerzijds nog aanvullend archief van het Koninklijke Gewestelijke Toneelverbond van Sint-Jans-Molenbeek over en anderzijds zijn persoonlijk archief. Het archief van het Koninklijke Gewestelijke Toneelverbond is niet zo omvangrijk: twee archiefdozen. In vergelijking met andere toneelgebonden archieven, waar vaak programma-brochures, tekstbrochures, affiches en foto's zijn terug te vinden, bevat het archief van het toneelverbond de notulen, statuten en briefwisseling. In 1905 werd het Verbond der Vlaamse Toneelverenigingen van Sint-Jans-Molenbeek opgericht. Het verbond stond ook open voor toneelverenigingen uit aangrenzende gemeenten. In 1955 werd na toekenning van 'Koninklijk' besloten een naamswijziging door te voeren die ook de aanwezigheid van niet-Molenbeekse gezelschappen overkoepelde: Koninklijke Gewestelijke Toneelverbond van Sint-Jans-Molenbeek. Mooi is toch dat het verbond volgens de statuten streefde naar 'de verhoging van het geestelijk en stoffelijk peil van zijn aangesloten verenigingen'.

Het persoonlijke archief van Georges Hallumiez is een weerspiegeling van zijn engagement in het gemeentelijke gebeuren. Hij was lange tijd voorzitter van Kunst en Liefde, maar eveneens voorzitter van de Sociaal-Culturele Raad van Sint-Jans-Molenbeek. Dit archiefbestand bevat stukken betreffende de Sociaal-Culturele Raad Sint-Jans-Molenbeek en het gemeenschapscentrum De Vaartkapoen, de Adviescommissie voor de Vlaamse Gemeenschap Sint-Jans-Molenbeek en de geschied- en heemkundige kring Molenbecca.

Aansluiten kunnen we hier onmiddellijk met het archief van Gemeenschapscentrum De Maalbeek (Etterbeek). Het archief beslaat 40m. Hiermee deinen de archiefbestanden gerelateerd aan de gemeenschapscentra en hun voorlopers die in het AMVB berusten, verder uit: het archief van APSKW/Stad en Cultuur, het archief van de Sociaal-Culturele Raad Sint-Jans-Molenbeek, het archief van Nesocura/

De Kriekelaar. Er zijn ook nog de bestanden overgedragen door (voormalige) voorzitters of andere persoonlijkheden: Sándor Szondi (Etterbeek), Rik Bonnijns (Schaarbeek), Marina Van Haeren (Jette), Renaat Roels (Ganshoren), Bernadette Vriamont (Schaarbeek), Cilia Van der Spurt (Sint-Agatha-Berchem).

Een aanwinst van kleinere omvang vormen de archivalia van Jef en Herman Mennekens. De overgedragen stukken bestaan uit tijdschriften, die een zeer mooie aanvulling geven op het tijdschriftenbestand in het AMVB, en persoonlijke stukken betreffende het culturele leven in Brussel en Jette.

Ook een zeer mooie aanwinst is het archief van Jef Burm. Jef Burm werd geboren in Sint-Niklaas op 19 juni 1923. Hij stond vrij vroeg op de planken o.a. in de hoofd-rederijderskamer Goudbloem uit het Land van Waas. Aanvankelijk was hij voorbestemd om de beenhouwerij van zijn vader over te nemen, maar hij kreeg de kans om voordracht en toneel te studeren aan het conservatorium van Antwerpen en later aan de Studio Herman Teirlinck. Hij werd vooral bekend als conférencier, cabaretier, kleinkunstenaar en acteur. Zijn archief bestaat uit verschillende delen: persoonlijk archief, dossiers gevormd naar aanleiding van producties van Jef Burm (eventueel in samenwerking met andere artiesten), liederen en partituren (al dan niet van gebrachte producties), tekstbrochures van luisterspelen en toneelstukken, en audiovisueel materiaal.

Optocht ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het Gewestelijk Toneelverbond van Sint-Jans-Molenbeek, op dat moment nog niet 'koninklijk' hiernaast: Jef Burm in 1960

Archiefvormer

Vlaams
Jeugdkomitee voor de
Wereldtentoonstelling

Inhoud

Dit comité werd in 1957 gesticht met als doel tijdens de Wereldtentoonstelling een Vlaamse Dag te organiseren. Voorzitters waren Vic Anciaux en Wilfried Martens. Het archief werd overgedragen door Lei Vranken, secretaris, en bestaat uit drie delen: het archief van het Vlaams Jeugdkomitee voor de Wereldtentoonstelling, het archief van het Vlaams Jeugdkomitee en het persoonlijk archief van Lei Vranken en zijn vrouw Fien Vandenbroek.

HET VLAAMS JEUGDKOMITEE VOOR DE WERELD- TENTOONSTELLING

Mariet Calsius

Een ziekte die historici en archivariissen wel eens kan treffen – of waaraan de sector is blootgesteld naargelang interne en/of externe factoren – is het zogenaamde klokkalenderkijken¹: 18:30 doet je onvermijdelijk aan de Belgische onafhankelijkheid denken, 13:02 aan de Guldensporenslag. Sinds kort is 17:04 een zeer irritante cijfercombinatie: 17 april. In combinatie met de woorden expo, wereldtentoonstelling, W.T. en het bijkomende getal 58 (17:04:58) kan ik u met zekerheid zeggen dat u, beste lezer, de komende maanden hiervan ook last zult hebben. De ganse erfgoedsector is reeds besmet.

Op 17 april 1958 ging de Wereldtentoonstelling op de Heizelvlakte open. De naoorlogse verwezenlijkingen op maatschappelijk, technologisch en wetenschappelijk gebied toonden de vooruitgang én de toekomst. België als gastland en Brussel als gastheer spaarden kosten noch moeite. Zelf kan u op allerlei manieren de komende maanden Expo '58 (her)beleven. De erfgoedsector biedt u een ruime staalkaart van de toenmalige euforie. Het plezier van die (her)beleving willen we niet in de weg staan. Kritisch als we beroepshalve moeten zijn, willen we toch stilstaan bij wat ons vandaag zo vanzelfsprekend lijkt en waarvoor de Vlaamse jeugd van '58 heeft gestreden. Expo '58 was een typisch Belgisch product. De Vlamingen waren nauwelijks vertegenwoordigd in de kaderfuncties van de inrichtende maatschappij en al helemaal niet in het beeld dat van België aan de wereld werd gegeven. Een nieuwe generatie Vlamingen gaf op dat moment de Vlaamse Beweging weer hoop en streed voor een Vlaamse Dag op de Wereldtentoonstelling. Ook dát was vooruitgang.

Tegelijkertijd was dit aspect ook de aanleiding tot de ontsluiting van het archief van het Vlaams Jeugdkomitee voor de Wereldtentoonstelling dat reeds 20 jaar in het AMVB berust.

Aanloop

Het Vlaams Jeugdkomitee voor de Wereldtentoonstelling (VJWT) werd opgericht op 10 maart 1957. De Vlaamse jeugdleiders van dat moment verzamelden in Brussel om te voorkomen dat de Wereldtentoonstelling een 'Vlaamse vernedering, met alle gevolgen van dien' werd, 'doch een opbouwende bevestiging van de Vlaamse volkspersoonlijkheid' zou weergeven. Als voorlopige actiegroep riepen ze de Vlaamse jeugdbewegingen, studentenverenigingen en Vlaamse jeugdbladen op om 'bij onderhavige motie aan te sluiten en met het Jeugdkomitee onverwijld de actiemiddelen te onderzoeken'. De jeugdleiders beseften dat ze dit niet alleen konden bereiken en zouden hun volledige medewerking verlenen indien de 'grote Vlaamse organisaties van sociale, culturele en economische aard, zonder dralen' zouden overgaan tot 'de oprichting van de Centrale Raad voor de Wereldtentoonstelling'.²

Het comité ontstond niet uit het niets. Vrij kort nadat in 1952³ de beslissing tot het houden van een wereldtentoonstelling was gevallen, ontstond er in de Vlaamse gelederen wrevol omwille van het sterk francofone karakter van het organiserende Commissariaat-Generaal der Regering van de Algemene Wereldtentoonstelling en van de Belgische inbreng. Waar het 'rendez-vous met de wereld' de naoorlogse maatschappelijke, technische en wetenschappelijke verwezenlijkingen uit de hele wereld zou tonen en een enorme promotiestunt voor België zou zijn, bleek al snel dat Expo '58 een Franstalige bedoening zou worden. In de jaren 1954-1956 riepen niet-partijpolitieke Vlaamse verenigingen zoals het Vlaams Economisch Verbond (VEV) en het Davidsfonds de politici op tot waakzaamheid. Tevergeefs: de Nederlandstaligen bleven bij de organisatie in de minderheid en als snel bleek dat België als een unitair Franstalige staat zou worden voorgesteld⁴.

De euforie die ons vandaag overspoelt bij het halfeeuwfeest⁵, wekte in de aanloop naar Expo '58 niet alleen wrevol bij de Vlaamse Beweging. Het feit dat heel wat financiële middelen in de tentoonstelling en in Brussel werden gepompt, kon niet rekenen op de goedkeuring van andere Belgische steden en regio's. Sociale woningen konden niet worden gebouwd, de autoweg met Duitsland kon niet worden afgewerkt, het spoorwegennet waardoor de internationale expobezoeker eventueel ook een dagtrip naar Luik of Gent kon maken, was onvoldoende ontsloten...⁶ Niets nieuws onder de zon!

In 1956 bundelde een aantal Vlaamse jeugdbewegingen en jeugdgroepen hun

krachten om te komen tot een eensgezinde en constructieve samenwerking tussen de verschillende leidingen van jeugdbewegingen en invloedskringen van de jeugd. Wie, wat, waar die jongeren mekaar ontmoetten, blijft een beetje raden. Weinig literatuur besteedt aandacht aan het ontstaan van het Vlaams Jeugdkomitee voor de Wereldtentoonstelling, maar ziet over het algemeen de jongerenactie wel als de aanzet tot de heropflakking van de ingedoezelde Vlaamse Beweging. Toegegeven als de bronnen vrij onzichtbaar/onvindbaar zijn, is historisch onderzoek ook niet eenvoudig. Hier komt nog bij dat de verwijzingen die dan toch te vinden zijn, aan verschillende organisaties worden toegeschreven. De steun en sympathie die de oudere generatie aan de jongeren bood, had bovendien iets van een mentorschap⁷. Voor beide generaties vinden we steeds dezelfde namen terug. Maurits Coppieters, Paul Daels, Maurits Van Haegendoren, Edgar Van Cauwelaert... vertegenwoordigen de volwassen generatie. De charismatische jeugdleiders van toen waren Vic Anciaux⁸, Aleide Andries, Mik Babylon, Rik De Ghein, Wilfried Martens, Staf Verrept... Dat deze figuren zowat in elke Vlaamse (studenten)organisatie actief waren, maakt het onderzoek er niet eenvoudiger op. Verwevenheid in of relaties tussen organisaties kwamen vanzelfsprekend tot stand en maken bijgevolg de puzzel moeilijker⁹.

Vic Anciaux overhandigt als afgevaardigde van het Jeugdkomitee voor de wederopbouw van de IJzertoren een eerste bedrag aan prof. F. Franssen
(© Nestor Gerard, herkomst: ADVN, Antwerpen / IJzerbedevaartarchief VFFY5/115)

1956 was ook het Rodenbachjaar. De contacten die tussen de oudere en jongere generatie ontstonden, zouden de komende jaren hun vruchten afwerpen. De Jeugdraad voor Vlaamse Actie¹⁰, de Rodenbachgemeenschap en het Jeugdcomité voor de IJzerbedevaart kwamen tot stand. De Rodenbachgemeenschap was een overleggroep onder impuls van Paul Daels, Maurits Coppieters en Karel Van Cauwelaert¹¹. De Jeugdraad voor Vlaamse Actie zag toen het levenslicht met de bedoeling een ontmoeting- en studiecentrum te worden zodat de jongeren de Vlaamse Beweging nieuw leven konden inblazen. De eerste pogingen verliepen echter stroef omdat de katholieke jeugdbewegingen niet ten gronde wilde meewerken¹². Het initiatief kwam dus niet van de grond, maar zou wel de basis leggen voor het Vlaams Jeugdkomitee dat in 1957¹³ werd opgericht. Hieruit groeide het Jeugdkomitee voor de IJzerbedevaart en het Vlaamse Jeugdkomitee voor de Wereldtentoonstelling. De Jeugdraad zelf verdween¹⁴. Het Jeugdkomitee voor de IJzerbedevaart coördineerde de deelname van de jeugd aan de IJzerbedevaart. Het Jeugdkomitee voor de Wereldtentoonstelling beoogde de toepassing van de taalwetgeving tijdens het gehele gebeuren van de WT en in het Commissariaat-

Generaal dat belast was met de inrichting van de expo. Daarnaast ijverde het Jeugdkomitee ook voor een Vlaamse Dag en een volwaardige plaats van het Nederlands op de WT¹⁵.

Het meest eenvoudige lijkt m.i. de woorden van Staf Verrept die hij in 1958 neerschreef, te volgen:

Op initiatief van Dr. Jur. P. Daels werd tijdens een studiebijeenkomst te Brussel van de Rodenbachgemeenschap (gesprekscentrum voor jeugdleiders, -leidsters en geïnteresseerde jonge mensen) besloten een breed opgevatte jeugdactie Vlaanderen – W.T. op touw te zetten. Zoals altijd in Vlaanderen werd er van wal gestoken zonder geld, zonder andere middelen doch met een eerbiedwaardig geloof en bewonderenswaardige taaiheid. Dr. Vic Anciaux aanvaardde voorlopig het voorzitterschap en onder zijn beleid begonnen de onderhandelingen met de verschillende jeugdorganisaties, zonder onderscheid van levensbeschouwing. Allen werden gevraagd, doch niet allen gaven gehoor. Het resultaat was niettemin schitterend: wat twee jaar voordien aan het standbeeld van Rodenbach te Roeselare door dezelfde jeugd beloofd was geworden, ging nu in vervulling: 'Wij laten elkaar niet meer los!' Het was Maurits Coppieters die het ons beloven deed, wij hielden deze belofte gestand. Tweeëndertig jeugdbewegingen, groepen en tijdschriften geraakten akkoord op een basisprogramma dat in grote lijnen beoogde: voorlichting van de publieke opinie in Vlaanderen, beïnvloeding van de verantwoordelijke Overheid, Vlaamse aanwezigheid op de Wereldtentoonstelling.¹⁶

De nauwe samenwerking met de Rodenbachgemeenschap wordt bevestigd in de eerste notulen en aantekeningen: een eerste grote voorlichtingsvergadering werd op 27 april door de Rodenbachgemeenschap en het VJWT gepland¹⁷. Ook de nieuwe dynamiek die omstreeks deze jaren van de Vlaamse Volksbeweging (VVB) uitging, bood evenzeer kansen voor de jeugdige generatie¹⁸.

Chronologisch verloop van de jongerenacties

Het VJWT zat boordevol energie. De oprichting van de organisatie werd vrij snel kenbaar gemaakt in de pers en de heel wat personen zouden worden aangesproken. De werkers van het eerste uur waren o.m. Vic Anciaux, Piet Demeyere, Wilfried Martens, Rik De Ghein, Lei Vranken. Deze laatste werd secretaris en meldde in zijn eerste aantekeningen reeds dat op die eerste bijeenkomst ook besloten werd om zo talrijk mogelijk aanwezig te zijn op het studieweekend van Stichting–Lodewijk de Raet enkele weken later¹⁹. Ondertussen nam het VEV het initiatief voor een gezamenlijk overleg op 3 april 1957. Het VJWT was vertegenwoordigd. Het VEV had reeds in januari 1955 een gelijkaardig overleg georganiseerd ter 'vrijwaring van de rechten en belangen der Vlamingen bij de aanstaande Wereldtentoonstelling te Brussel in 1958'. Twee jaar jaren besloot men een Centrale Raad op te richten²⁰.

**Besluit tot oprichting van het Vlaams Jeugdkomitee voor
de Wereldtentoonstelling,
10 maart 1957 (BE AMVB 129/005)**

Ontvangen 17/3/57
v. Staf beneft

MOTIE

De ondergetekende Vlaamse jeugleiders, te Brussel samengekomen,

Overwegende de grote invloed welke van de Wereldtentoonstelling 1958 zal uitgaan op ganz ons Volk en biezonder op de jeugd;

Vaststellende, dat de huidige toestand inzake leiding en inrichting van de wereldtentoonstelling doet vrasen dat deze laatste tot een nieuwe kleinering van Vlaanderen zal uitgroeien en thans reeds sociale, kulturele en ekonomische belangen van het Vlaamse Volk in het gedrang brengt;

Willende dat de Wereldtentoonstelling tot geen Vlaamse vernadering, met alle gevolgen van dien worde, doch een opbouwende bevestiging van de Vlaamse volkspersoonlijkheid brenge;

In de overtuiging dat het hoogtijd is dat er met het oog hierop tot een eendrachtige, positieve en vastberaden aktie worde overgegaan;

Beslissen het "VLAAMS JEUGDKOMITEE VOOR DE WERELDTENTOONSTELLING" op te richten, waarvan zij de voorlopige aktiegroep uitmaken.

Roepen alle Vlaamse Jeugdbewegingen en Studentenverenigingen alsmede de Vlaamse jeugdbladen op, bij onderhavige motie aan te sluiten en met het Jeugdkomitee onverwijld de aktiemiddelen te onderzoeken.

Besweren de grote Vlaamse organisaties van sociale, kulturele en ekonomische aard, zonder dralen over te gaan tot de oprichting van de Centrale Raad voor de Wereldtentoonstelling, welke in het vooruitsicht werd gesteld en waaraan zij, als Jeugdkomitee, hun volledige medewerking toezeggen.

Beslissen dese motie aan de Pers over te maken.

Vic Anclaux
Herwig Dejonghe
P. Demeyer
P. Kempynck
Leo Lagrou
Wilfried Martens
Theo Ongena
Jan Ryokeboer
Staf Vermeire
Staf Verrept

Traden nog toe:

Herman Soetaert - Oostendestr., 3 - Gent
Johan Soenen - Onderbergen, 52 - Gent
Francis Anthonis - Gemeentestr., 39 - Nijlen
Aleide Andries - Maria Hendrikastr., 110 -
St. Amandsberg

Frieda Van Tijghem - ?

Karel Mertens
Rik De Ghein
Jan Aertssens
Jos Roebben
Dries Persijn

bygewest.

een krachtmeting

expo '58

woorden

« Vrede, toenadering, solidariteit, humanisme » en aan alle volkeren van om het even welk ras de gelegenheid bieden, zich bewust te worden van deze problemen.
Ziedaar het doel van de W. T. '58, naar de eigen woorden van de Kommissaris-Generaal, baron Moens de Fernig.

dadens

Normaal ware geweest, dat Baron Moens de Fernig had kunnen aantonen hoe vreedzaam de twee volkeren in het land, waar de W.T. ingericht wordt, naast elkaar leven, hoe zij gelijkwaardig behandeld worden als voorbeeld voor alle volkeren van om het even welk ras".
Daarom moesten die twee volkeren — elk een eigen paviljoen op te richten — elk een eigen nationale dag in te richten (zoals alle andere volkeren en zoals Israël, dat er zelfs drie krijgt); — aan de wereld te tonen: hun eigen taal, hun eigen kunst en cultuur, hun werkzaamheid en manier van leven, hun eigen vlaggen en symbolen.
Daarom moest de Vlaamse jeugd mede te werken dekken, minstens hetzelfde aantal rechten te leveren en in dezelfde mate over de Vlaamse jeugd een eigen volk is en zullen aard, zeden, nijverheid van Vlaanderen ofwel voortdurend

VLAAMSE JEUGDKOMITEE
voor de
WERELDTENTOONSTELLING

Ontwerp van paviljoen.

*bevestigd
nag. 2/1/58*

EXPO '58 - EEN KRACHTMETING

Woorden

"Vrede, toenadering, solidariteit, humanisme" en aan alle volkeren van om het even welk ras de gelegenheid bieden, zich bewust te worden van deze problemen.

Ziedaar het doel van de W.T. '58, naar de eigen woorden van de Kommissaris-Generaal, baron Moens de Fernig.

Daden

Normaal ware geweest, dat Baron Moens de Fernig had kunnen aantonen hoe vreedzaam de twee volkeren in het land, waar de W.T. ingericht wordt, naast elkaar leven, hoe zij gelijkwaardig behandeld worden als voorbeeld voor "alle volkeren van om het even welk ras".

Daarom moesten die twee volkeren de gelegenheid krijgen:

- elk een eigen paviljoen op te richten;
- elk een eigen nationale dag in te richten (zoals alle andere volkeren en zoals Israël, dat er zelfs drie krijgt);
- aan de wereld te tonen: hun eigen taal, hun eigen kunst en cultuur, hun werkzaamheid en manier van leven, hun eigen vlaggen en symbolen.

Daarom moest de W.T. aan die twee volkeren de gelegenheid geven mede te werken door minstens op gelijke wijze de kosten te dekken, minstens hetzelfde aantal rechten te leveren en in dezelfde mate voordeel te hebben bij de W.T.

Maar niets daarvan! Geen eigen paviljoen;

Geen eigen nationale dag.

De K.G. heeft op 8 juni 1957 tegenover de

Kort hierna legde het VJWT zijn actieplan²¹ voor. Tweeëndertig jeugdorganisaties zouden op 15 april 1957 dit programma onderschrijven. Het actieplan beoogde drie doelstellingen:

- * de verantwoordelijke overheid beïnvloeden door het sturen van delegaties naar de Commissaris-Generaal, de burgemeester van Brussel (die voorzitter was van de verantwoordelijke maatschappij) en de minister van Binnenlandse Zaken, door het aanschrijven van de ambassades i.v.m. de taaltoestanden in België en het taalgebruik op WT, en door het verspreiden van protestkaarten;
- * de voorlichting van de Vlaamse publieke opinie door het uitgeven van een brochure en door het organiseren van voorlichtings- en protestvergaderingen;
- * de Vlaamse jeugd voorbereiden op een bezoek aan de WT via een uitgebreide affiche- en sluitzegelcampagne en door het bepalen van een fiere krachtdadige Vlaamse gedragslijn²².

Dankzij een goed georganiseerd systeem van circulaires en het verspreiden van persmededelingen kon het VJWT in zeer korte tijd de Vlaamse jeugd mobiliseren²³. Wellicht speelde de doordachte structuur van de organisatie hierin ook een grote rol. Naast de charismatische figuur van de voorzitter en een efficiënt secretariaat was de rol van de provinciaal verantwoordelijke ook zeer strategisch gekozen.

Bij de start van de organisatie in het voorjaar van 1957 was Vic Anciaux voorzitter. Hij was als student steeds actief geweest. Vanwege zijn stageverplichtingen als student in de geneeskunde en de militaire dienstplicht die hij in december van dat jaar zou moeten vervullen, pleitte Anciaux zelf om af te zien van het voorzitterschap²⁴. Wilfried Martens genoot reeds het vertrouwen van bepaalde jeugdleiders en nam het voorzitterschap in mei over²⁵. De andere functies van het bestuur waren als volgt ingevuld: Staf Verrept, Piet van Cauwenbergh, Lieve Vandekerckhove, ondervoorzitters; Lei Vranken, secretaris; Jan Ryckeboer, penningmeester; Piet Demeyere, persdienst. Provinciale voorzitters waren: Marcel Haazen, Antwerpen, Omer De Blicck, Brabant, Herman Soetaert, Oost-Vlaanderen, Mik Babylon, West-Vlaanderen. Als vaste leden werden vermeld: Vic Anciaux, Johan Soenen, Rik De Gheyn, Marthe Verhoeven, Louize Verhoeven, Francis Anthonis, Frieda Van Tyghem, Monique Brakelaire, Leo Lagrou, Aleide Andries, Paul Rubbens, René Peeters, Jos Chabert, Mia Cool, Fons Borginon, Jw. Depoortere, Jozef Lambrecht²⁶.

Eens dat het VJWT goed op gang was, konden de jonge Vlamingen acties ondernemen. Dertien eisen werden verrat in een memorandum dat de jongeren overmaakten aan de commissaris-generaal van de regering, baron Moens de Fernig. Op 6 juni 1957 ontving de baron een delegatie van jongeren. Moens de Fernig beloofde schriftelijk te antwoorden – zij het laattijdig²⁷. Reactie op het bezoek was de verspreiding van het pamflet *Expo '58: een krachtmeting* waarin na een bondige

schets van de misstanden alle Vlaamse jongeren werden opgeroepen: *Maar er is meer. De W.T. wordt een krachtmeting. Omdat de W.T. een peiling wordt naar de weerstandskracht van de Vlaamse jongeren. Deze grootste demonstratie van de moderne techniek, cultuur en levensvormen, welke Europa en de wereld in Brussel opgebouwd heeft, kan hen niet onverschillig laten. Zij zullen vastberaden hun plaats kiezen. Daarom bereiden zij zich nu voor door beschaafd te spreken, door een eigen stijl aan te leren, en alle Vlamingen bewust te maken van het grote belang van de W.T. Daarom ook zullen de Vlaamse jongeren aanwezig zijn op onze eigen Vlaamse dag in het begin van de W.T. Maar vooral zullen zij hiervan overtuigd zijn: dat de W.T. geen vernedering voor Vlaanderen zal worden, maar de uitdrukking van een krachtadig volk.*²⁸

Ondertussen had de VVB de brochure *De Balans van België* uitgegeven, waardoor ook de algemene publieke opinie op de hoogte werd gebracht. De jongeren van hun kant stuurden een delegatie naar Cooremans, burgemeester van Brussel en voorzitter van de maatschappij die belast was met de organisatie van de tentoonstelling. Het werd het 'Incident Cooremans'. Waar het VJWT als een volwaardige organisatie een openhartig gesprek wenste, trachtte Cooremans via een bureaucratische procedure alles op de lange baan te schuiven. De jeugd van toen protesteerde heftig. Cooremans maakte alles kenbaar aan de pers. Wellicht had hij de Vlaamse jongeren en hun steun vanwege de Vlaamse pers onderschat²⁹.

De herfst van 1957 was zowel voor de organisatie als voor Wilfried Martens zeer druk. Het secretariaat werd overstelpt met vragen naar informatie over alles wat gaande was. Bestellingen van o.m. sluitzegels³⁰, protestkaarten en fietswimpels volgden elkaar op. Voorzitter Martens schreef ondertussen memoranda en brieven en hield vier tot vijf toespraken per week. Een zeer goede strategie was het inschakelen van de pers:

*Bovenal zorgden wij ervoor dat de pers telkens de teksten ontving. Elke brief werd een open brief. De antwoorden werden eveneens publiek gemaakt. We voerden de acties op en de pers bleef gelukkig volgen*³¹.

Een eerste grote nationale protestvergadering vond plaats op 17 november 1957. Waar de vroegere acties van het jeugdcomité eerder een voorbereidend karakter hadden, volgde nu het massale publieke optreden. Duizenden aanplakbrieven rie-

hierboven: Lucien Cooremans (1899-1985), burgemeester van Brussel van 1956 tot 1975
(uit: tentoonstelling *Familiekunde bindteken tussen mensen 9-17 mei 1976*. VVF, z.p. 1976)
rechts: Affiche van de Volksunie voor de parlementsverkiezingen van 1958
(ADV, Antwerpen, VAFA 411)

VOLKSUNIE

pen de Vlaamse jeugd op om een antwoord van Moens de Fernig op het memorandum. Op meer dan vijftig plaatsen gingen protestvergaderingen door. Dankzij de steun van de VVB, het Davidsfonds en de VTB-VAB nam niet alleen de Vlaamse jeugd deel, maar werd het protest door een bredere bevolkingsgroep gedragen. In het parlement volgden de nodige interpellaties³².

Het werd reeds gezegd: ook andere organisaties trokken zich het lot van de Expo '58 aan. Het VJWT stond echter zeer lang alleen omdat de onderhandelingen tussen de 'volwassenen'organisaties niet resulteerden in een eendrachtig optreden. De protestdag versterkte de contacten tussen jong en oud en Paul Daels slaagde erin om met het VJWT de 'Raad van Overleg – Actie Vlaanderen WT' te vormen. Tot de raad traden eveneens toe: het Algemeen Vlaams Oud-Hoogstudentenverbond (AVOHV), het Davidsfonds, het Vlaams Komitee voor Brussel (VKB) en de VVB. Een eerste vergadering vond plaats op 3 december 1957 in het Brussels Tehuis. Toen werd reeds uitgeklaard om geen nieuwe organisatie op te richten, maar de bestaande initiatieven te ondersteunen. Kern van het overleg bleven de hier vermelde verenigingen, maar andere verenigingen konden eventueel nog toetreden. Het VJWT nam de uitvoering van de eigenlijke actie op zich, terwijl de andere organisaties mee instonden voor de algemene planning op zich evenals de uitwerking van de gemeenschappelijke initiatieven en de 'financiële mobilisatie'³³.

Eind december 1957 vertrok een nieuw schrijven aan de commissaris-generaal, maar deze liet weten dat hij de beslissingen aan de minister van Economische Zaken had overgedragen. Het VJWT schreef vervolgens minister Rey aan, die omstreeks deze periode opgevolgd werd door minister Motz. Wat dan volgde, kunnen we haast klasseren onder indianenverhalen. De vraag naar een Vlaamse Dag werd steeds uitdrukkelijker gesteld. Na een aantal onbeantwoorde brieven met verzoek tot audiëntie en een telegram met ultimatum, bleven de studenten³⁴ niet meer thuis zitten. Op 19 februari 1958 trokken een dertigtal studenten 's avonds naar de woonst van minister Motz aan de Paul Deschanellaan te Schaarbeek. Op de pancartes: '11 juli op WT 58; 'Pas op, Tijn komt', 'Schrijf eens, Motz'. De politie greep in, maar de studenten lieten zich niet afschrikken. De volgende dag stonden ze in de Kamer van Volksvertegenwoordiging en riepen: 'Motz, antwoord!'. De minister in kwestie bleek niet aanwezig te zijn. Diezelfde dag antwoordde de minister met de belofte de vraag van het VJWT voor een Vlaamse Dag te beantwoorden. De ordeverstoorers waaronder Martens en Piet Jongbloet, werden opgepakt. Op verzoek van kamervoorzitter Camille Huysmans, die het als een studentikoze grap interpreteerde, werden ze 's avonds weer vrijgelaten. Onder druk van de Franstalige media diende Huysmans enkele dagen later toch een klacht in wegens verstoring van de orde in de Kamer. De boete van 500 frank plus de proceskosten werd betaald door Albert De Smaele, directeur-generaal van *De Standaard*³⁵.

Sluitzegels, uitgegeven door het Vlaams Katholiek Studentenkorps van Roeselare. Mik Babylon was voorzitter. De zegels konden besteld worden bij Lei Vranken. (BE AMVB 129/081)

De Minister

CA/G/MO.

75004

Brussel, de 11-3-1958
de Meeûssquare, 23.

Mijnheer de Voorzitter,

In verband met uw tussenkomst omtrent het inrichten van een Waalse en een Vlaamse dag op de Wereldtentoonstelling, stel ik met genoegen vast dat U de nadruk legt op het feit dat deze manifestatie uitsluitend een historisch-cultureel karakter moet hebben.

Zoals ik reeds in de Kamer, bij de bespreking van mijn begroting heb medegedeeld, ga ik persoonlijk akkoord met de inrichting van die dagen in het raam van de Tentoonstelling.

De Regering heeft op 7 dezer een beslissing, in dit verband getroffen en de Vlaamse dag zal op 6 juli en de Waalse dag 7 september doorgaan.

Ik ben er van overtuigd dat dit nieuws U aangenaam zal wezen.

Gelieve te aanvaarden, Mijnheer de Voorzitter, de verzekering mijner gevoelens van bijzondere hoogachting.

Roger MOTZ.

Aan de Heer Wilfried MARTENS,
Voorzitter van het Vlaams Jeugdkomitee
voor de Wereldtentoonstelling 1958,
Em. Bockstaellaan, 136,
BRUSSEL.

Hiermee was er nog geen Vlaamse Dag toegezegd. Vlaanderen werd opnieuw gemobiliseerd voor een protestvergadering op zondag 9 maart 1958. Het resultaat was bijna hetzelfde als die van 17 november 1957. Waar de commissaris-generaal vlak voor 17 november eindelijk een antwoord op het memorandum schreef, besliste de regering op 7 maart een Vlaamse Dag en een Waalse Dag op de wereldtentoonstelling toe te zeggen: 6 juli voor de Vlamingen, de dag die het VJWT had voorgesteld!³⁶

Het taalstatuut van de Maatschappij van de Wereldtentoonstelling bleef een heikel punt. Was de maatschappij aan de taalwet onderworpen? Het VJWT had hier al op gewezen in zijn memorandum van 6 juli. Niemand waagde zich aan een uitspraak, terwijl het VJWT een officiële verklaring hierover wenste. Op 3 april 1958 werden de jongeren ontvangen door minister van Binnenlandse Zaken Vermeylen. Tijdens dit gesprek gaf de minister toe dat een onderwerping van de maatschappij aan de taalwet, gerechtvaardigd was. Zijn officieel antwoord op 14 april was echter afgezwakt³⁷.

17 april zou de ontmoeting van België met de wereld worden. De leden van het VJWT lieten uiteraard iets van zich horen – of beter zien. Leeuwendaggetjes werden uitgedeeld en de Franstalige schooljeugd zwaaide ermee naar de jonge koning Boudewijn. Honderden ballonnetjes en zes grote ballons met leeuwenwimpels werden tijdens de openingsplechtigheid opgelaten³⁸. Een zoete wraak voor de weigering om de leeuwendag als nationaal symbool van het Vlaamse volk te erkennen. De actievoerders werden door de politie opgepakt, maar reeds na enkele uren vrijgelaten³⁹. Ofschoon ze niet aanwezig waren, konden zij toch vaststellen dat 'het rechtmatig gebruik van het Nederlands ter gelegenheid van de opening van de WT, vooral de toespraken van de Eerste Minister en de Koning, een revelatie geweest zijn voor het buitenland'⁴⁰.

Hoogtepunt

Op 6 juli was het zover: de Vlaamse Dag. De avond ervoor (zaterdag 5 juli) vond te Strombeek-Bever eveneens een nationale 11 juliherdenking plaats. Aan beide manifestaties verleenden het VJWT zijn medewerking. Waar heel wat Vlaamse organisaties hun jaarlijkse 11 juliviering in 1958 niet inrichtten om op 6 juli massaal aanwezig te kunnen zijn, werd het enthousiasme voor de manifestatie op de vooravond ervan niet door iedereen gedeeld. De 11 juliviering, georganiseerd door het VJWT, het AVOHV, het VKB, de VVB en de Davidsfondsafdeling van Strombeek-Bever, stond in het teken van 'de strijd voor het ongeschonden behoud van het Vlaamse grondgebied' – vandaar de strategische keuze in het 'bedreigde Brusselse randgebied'. De bedoeling was eveneens dat de manifestatie zou 'uitgroeien tot een hoogtepunt in de Vlaamse actie en tot een vertreksein voor de verdere strijd'⁴¹.

Het NIR – de toenmalige VRT – wenste bijvoorbeeld niet mee te werken op 5 juli enerzijds omdat de radio- en televisiemensen op 6 juli paraat zouden staan, anderzijds omdat ‘deze onderneming niet ter zake dienende voor de Vlaamse opgang te Brussel’ was⁴².

Het VJWT zorgde alleszins voor een goed verloop van de vooravond: kampeerplaats werd voorzien, Vlaamse jongeren konden hun diensten verlenen bij de ordedienst, een beschermcomité werd opgericht, organisaties en instellingen konden intekenen op advertering in de brochure, verzekering... De vooravond werd ingevuld met volksdansen op het plein en een optocht van de deelnemende jeugdbewegingen door Strombeek-Bever. Om 20 uur startte de viering met toespraken door burgemeester Soens, Edgard Van Cauwelaert, Wilfried Martens⁴³, Maurits Coppieters en Staf Verrept. Naast de klassieke Vlaamse liederenschat werd ook het lied ‘Brussel’, uitgegeven door het VJWT, gezongen⁴⁴.

De Vlaamse Dag zelf verliep plechtiger. Inrichter bleef immers het ‘Commissariaat-Generaal der regering – afdeling Feesten en Wedstrijden’. Op 16 juni 1958 werd het VJWT aangeschreven door de afdeling in kwestie met de mededeling:

- * dat reeds enkele programma’s van de Vlaamse Dag werden opgestuurd;
- * dat het VJWT toegangskaarten kon krijgen voor de feestzitting in het Groot Auditorium en voor het openluchtfeest op het Voorplein, maar dat ‘die geen gratis toegang verlenen tot de Tentoonstelling’;
- * ‘Er bestaat inderdaad zoveel belangstelling voor de Vlaamse Dag dat het onmogelijk zou zijn alle aanvragen te voldoen.’⁴⁵

Het programma bood een bloemlezing van de Vlaamse kunsten en letteren van het moment. De dag startte met het opdragen van een eucharistieviering in het Vaticaans paviljoen met een mis van Lodewijk De Vocht (1887-1977), gevolgd door een beiaardconcert door Staf Nees (1901-1965), stadsbeiaardier van Mechelen en directeur van de Internationale Beiaardschool. Op de academische feestzitting, bijgewoond door de ministers, gouverneurs, parlamentsleden...⁴⁶ waren de toespraken van Achilles Mussche (1896-1974) als voorzitter van de Vereniging van Vlaamse Letterkundigen, Piet Lambrechts (1910-1974) als rector van de Rijksuniversiteit Gent en Mgr. Van Waeyenbergh (1891-1971), rector van de Katholieke Universiteit Leuven.

In de namiddag ging het openluchtspektakel met zang en dans door op het zogenaamde Voorplein onder de muzikale en artistieke leiding van o.m. Jef Van Hoof (1886-1959), Huig Hofman (1901-1980) en Francis Bay (1914-2005). 's Avonds werd Benoits oratorium *De Schelde* opgevoerd o.l.v. Daniel Sternefeld (1905-1986)⁴⁷.

Op het eerste gezicht misschien allemaal te mooi om waar te zijn? De reclame op de achterkant van het avondprogramma was eentalig Frans⁴⁸.

Grote afweziging van die dag waren: baron Moens de Fernig en Wilfried Martens. Voor eerstgenoemde lijkt het logisch. Martens had de volgende dag examen en zat in Leuven op zijn kot te studeren⁴⁹.

Niet zozeer de dag zelf als de manier waarop deze tot stand was gekomen, was een stap vooruit voor de Vlaamse Beweging. Het was de eerste keer sinds W.O. II dat nog eens toegegeven werd aan een Vlaamse eis – hoe klein ze ook was. Herman Todts ziet de actie in het parlement dan ook als een belangrijke datum in de geschiedenis van Vlaanderen:

*Wat overleg en penetratie niet hadden gekund, werd bereikt door een daad gesteld door jonge mannen*⁵⁰.

En daarna?

Al had Martens de Vlaamse Dag, die hij mee had helpen realiseren, niet kunnen bijwonen, hij sprak op 24 augustus de IJzerbedevaarders toe namens de jeugd. Met de actie rond de Wereldtentoonstelling was het Vlaamse vraagstuk opengetrokken naar een bredere laag van de bevolking. Zelfbestuur was op dat moment nog zeer actueel, maar Martens had reeds aandacht voor Europa: 'Jonge Vlamingen! Wij zullen de eerste Nederlandse generatie zijn, die zal worden opgenomen in een Europees verband.'⁵¹

Het VJWT viel niet stil en wenste de actie te bestendigen. De jeugdorganisaties die zich bij het comité hadden aangesloten werden in het najaar van 1958 weer opgeroepen voor een vergadering in de Graaf van Egmont. Een brochure was reeds *Werkbrochure Brussel – Taalgrens*⁵².

Programmabrochure van de Vlaamse Dag
(BE AMVB 129/095)

Vlamingen

Dit is niet een werkelijk gezinschap dat ik u hier van tante Nathan hier in Kronleth Boven en de meest bekende van de Hoopveldt. Het is slechts een naam dat op de papier is en dat in de werkelijkheid niet bestaat. Het is slechts een naam dat op de papier is en dat in de werkelijkheid niet bestaat. Het is slechts een naam dat op de papier is en dat in de werkelijkheid niet bestaat.

van de meest bekende van de Hoopveldt. Het is slechts een naam dat op de papier is en dat in de werkelijkheid niet bestaat. Het is slechts een naam dat op de papier is en dat in de werkelijkheid niet bestaat.

Maar is niet verandering, we begin te vertellen en gelijkheid in recht, maar in zijn naam met nog altijd voorop op de milieubelangen in eigen land. Nu ze hier nu toelicht op deze of Vlaamse gebied was bedroefde grond staat hunne in de samen een overtuiging hoe de toestand hier in zijn volkomen: Voor 1914 was Kronleth Boven en partij teelt Vlaamse gemeente. Bij de telling van 1970 nam in ongeveer 10 ten toelicht Vlaamse gebied.

Bij de telling van 1947 die markeerden om ons zelf goed gevonden werd waren het er reeds 21 ten toelicht, en wanneer straks in 1960 nogmaals een telling plaats heeft dan worden het is de 30 ten toelicht overschreden den begins de officiële toelichtheid. En na dat ogenblik gaat de evolutie niet meer: tusschen jaar nadien zal de meerderheid van zijn te is de gemeente van de Vlaamse verloor.

Denk nu niet dat dit een feministisch gebied is op de zaken: de toestand in de gemeente die ons deel uitmaken van de agglomeratie, vooral getuigen fanstren - en de Wabanes en voorkeuren van daar om het te brengen.

Maar dan ik u zeggen: hoe is het mogelijk dat de Vlaamse niet was gemiddeld laten overlopen? Wel denk niet dat er niet tegen gezegd wordt. Hier bestaat een bleide en actieve bewindschap afdeling met een toelicht tal leden, die reeds haar dienstig zijn totwaardende, en die regelmatig Vlaamse Vlaamse vandaan en kultuurmanieren in die op alle mogelijke manieren de Vlaamse verloor in de dorp.

Maar wat kan dat handvol vaders tegen het name zijn dat drie kinderen van de stadsbestuur kinderen van deze Vlaamse gemeente naar Brussel te laten gaan en daar opstentelijk verpant worden. En de taalwetten dan wilt je zeggen, en de verplichting om Vlaamse kinderen in Vlaamse klassen onder te brengen.

Wij weten ook allemaal dat de Belgen de dappere vaders zullen zijn om een te vinden en te ontdekken. Het is niet hier die kinderen, van ouders die soms meestal zelf zijn Frans kennen, want het is de laatste jaren naar de Brusselse vaders gelijktijdig, onder rekening op straat of van de dappere te maken de ware het naar om het in de Vlaamse verpant. Maar van de Vlaamse gemeenschap in de laatste mental

van de meest bekende van de Hoopveldt. Het is slechts een naam dat op de papier is en dat in de werkelijkheid niet bestaat. Het is slechts een naam dat op de papier is en dat in de werkelijkheid niet bestaat.

De leden van het VJWT besloten op 15 september om ook na de sluiting van de wereldtentoonstelling, de Vlaamse actie te bestendigen en op dezelfde manier verder te werken. Alle niet-politiek gebonden jeugdorganisaties zouden worden aangeschreven. Daarbij te verstaan dat ieder toetredende organisatie zich akkoord zou verklaren met de actiepunten. De structuur van het Vlaamse Jeugdcomité bleef dezelfde als het VJWT, met hetzelfde administratief adres te Brussel en min of meer dezelfde medewerkers. Het bestuur bestond uit: Wilfried Martens, voorzitter, Lei Vranken, secretaris, Wim Van der Meulen, beheerder, Rik De Ghein, Staf Verrept, Piet Van Couwenberghe, Mariette Fillet, Nico Proesmans als ondervoorzitters. Provinciale verantwoordelijke waren: Mik Babylon (West-Vlaanderen), Wilfried Martens (Oost-Vlaanderen), Mon De Clopper (Antwerpen), Edgar Robijns (Limburg) en Staf Verrept (Brabant)⁵³.

Het ontwerp van actieplan van oktober 1958 omschreef de doelstellingen die het Vlaams Jeugdcomité beoogde en die min of meer aansloten bij de doelstellingen van het VJWT:

- * vanuit het perspectief van de jeugd een verantwoord standpunt innemen ten opzichte van de overheden betreffende het probleem Brussel en de taalgrens;
- * daadwerkelijke acties opzetten om die stellingname uit te werken;
- * voorlichting en volksopvoeding⁵⁴.

In het kader van deze doelstellingen werden concrete eisen geformuleerd: vastlegging van de taalgrens en van de Brusselse agglomeratie, goedkeuring van het wetsontwerp Moyersoën⁵⁵ en in afwachting daarvan geen talentelling in 1960⁵⁶. Om deze doelstellingen te verwezenlijken wisten de jongeren dat er een wetenschappelijk onderzoek nodig was naar de wezenlijke oorzaken van de verfransing in Brussel en in de randgemeenten. Het actieplan voorzag ook concrete acties zoals ABN-acties in Vlaamse scholen en jeugdverenigingen te Brussel, en het sensibiliseren van de pendelaars en de klanten in warenhuizen en winkelcentra. De voorlichting en volksopvoeding was een essentiële taak voor de jeugdbewegingen:

De leden het probleem leren zien, hen leren de toekomst van hun volk op sociaal-economische wijze te benaderen.

De nadruk op het persoonlijk optreden van elke Vlaming individueel (de Kode van het Vlaams gedrag te Brussel van de Stichting-Lodewijk de Raet): indien slechts de helft van de Vlamingen, die te Brussel wonen of dagelijks naar Brussel komen werken, winkelen, enz. er konden toe gebracht worden steeds en overal Nederlands te spreken, dan is de strijd gewonnen. De grote handelshuizen zouden zonder twijfel zeer spoedig de conclusie uit deze nieuwe toestand trekken en tweetalig worden⁵⁷.

Net zoals bij het VJWT bleef het Vlaams Jeugdcomité ook zeer praktisch denken en gaf de aangesloten jeugdorganisaties ook praktische tips mee inzake organi-

satie van activiteiten om zo verzekerd te zijn van de kwaliteit en onderlinge afstemming van de initiatieven: de voorbereidende vergaderingen gebeurden op initiatief van de provinciale verantwoordelijken en om de samenwerking tussen de verschillende jeugdbewegingen te waarborgen, werden verantwoordelijken aangeduid. Zeer belangrijk was het inschakelen van de plaatselijke pers en het voorzien van een minimale financiering door inkom te vragen of ter plaatse een omhaling te houden. Ouders en sympathisanten uitnodigen was eveneens een garantie om een zo groot mogelijk draagvlak te creëren. Het Jeugdcomité voorzag alleszins gratis sprekers⁵⁸.

De gedrevenheid van Wilfried Martens is wellicht niet te onderschatten. Toch mogen we hier aannemen dat ook het Vlaamse Jeugdcomité onderhevig is aan de kenmerken van een vereniging. In de eerste plaats het onvermijdelijke: alle bestuursleden werden ouder, studeerden af, kregen een baan, stichtten een gezin... Ieder ging zijn eigen weg. De vraag kan ook gesteld worden of het Vlaamse Jeugdcomité nog bestaansredenen had. De organisatie schreef op 24 juli 1959 zelf:

Na een jaar werking in verband met Brussel en de taalgrens is het absoluut noodzakelijk ons standpunt opnieuw te onderzoeken en enkele nieuwe actiepunten te overwegen. Daarenboven zullen wij onze concrete bijdrage aan de amnestiebetoging bespreken⁵⁹.

Hier poneren dat het Vlaams Jeugdkomitee ook onderhevig was aan andere kenmerken van vrijwilligersorganisaties – onenigheid in het bestuur – is te voorbarig wegens gebrek aan bronnenmateriaal. De deelname aan de amnestiebetoging bleek een heikel punt te zijn⁶⁰. Was hiermee de cirkel rond? Het succes en de steun waarop de jongeren van het Vlaams Jeugdkomitee voor de Wereldtentoonstelling konden rekenen, was deels te danken aan het feit dat een nieuwe generatie Vlamingen was opgestaan. Vlamingen die niet ‘verbrand’ waren door de collaboratie⁶¹.

Het archief van het VJWT

Het archiefbestand werd overgedragen naar aanleiding van de tentoonstelling *Brussel 58* die het AMVB organiseerde van 9 mei tot 8 juli 1988, 30 jaar na de beruchte Expo '58. Het werd geschonken door Lei Vranken, voormalig secretaris van het VJWT. Lei Vranken was een ijverig man, actief in meerdere Vlaams-Brusselse verenigingen die zowel plaatselijk als overkoepelend werk verrichtte. Aanverwant archief is ook te vinden in het ADVN (archief van Lei Vranken, maar minimaal wat het VJWT betreft) en het KADOC (archief van het Davidsfonds).

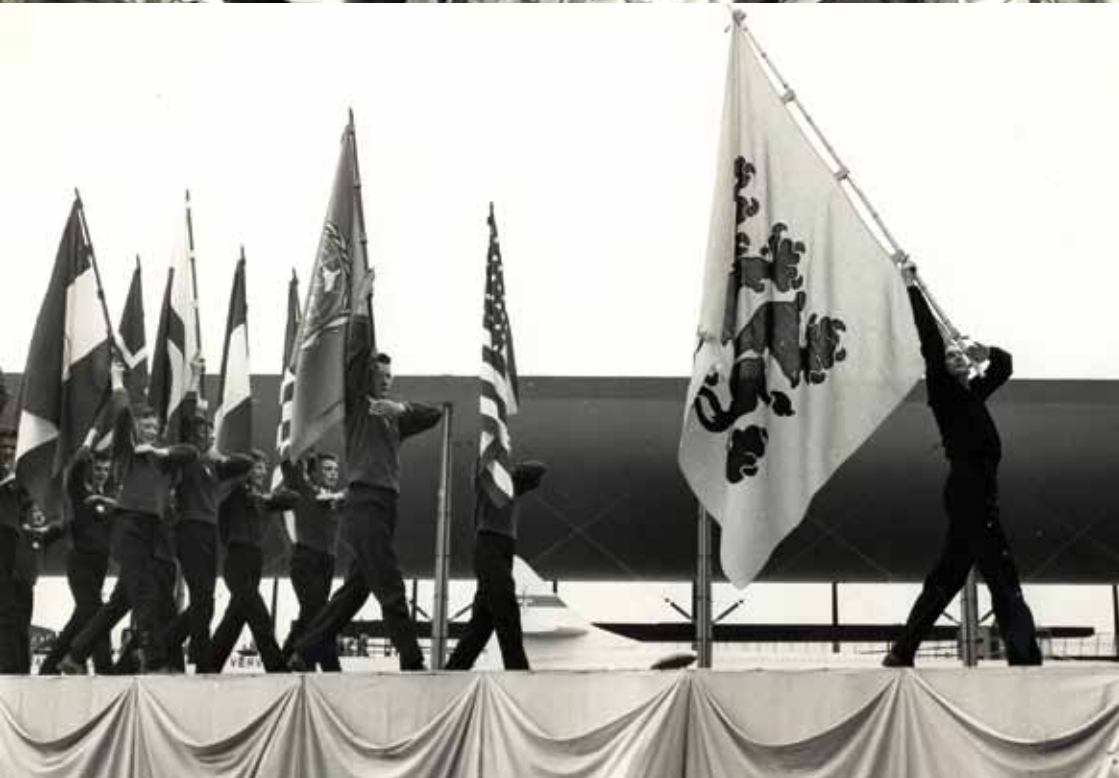
Het bestand dat in het AMVB berust is in feite het archief van het secretariaat.

Zowel administratieve en financiële stukken zijn terug te vinden, als stukken die de inhoudelijke werking van de organisatie belichten. Uit een aantal brieven blijkt dat Lei Vranken zijn best deed om het archief zo nauwkeurig mogelijk bij te houden. Hij vroeg de voorzitter geregeld om afschriften van diens stukken te bezorgen. Ook de aantekeningen op de stukken wijzen op een strikt opvolgen van de zaak.

De complexiteit van het verhaal van de organisatie enerzijds en het doorbreken van de oude orde anderzijds, was de reden om te kiezen voor een nieuwe ordening. De vele duplicaten van persberichten, van afschriften van brieven, memoranda, memories... als bewijs van een zeer doorgedreven propaganda, maakten het soms onoverzichtelijk. Wilfried Martens meldt deze manier van mobilisatie zelf in zijn memoires⁶². Een aantal dubbels bleef dan ook behouden naargelang hun functie: een memorandum naar de jeugdleiders werd bijvoorbeeld ook verstuurd naar de persredacties. Een bijkomend probleem voor de ordening was echter het recycleren van de dubbels. Een aantal zogenaamde dubbels met aantekeningen waren niet terug te vinden.

Het bestand dat door Lei Vranken werd overgedragen bestaat in feite uit verschillende archiefdelen. Het archief van het Vlaams Jeugdkomitee voor de Wereldtentoonstelling is zo goed als volledig te noemen, ook al zijn er hiaten. Dat betekent voor de onderzoeker dat aanvullingen in andere archieven gezocht moeten worden. Een tweede deel is het archief van het Vlaams Jeugdkomitee. Het is veel kleiner van omvang en misschien lijkt de splitsing artificieel. De werking van het Vlaams Jeugdkomitee is gelijk aan die van het Vlaams Jeugdkomitee voor de Wereldtentoonstelling, maar heeft een ander doel. Voor beide bestanddelen werd een zelfde hoofdindeling in algemene stukken en bijzondere stukken gebruikt. De algemene stukken bestaan uit notulen, besluiten en aantekeningen; stukken betreffende de organisatie en het beleid en briefwisseling. Voor het archief van het VJWT is hier nog een vierde luik met administratieve en financiële stukken. Wat de bijzondere stukken betreft werd er voor het archief van het VJWT een opsplitsing gemaakt naargelang de doelstellingen en het bekomen resultaat. Gezien het beperkt aantal stukken werd dit niet gedaan voor het archief van het Vlaams Jeugdkomitee.

Een derde deelarchief is het archief van Lei Vranken en zijn echtgenote Fien Vandenbroek. Dit is ook geringer in omvang, maar bevat evenzeer interessante stukken betreffende het Brusselse verenigingsleven. Ook in dit bestand werd een opdeling gemaakt. Enerzijds werden stukken aangetroffen die duidelijk op-gemaakt/bewaard werden uit hoofde van privé-persoon, anderzijds zijn er stukken die meer betrekking hebben op het engagement van beide in Brusselse en Vlaams-nationalistische verenigingen.

Besluit

De ontsluiting van deze archiefbestanden geeft een extra dimensie bij de bestaande literatuur en het reeds verrichte historische onderzoek, en draagt bij tot de mogelijkheid om ook andere archieven te onderzoeken. Is er een neerslag te vinden in het Archief van de Stad Brussel over het zogenaamd incident Cooremans? Kunnen we in het Algemeen Rijksarchief het originele memorandum van het VJWT aan Moens de Fernig terugvinden? Wat bieden de archieven van Vic Anciaux, Wilfried Martens, de Vlaamse Volksbeweging, het Davidsfonds, het VEV? Ook een aantal archieven die in het AMVB berusten en nog niet ontsloten zijn, kunnen bijkomend bronnenmateriaal bevatten. Denk hierbij aan het archief van het Vlaams Komitee voor Brussel. Onderzoek in de Franstalige pers van dat moment is eveneens een aanvulling op deze problematiek.

De aanleiding tot ontsluiting van het archief van het Vlaams Jeugdcomitee voor de Wereldtentoonstelling en tot het schrijven van dit artikel was ingegeven door de Expo '58-euforie. Er zijn nog voldoende materiële en immateriële getuigenissen, maar zelf beseffen we niet dat voor ons in die jaren cruciale acties werden ondernomen. Het archief van het Vlaamse Jeugdcomité voor de Wereldtentoonstelling getuigt alleszins van een jeugdig enthousiasme en engagement dat iedere jong volwassene kenmerkt. Een typisch menselijk universeel gegeven?

¹ LOOPER (Bert). 'Column: Archiefrel!' In: *Archiefblad*, jg. 108, 2004, nr. 5, p. 29.

² BE AMVB 129/001 en 005

³ Het initiatief tot het houden van een wereldtentoonstelling in 1958 werd onder de CVP-regering genomen, het K.B. dateert van 29 mei 1952. TODTS (Herman). *Hoop en wanhoop der Vlaamsgezinden II. Kroniek van de Vlaamse Beweging 1954-1965*. Leuven, 1967, p. 36.

⁴ TODTS (Herman). *Op.cit.* p. 36-39. TODTS (Herman) en SEBERECHTS (Frank). 'Wereldtentoonstelling.' In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*. Tiel, 1998, p.3679-3680. VAN HAEGENDOREN (Maurits). *Van taalstrijd tot staatsvorming*. Leuven, 1983, p. 125.

⁵ Door de festiviteiten wordt ook wel eens vergeten dat de koude Oorlog in volle gang was en dat de EEG van start ging. 1958 was ook het jaar van het Schoolpact.

⁶ DURNEZ (Gaston). *De Standaard. Het levensverhaal van een Vlaamse krant van 1948 tot de VUM*. Tiel, 1993, p. 182-183. TODTS (Herman). *Op.cit.*, p. 37. 'Wereldtentoonstelling'. In: *NEVB*, p.3679-3680. Zie ook: CLAES (Lode). 'Brussel Metropolis.' In: *Streven*, jg. 10, april-september 1957, nr. 7-12, p. 816-823. DECONINCK (Daniël). 'Het Vlaamse land en de Wereldtentoonstelling.' In: *Streven*, jg. 10, april-september 1957, nr. 7-12, p. 744-752.

⁷ Zie: DE WITTE (Karel). *Brussel open stad*. Brussel, 1967, p. 50. MARTENS (Wilfried). *De memoires. Luctor et emergo*. Tiel, 2006, p. 44.

⁸ Vic Anciaux was een van de verhaalschrijvers voor de tentoonstelling *30 jaar AMVB_30 verhalen*. Zijn bijdrage handelde over het Vlaams Jeugdcomitee voor de Wereldtentoonstelling. Hierover

schreef hij in de Vrije Tribune van *Knack*, 19 maart 2008, p. 127.

⁹ Een vergelijkbare problematiek wordt ook besproken door MICHIELSEN (Filip). 'De Volksunie en het probleem Brussel (1959-1963)'. In: WITTE (Els). *Het probleem Brussel sinds Hertoginnendal (1963). Acta van het colloquium VUB-CRISP van 20 en 21 oktober 1988. Taal en sociale integratie 11*. Brussel, 1989, p. 239-241.

¹⁰ Zie: SCHOKKAERT (Luc). 'Jeugdraad voor Vlaamse Aktie (JRVA)'. In: *NEVB*, Tielt, 1998, p. 1570. SCHOKKAERT (Luc). 'Vlaams Jeugdcomitee'. In: *NEVB*, Tielt, 1998, p. 3324.

¹¹ 'Wereldtentoonstelling'. In: *NEVB*, p.3679-3680. Zie ook : VOS (Louis). 'Clem De Ridder in het naoorlogse Vlaanderen'. In: *Houden van... Huldeboek Clem De Ridder*. Leuven, 1986, p. 20-33.

¹² 'Jeugdraad voor Vlaamse Aktie (JRVA)'. In: *NEVB*, p. 1570.

¹³ Volgens persknipsels werd het comité opgericht op zondag 10 maart te Brussel. (*De Standaard*, 19 maart 1957, *De Goedendag* april 1957). Volgens de inlichtingsfolder van VJWT kwamen op 15 april 1957 32 Vlaamse jeugdorganisaties samen. BE AMVB 129/097.

¹⁴ 'Jeugdraad voor Vlaamse Aktie (JRVA)'. In: *NEVB*, p. 1570.

¹⁵ 'Vlaams Jeugdcomitee'. In: *NEVB*, p. 3324.

¹⁶ BE AMVB 129/093

¹⁷ BE AMVB 129/001

¹⁸ BOEY (Marc), DAELS (Paul) en VANDEN EYNDE (Louis). *20 jaar werking Vlaamse Volksbeweging*. Antwerpen, 1977, p. 3-7. COPPIETERS (Maurits). 'De Vlaamse Volksbeweging'. In: *Kultuurleven*, jg. 25, 1958, nr. 9, p. 665-666. TODTS (Herman). *Op. cit.* p. 39. VOS (Louis). *Op. cit.* p. 23. Zie ook: BE AMVB 129/105; *Algemeen kongres van de Vlaamse Volksbeweging, Mechelen 9 oktober '60. Verslagboek*. Gent, 1960, p. 50-51; DE WEVER (Bart). 'Vlaamse Volksbeweging (VVB)'. In: *NEVB*, Tielt, 1998, p.3484-3488; VERREPT (Staf). *Waarom Zelfbestuur?* Zellik, z.d., p.1.

¹⁹ BE AMVB 129/001, zie ook BE AMVB 129/011

²⁰ BE AMVB 129/007

²¹ [14 april 1957]

²² BE AMVB 129/008

²³ De dubbels van stencils die in het archief werden aangetroffen, bevestigen wat Wilfried Martens in zijn memoires schrijft op p. 37. Zie verder.

²⁴ BE AMVB 129/012-013. ANCIAUX (Vic). 'Geen Nederlands onder het Atomium'. In: *30 jaar AMVB_30 verhalen*. Brussel, 2007, p. 39-41. Zie ook: het interview met Vic Anciaux voor Brussel Behoort Ons Toe http://www.blinddate58.be/Public/blinddate/babbeleer_detail.php?ID=5615

²⁵ MARTENS (Wilfried). *Op. cit.* p. 35. Beluister ook het interview met Jean-Pierre Rondas op Klara (20 januari 2008), waarin hij nog zeer begeistert verslag geeft http://www.klara.be/html/fs_audio.html.

²⁶ BE AMVB 129/062

²⁷ MARTENS (Wilfried). *Op. cit.* p. 36-37.

²⁸ BE AMVB 129/059

²⁹ BE AMVB 126/093

³⁰ De sluitzegels 'Expo '58: Spreek Nederlands te Brussel – Schrijf Nederlands naar Brussel' werden uitgegeven door het Vlaams Katholiek Studentenkorps van Roeselare waarvan Mik Babylon voorzitter was.

³¹ MARTENS (Wilfried). *Op. cit.* p. 37.

³² BE AMVB 129/093

³³ BE AMVB 129/002, BE AMVB 129/093

³⁴ Ook de Vereniging van Vlaamse Studenten die alle Vlaamse studentenorganisaties van het hoger onderwijs overkoepelde zonder onderscheid van levensbeschouwing, was tot het VJWT toegetreten. BE AMVB 129/093

³⁵ BE AMVB 129/093. MARTENS (Wilfried). *Op. cit.* p. 38-39. Interview met Jean-Pierre Rondas op Klara http://www.klara.be/html/fs_audio.html. TODTS (Herman). *Op. cit.* p. 38-39.

³⁶ BE AMVB 129/093. Zie ook BE AMVB 129/056

³⁷ BE AMVB 129/093.

³⁸ BE AMVB 129/093. MARTENS (Wilfried). *Op. cit.* p. 39. Interview met Jean-Pierre Rondas

³⁹ MARTENS (Wilfried). *Op. cit.* p. 39.

⁴⁰ BE AMVB 129/031, 074, 084

⁴¹ BE AMVB 129/074

⁴² BE AMVB 129/087. Zie ook: FRANSEN (Jan). 'Nationale feestdag en identiteit: de Guldensporenviering in Brussel (1945-1960)'. In / WITTE (Els) en MARES (Ann). *Twintig jaar onderzoek in Brussel. Brusselse thema's 6*. Brussel, 1998, ^, 102-103.

⁴³ Het concept van Martens' toespraak is terug te vinden in het archief van het VJWT:

BE AMVB 129/092.

⁴⁴ BE AMVB 129/086-094

⁴⁵ BE AMVB 129/091

⁴⁶ MARTENS (Wilfried). *Op. cit.* p. 40.

⁴⁷ BE AMVB 129/095-096

⁴⁸ BE AMVB 129/096

⁴⁹ MARTENS (Wilfried). *Op. cit.* p. 40. Interview met Jean-Pierre Rondas.

⁵⁰ TODTS (Herman). *Op. cit.* p. 39.

⁵¹ MARTENS (Wilfried). *Op. cit.* p. 42-43.

⁵² BE AMVB 129/074. Zie voor de brochure: BE AMVB 129/104

⁵³ BE AMVB 129/099 en 104

⁵⁴ BE AMVB 129/103

⁵⁵ Ludovic Moyersoen (1904-1992) was Kamerlid voor Aalst van 1946 tot 1968. Als minister van binnenlandse zaken (1952-1954) diende hij een wetsontwerp in tot taalregeling in bestuurszaken. Het ontwerp legde de gemeenten een definitief taalregime op waardoor de taalgrens kwam vast te liggen. Het ontwerp werd in de Senaat gestemd, maar nooit in de Kamer in behandeling genomen. Bij de ontbinding van het parlement in 1954 verviel het ontwerp. GERARD (Emmanuel). 'Moyersoen, Ludovic'. In: *NEVB*. Tielt, 1998, p. 2102-2103.

⁵⁶ BE AMVB 129/103 en 114

⁵⁷ BE AMVB 129/103

⁵⁸ BE AMVB 129/104

⁵⁹ BE AMVB 129/106

⁶⁰ BE AMVB 129/104 en 107bis

⁶¹ Interview met Jean-Pierre Rondas op Klara op 20 februari 2008

http://www.klara.be/html/fs_audio.html

⁶² MARTENS (Wilfried). *Op. cit.* p. 37.

Het Vlaams Jeugdkomitee was een van de inrichtende organisaties van de Amnestiebetoging op 20 september 1959 te Antwerpen. Wilfried Martens ziet u rechts op de foto, verborgen achter Maurits Coppieters.

(© Nestor Gerard. ADVN,Antwerpen/IJzerbedevaartarchief VFFY 8/392)

DE BRUSSELS

REDACTIE :

Em. Jacquainlaan 121, BRUSSEL

BEHEER : Zennestraat 37, Brussel

MAANDBLAD VOOR DE
en voor alle Vlamingen die belangstel

BE AMVB 130

Archiefvormer

Vlaams Komitee voor Brussel (VKB)

ARCHIEF VAN HET VLAAMS KOMITEE VOOR BRUSSEL

1950-2000

14 m

Inhoud

Het VKB wordt opgericht in 1946 en kent zijn grote bloeiperiode tussen 1950 en 1965. Doel van de vereniging is het bevorderen van de Nederlandstalige aanwezigheid en cultuur in Brussel en het voeren van actie op economisch, cultureel en artistiek vlak. Tot aan het ontstaan van de sociaal-culturele raden, het CCC en de APSKW is zij de enige vereniging die ook als een soort van overkoepelend en coördinerend orgaan optreedt naar de Vlamingen en de Vlaamse socio-culturele verenigingen toe. Het comité heeft een aantal initiatieven opgestart die later door andere verenigingen en de NCC werden overgenomen of voortgezet. Het archief bevat notulen; briefwisseling; dossiers betreffende personeel, financiën, activiteiten.

op alle gebied, dat wij een dringend
S.O.S. richten tot onze vrienden van
weleer, die vóór 1940 onze « Brus-
selse Tijdingen » zo doelmatig heb-
"Be" gesteund, en ze ter hulp oproe-
"nee" om gezamenlijk, met vereende
krachten, het hoofd te bieden aan de
ondermijnende verfransingsvloed in
de hoofdstad.

Honderden klassen rechtmatig ge-
turende de bezetting in de Brusselse
agglomeratie ingericht, werden met
en pennetrek, met de schuldige
medeplichtigheid van de Regering
afgeschafte en de Vlaamse kinderen
naar Franstalige klassen verwezen.
Honderden Waalse ambtenaren wer-
den ondanks de formele schikkingen
van de taalwetten, te Brussel in
dienst genomen en vaak met leiden-
de hogere ambten bevoordeeld.
Haast in alle gewestelijke en plaat-
telijke Staatsdiensten van de hoofd-
waaien Vlaamsonkundige amb-
en besochten de scepter. In

verste hoekjes van Vlaanderen, opdat ze, zelfs
al worden ze sappige Brusselaars, toch Vla-
ming z

Het
natuur,
veel ge-
drog is,
aangaat

De
noemt
le werk-
troefd
dan, m
bezette
voor he-
ren van

Moet
hij ma
Brussel —
noemen wij alleen St. Goedele en
het stenen kantwerk van de Grote Markt, in

gezonde
tar zo-
en be-
natuur

t men
le stil-
over-
s doen
aatsen
werk
aauwe-

Neen,
ier te

ELSE POST

VLAAMSE BRUSSELAARS

ling voelen voor het probleem Brussel.

ABONNEMENTSPRIJS :

Per jaar 50 Fr.

Per nummer 5 Fr.

EXCERPEREN VAN DE BRUSSELSE POST

Wout Van Caimere, stagiair Publieksgeschiedenis¹
Mariet Calsius

VKB en DBP

De Brusselse Post (DBP) is het orgaan – de spreekbuis – van het Vlaams Komitee voor Brussel (VKB). Opgericht in 1946 stelde het VKB als strijdvereniging zich als doel de belangen van de Brusselse Vlamingen te verdedigen. In het algemeen streefde men voor het behoud en het bevorderen van het Vlaams leven te Brussel. De belangrijkste actiepunten waren Nederlandstalig onderwijs en het gebruik van Nederlands in bedrijven en administratie. Tot aan het ontstaan van de sociaal-culturele raden, het CCC en de APSKW in de jaren zeventig was het VKB de enige pluralistische vereniging die ook als een soort van overkoepelend en coördinerend orgaan optrad voor de Vlamingen en de Vlaamse socio-culturele verenigingen². De organisatie betrachtte aanvankelijk de verschillende verenigingen op één lijn te krijgen en te komen tot een gedeelde visie op het Vlaams leven te Brussel.

Het VKB genoot eerder steun bij ingeweken Vlamingen, dan bij autochtone Brusselaars. Om zich van een achterban te verzekeren was aansluiting bij de bredere Vlaamse Beweging dan ook van levensbelang. Met het voeren van een actieve aanwezigheidspolitiek trachtte het VKB overheidsinstanties en de publieke opinie te beïnvloeden. Hun acties strekten van manifestaties en betogingen tot het indienen van klachten tegen taalmisstanden.

Om de Vlaamse zaak te propageren ondersteunde het VKB ook andere actiecomités en culturele en politieke initiatieven³. Heel wat initiatieven ooit gestart door het VKB werden later overgenomen of voortgezet door andere organisaties en de NCC.

gedragen, om ons te helpen Brussel eerbied te doen gevoelen voor het Vlaamse land en niet omgekeerd, zoals het nu soms nog het geval is.

de Brusselse atmosfeer een kwestie van leven en dood is voor onze gehele Vlaamse volksgemeenschap.

Als gevolg van vele op elkaar inwerkende invloeden en omstandig

hierboven:
Leo Van Hoorick (1887-1965)
Jozef Clottens (1881-1959)
(BE AMVB VERZ 09)

vorige pagina's:
De Brusselse Post in 1950
en in 2008

Voor haar dagelijkse werking als drukkingsgroep was een tijdschrift een belangrijk middel. *De Brusselse Post* verscheen voor de eerste maal op 15 november 1950 en droeg als ondertitel *Maandblad voor de Vlaamse Brusselaars en voor alle Vlamingen die belangstelling voelen voor het probleem Brussel*. Dit gaf onmiddellijk het militante karakter van het blad weer. De *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* noemt het orgaan 'een essentieel element in de dagelijkse belangenverdediging van de Vlamingen in de hoofdstad'⁴. Het blad werd gesticht door Jozef Clottens en Leo Van Hoorick. Als drukker en uitgever (De Bouwkroniek) werd Van Hoorick de eerste uitgever van *DBP*⁵.

De inhoud en doelstellingen van *DBP* werden door Parmentier als volgt beschreven: 'Via *De Brusselse Post* kon het VKB zijn standpunten in de openbaarheid brengen, de Brusselse taaltoestanden aanklagen en rechtstreekse druk uitoefenen op de verantwoordelijke politici. *De Brusselse Post* was eveneens een publiek forum voor alles wat er leefde onder de Vlamingen te Brussel. In deze context gaf het VKB-tijdschrift, naast de maandelijkse activiteitenkalender van het verenigingsleven, een overzicht weer, waarin plaats geruimd werd voor verenigingen en waarbij doel, activiteiten en standpunten werden toegelicht. *De Brusselse Post* vormt op zich dus één van de belangrijkste bronnen om een inzicht te krijgen in het Nederlandstalig verenigingsleven in deze periode.'⁶

Het VKB speelde in de naoorlogse periode een belangrijke rol om de Vlaamse Beweging in Brussel in leven te houden en te dynamiseren. De jaren 1950-1965 waren de belangrijkste in haar bestaan. Met de uitbouw van Nederlandstalige structuren te Brussel verloor de organisatie veel van haar functies. Ook als drukkingsgroep verloor het VKB aan kracht. Enerzijds werd aan een groot

deel van haar verzuchtingen tegemoet gekomen. Anderzijds werden de functies van het VKB grotendeels door de politieke partijen overgenomen. Hierdoor trad de organisatie vanaf de jaren zeventig op andere terreinen op, waar de overheid nog niet kon of wilde interveniëren en gaf brochures uit over de Brusselse taalproblematiek.

In 1990 werd, onder voorzitterschap van André Monteyne, het VKB de verantwoordelijke uitgever van *DBP*. Hoofdredacteur werd Leo Cambré, die later opgevolgd werd door Guido De Schuyteneer en Daniel De Grauwe. *DBP* onderging in het laatste decennium van de 20e eeuw een vernieuwing op stilistisch en redactioneel vlak. Het wegvallen van de steun via *De Bouwkroniek* maakte dat een aantal rubrieken wegvielen. Zoals reeds gezegd ontstonden in Brussel ook andere organen waarin de vroegere rubrieken van *DBP* werden overgenomen⁷.

Analyse van het tijdschrift

In de *Nederlandse Volkskundige Biografie van de Brusselse Tijdschriften (1855-1960)* werd reeds 30 jaar geleden de inhoud en het stramien van *De Brusselse Post* uiteengezet: 'Wat de inhoud van het tijdschrift betreft, het hoofdartikel van elk nummer heeft het natuurlijk altijd over de taaltoestanden te Brussel. De slechte behandeling van het Nederlands in de overheidsdiensten, het onderwijs en de kerken in Brussel werd sterk gehemeld. Verder ging een bijzondere belangstelling uit naar oud Brussel: het blad ijverde voor het behoud van de oude stadswijken, monumenten en gebouwen. Het leven van de Vlaamse verenigingen in Brussel werd van zeer nabij gevolgd. Maandelijks verschijnt er een rubriek over hun bedrijvigheid met verslagen over voordrachten, vergaderingen, nieuwe initiatieven enz. De Vlaamse Club, het Davidsfonds, de Vermeylenkring, de Vlaamse Schouwburg, het Willemsfonds en last but not least het Vlaams Comité voor Brussel komen er aan bod. Ook verschenen er geregeld boekbesprekingen en artikels over taalzorg.'⁸

Tot in het begin van de jaren negentig volgt het tijdschrift min of meer dezelfde lijn. De primaire bekommernis was in de eerste plaats de taalstrijd van de Vlaamse Beweging. Begin jaren vijftig was dit een meer acuut probleem. Men wilde actief de voortschrijdende verfransing van Brussel en haar agglomeratie tegengaan. In polemische artikels werd de houding van de Franstaligen als agressief en onderdrukkend naar voor gebracht. In het eerste nummer wordt dit in de verantwoording op volgende wijze verwoord: 'om met man en macht te Brussel in de bres te staan, niet alleen om de Frans-Waalse lavastroom in te dijken, maar ook om het verdorde, verloren terrein terug te winnen en het weer Vlaams-vruchtbaar te maken.' Doorheen de jaren bracht men blijvend deze verfransing in kaart. Aanvankelijk lag de nadruk in de eerste plaats op het gebruik van het Nederlands bij de overheid en in het politieke bedrijf. Het VKB en haar orgaan *DBP* speelden een niet geringe rol in deze strijd. Met de taalgrens, de taalwetten en de ontvoogding van de Vlaming is de acute

nood op dit vlak in de loop der jaren afgenomen. In de jaren tachtig besteedde men nog steeds aandacht aan een mogelijke verfransing en propageerde men sterk het gebruik van het Nederlands. Commentaar van buitenaf was dat de strijd grotendeels gestreden was. *DBP* legde zich toe op de taalproblematiek in de private sector.

Een vaste rubriek gedurende vele jaren is de taalgang. Men wilde het correcte en beschaafde Nederlands propageren om er zodoende een volwaardige cultuurtaal van te maken. Zo'n rubriek paste erg goed in de ontvoogding en volksverheffing, typische aspiraties voor nationalistische bewegingen van die tijd. In het begin van de jaren tachtig was er nog ruimte deze rubriek, maar ze verdween tegen het einde van het decennium. Later kwam wel weer een rubriek die zich toelegde op de veranderende spelling, verkeerde vertalingen enz. Het kruiswoordraadsel is altijd een vaste waarde gebleven.

De hoofdmoot was/is de aandacht, meestal in de hoofdartikels, voor de communautaire aspecten van de politieke actualiteit. Deze artikels nemen toe in aantal wanneer de communautaire elementen hoog op de politieke agenda staan zoals bij de vastlegging van de taalgrens, de taalwetten en de verscheidene staatsherformingen. In de beginjaren zijn de auteurs vaak (mede)spelers in dit politieke veld of in de Vlaamse Beweging. Met de opkomst van Vlaams-Nationale politieke partijen en Vlaamse politieke instellingen kwam het VKB echter meer aan de zijlijn te staan. De visie van het tijdschrift eind jaren tachtig was erg kritisch t.o.v. de eigen beweging. Men nam een radicalere positie in de marge in. In de beginjaren was dit amper het geval en kunnen we *DBP* als meer representatief beschouwen voor de heersende opvattingen binnen de Vlaamse Beweging.

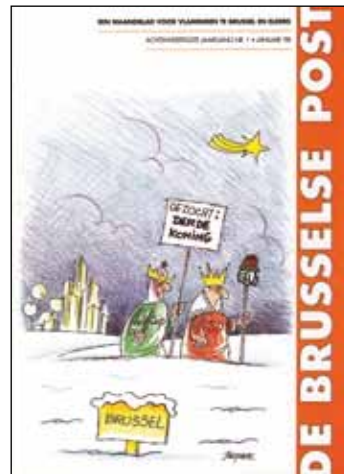
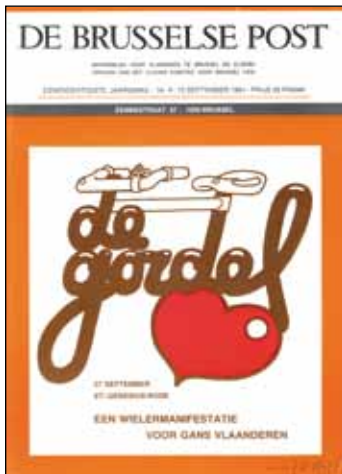
Door aan deze thema's ruime aandacht te besteden appelleerde het tijdschrift aan Vlaamsgezinden die niet noodzakelijk Brusselaars zijn. Het VKB bleek immers vaak meer steun te genieten bij dit doelpubliek of ingeweken Vlamingen te Brussel dan bij autochtone Brusselaars.

Aansluitend bij de artikels over de ruimere politiek zijn diegene waarin de eigentijdse politieke situatie van Brussel wordt besproken. De lijn tussen beide is niet altijd streng te trekken, Brussel was immers vaak dé inzet van de communautaire strijd. Artikels die duidelijk onder deze categorie vallen zijn deze die handelen over de verkiezingen te Brussel of de kwestie van de Rand. Uiteraard vallen deze vaak samen met artikels die handelen over de verfransing, omdat dit in de eerste plaats een Brussels probleem was.

Een erg belangrijk onderwerp in *DBP* is het onderwijs. Dit is een van de belangrijkste strijdpunten van het VKB. Reeds in de jaren vijftig werd hier aandacht aan besteed in de bredere invalshoek van de strijd tegen de verfransing. We zien dit onderwerp

in de jaren zeventig uitgroeien tot het belangrijkste strijdpunt van De Brusselse Post. In welke mate dit representatief is voor de bredere Vlaamse Beweging is moeilijk te zeggen. De aandacht voor dit onderwerp op dat moment was ook te verklaren door de betrokkenheid van Gijs Garré, die we kenden als directeur van het Vlaams Onderwijs Centrum (VOC) en voorzitter van het AMVB (1998-2004). Maand na maand benadrukte men de roep om meer Nederlandstalige scholen en zette men de kwaliteit ervan in de verf. Onderwijs was immers hét middel om de Vlaamse aanwezigheid in Brussel te waarborgen. Door de verfransing op jonge leeftijd tegen te gaan en zelfs om te buigen zorgde men voor garanties op lange termijn. In de jaren tachtig bleef de aandacht voor de problematiek, maar minder prominent. De strijd was grotendeels in het vorige decennium reeds beslecht met de erkenning van 'de vrijheid van het gezinshoofd' en de ontwikkeling van de Nederlandstalige scholen.

Een zeer interessante categorie zijn de artikelen die handelen over het verenigingsleven te Brussel. Het VKB had in de beginjaren de ambitie om naast een politieke drukingsgroep ook een overkoepelend orgaan voor de Vlaams-Brusselse verenigingen te zijn. Er verschenen algemene artikelen en bijdragen gewijd aan het jubileum van een vereniging of organisatie zoals de KVS, het Davidsfonds of het Willemsfonds. Hierbij aansluitend had men ook aandacht voor Brusselse figuren, zowel historische als eigentijdse. Dergelijke artikelen verschenen evenzeer ter gelegenheid van jubilea. Het ging hierbij om figuren als Karel Buls, Lodewijk de Raet, Peter Benoit, Hyppoliet Meert... Bij dit soort berichtgeving horen ook de In Memoriam-artikelen.

De Brusselse Post
in 1981 en in 1998

Twee vaste rubrieken besteedden aandacht aan het alledaagse Vlaamse leven te Brussel: 'Vlaams leven in Brussel en omtrek' en de 'Kalender van het Vlaams leven'. Hierin werden activiteiten van de verenigingen voorgesteld. Dit overzicht werd met de komst van o.a. *Deze maand/week in Brussel - Brussel Deze Week* wel grotendeels overgenomen, de rubrieken verdwenen echter niet.

Waarom exciperen? Alles exciperen

In het verleden legde het AMVB zich toe op het exciperen van tijdschriftartikelen. Dit gebeurde echter niet systematisch noch consequent. Met het exciperen van *De Brusselse Post* wil het één van de belangrijkste bronnen voor de studie van het Nederlandstalige verenigingsleven⁹ - zeker voor de jaren 1950-1960 – ontsluiten. Het tijdschrift is soms de enige getuigenis van lokale politieke en culturele activiteiten. *DBP* is ook vaak de enige bron met aandacht voor de Brusselse 'Vlaamse koppen'. Als intern gebruiksinstrument is het tijdschrift dan ook onmisbaar voor het institutioneel onderzoek ter voorbereiding van archiefinventarisatie. Ofschoon dit een zeer egocentrische zienswijze is, profiteert de onderzoeker en collega-instelling er evenzeer van. De onderzoeker moet niet meer alle nummers van het tijdschrift doornemen om 'iets' te vinden, maar heeft een extra hulpinstrument. Het AMVB kan dankzij deze ontsluiting ook het 'gat van Brussel' in de ODIS-databank sneller vervolledigen waarbij de onderzoeker en collega-instellingen wéér winnen. Aangezien dit in ADLIB zal gebeuren, zijn de artikelen ook on-line op te zoeken.

Niet alle artikelen komen in aanmerking. De artikelen over communautaire aspecten, Brusselse toestanden en de politieke actualiteit – meestal de hoofdartikelen – zullen uiteraard geëxcerpeerd worden. Op basis hiervan kan een onderzoeker de visie van (een tak van) de Vlaamse Beweging op de politieke ontwikkelingen en de evolutie ervan in kaart brengen. Voor de jaren 1950-1965 waarin het VKB een rol op het eerste plan speelde, is dit in het bijzonder het geval. Bovendien is de specifieke Brusselse invalshoek op bepaalde dossiers en ontwikkelingen voor het AMVB en haar onderzoekers waardevol.

Aangezien het onderwijs ook een belangrijke plaats krijgt in *DBP*, komen deze artikelen ook in aanmerking voor exciperen. Onderwijs vormt een belangrijk aspect van het Vlaams leven in Brussel. Het is bovendien een belangrijke bevoegdheid die aan de Vlaamse taalgemeenschap toekomt.

De bijdragen over verenigingen en personen, evenals de In Memoriam-bijdragen, komen uiteraard in aanmerking voor verdere ontsluiting. Dit genre van artikelen geeft vaak een overzicht van de werking en de activiteiten van een vereniging gedurende een bepaalde periode. Deze verenigingen zijn vaak archiefvormers of specifieke interessegroepen voor het AMVB. Daarom kan het exciperen van deze categorie in het bijzonder bijdragen aan de waardevolle werking van het AMVB in haar opzet om het collectief geheugen levendig te houden.

De overige rubrieken zijn minder belangrijk voor een eventuele ontsluiting. De volkskundige artikels uit de eerste jaren zijn bovendien al in de *Nederlandse Volkskundige Bibliografie* door lic. Monique Dony opgenomen¹⁰. Het betreft artikels in verband met de geschiedenis, het kunsthistorisch erfgoed, literatuur, theater, ... van Brussel en Vlaanderen. Maar voor dergelijke thema's is *DBP* niet een primaire bron. Ze passen eerder binnen de doelstelling om een nationale trots aan te wakkeren en geven geen wetenschappelijke inzichten over de behandelde thema's. Evenmin worden de lezersbrieven, de boekbesprekingen, de recensie over tentoonstellingen geëxcerpeerd. Wat opvalt is dat het aandeel van dit soort bijdragen opvallend toeneemt in de jaren tachtig.

Het exciperen van *De Brusselse Post* – te zien als een ontsluitingsproject binnen de basiswerking – kan naargelang het welslagen ervan ook opvolging krijgen. Dat zal de toekomst uitwijzen. Exciperen is immers zeer arbeidsintensief. In de komende beleidsperiode streeft het AMVB ernaar *De Brusselse Post* op deze manier te ontsluiten. In hoeverre andere Brusselse periodieken in aanmerking komen hangt af van het welslagen van dit project.

¹ De huidige studenten van de master in de geschiedenis kunnen sinds kort in hun pakket het onderzoeksseminarie publieksgeschiedenis volgen. Dit seminarie werd mee ontwikkeld door het pas opgerichte Instituut voor Publieksgeschiedenis. De vertaling van historische kennis naar onderwijs, musea en historische tentoonstellingen, herdenkingen, publieksboeken en de audiovisuele media vergt een aparte expertise. De historicus van vandaag dient rekening te houden met de omgang met het verleden, zowel in de publieke als in de persoonlijke sfeer. In het kader van het onderzoeksseminarie liep Wout Van Caimere twee weken stage in het AMVB. Een van zijn opdrachten was een *De Brusselse Post* te analyseren en na te gaan in hoeverre het exciperen van dit tijdschrift belangrijk is voor het AMVB.

² PARMENTIER (Sabine). *Vereniging en Identiteit. De opbouw van een Nederlandstalig sociaal-cultureel netwerk te Brussel (1960-1986)*. Brussel, 1988, p. 188.

³ PARMENTIER (Sabine). *Op. cit.*, p. 189-190.

⁴ VERKOUTER (Myriam). 'De Brusselse Post.' In: DE SCHRUYVER (Reginald) (ed.). *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*. Tielt, 1998, p. 654. Zie ook: VERKOUTER (Myriam). 'Vlaams Komitee voor Brussel.' In: DE SCHRUYVER (Reginald) (ed.). *NEVB*. p. 3325-3326.

⁵ DELVAUX (Tony). 'De Brusselse Post. Een overzicht van 50 jaar met een Vlaams maandblad in Brussel.' In: *De Brusselse Post*, jg. 50, 2000, nr. 20, p.5.

⁶ PARMENTIER (Sabine). *Op. cit.*, p. 190.

⁷ DELVAUX (Tony). *Op. cit.*, p. 12-13. VERKOUTER (Myriam), *Op. cit.*, p. 655.

⁸ DONY (Monique). *Nederlandse Volkskundige Bibliografie. Systematische Register op Tijdschriften, Reekswerken en Gelegenheidsuitgaven. Deel XXVII. Brusselse Tijdschriften (1855-1960)*. Antwerpen, 1978, p. XVI.

⁹ PARMENTIER (Sabine), *Op. cit.*, p. 190.

¹⁰ DONY (Monique). *Nederlandse Volkskundige Bibliografie. Systematische Register op Tijdschriften, Reekswerken en Gelegenheidsuitgaven. Deel XXVII. Brusselse Tijdschriften (1855-1960)*. Antwerpen, 1978.

BE AMVB 12804/1

Sommige archiefstukken vallen op, niet door iets bijzonders in hun voorkomen, maar gewoon omdat ze te groot zijn om ergens in de rekken te kunnen.

Een beetje verloren en misplaatst achteraan in het AMVB staat een grote fotolijst die bij nader toezien behoort tot het bescheiden privé-archief van de drukkers- en uitgeversfamilie Hessens dat elders netjes over een halve meter rek wordt bewaard.

De lijst is meer dan 70cm breed en zowat 40cm hoog. Op het brede horizontale beeld poseren een dertigtal mannen achter een zaalbrede tafel, hun witte boorden en manchetten steken fel af in de haag van hun zonder uitzondering zwarte kostuums. Vingertoppen raken plechtig een over de tafel gedrapeerde zwarte vlag waarop leeuwenklauwen. Achter de groep rijst een decor op van neo-gotische architectuur, met steendraperieën, heiligen op sokkels en geharnaste figuren in bas-reliëf. Tussen de gotische wand en de groep hangt dezelfde vlag aan één hoek opgetrokken

Niemand die glimlacht, het grote merendeel kijkt recht in de lens, streng en dwingend, al verraden sommigen in de tijdsfractie van de opname een zekere vertwijfeling. Wie zijn deze zwarte mannen en waarom deze hooghartige pose?

Na het uitkaderen blijkt de foto een grote zilverbromide afdruk te zijn, gekleefd op karton, met achteraan de vermelding: '2e Raad van Vlaanderen 1918'. Waarschijnlijk is het de afdruk van een vrij klein negatief want alles op de foto, het neo-gotische decor en de figuren, is behoorlijk onscherp. Allicht heeft zij ergens een lange tijd opgehangen want vooral onderaan is het beeld onder invloed van daglicht verzilverd. Daarenboven heeft iemand ooit de randen van de personages met houtskool bijgewerkt, om, mat zwart op blinkend zwart, de contouren van elke persoon afzonderlijk beter te laten uitkomen. Ook de driehoekige vlag achter de groep lijkt na de opname toegevoegd met een tweede negatief want de randen ervan missen een natuurlijke schaduw. Men heeft het geheel imposant willen maken.

Wie was deze Raad van Vlaanderen? De leeuwenvlag brengt ons op het spoor van de Vlaamse Beweging. De zwarte kostuums, de vlindersnorren en de hoge witte boorden leiden onvermijdelijk naar de tijd van de Eerste Wereldoorlog. De *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* leert ons dat reeds vanaf het begin van de oorlog collaborerende organisaties ontstaan die, met een verhoopte steun van de Duitse bezetter, ijveren voor een onafhankelijk(er) Vlaanderen. Deze groeperingen worden activisten genoemd. De grote meerderheid van de Vlaamsgezinden wijst hun radicale houding af omdat het Belgische vaderland erdoor zou worden geschaad. Ook de Duitse bezetter heeft een wat dubbelzinnige 'Flamenpolitiek' en denkt het activisme eventueel te kunnen gebruiken bij onderhandelingen in een breder internationaal kader.

Met de aankondiging van de vernederlandsing van de Gentse universiteit door de Duitse bezetter, hopen vele Vlaamsgezinde intellectuelen op de mogelijkheid van een academische carrière. Uit dit milieu van activistische professoren ontstaat in 1917 de Raad van Vlaanderen, een officieus vertegenwoordigend lichaam van het Vlaamse volk, dat elk vertrouwen van de brede lagen van die gemeenschap moet missen. De Raad onderhandelt met de bezetter over een toekomstig statuut voor Vlaanderen, maar is intern te verdeeld over onafhankelijkheid en federalisering om tot een eenduidig standpunt te komen.

Op 22 december 1917 in Brussel ontspoorde een vergadering van de Raad tot een overloerige discussie over een door de Duitsers ingezette federalisering van België, waarop enkele raadsleden plots en zonder verder gemeenschappelijk overleg de

onafhankelijkheid van Vlaanderen uitroepen. Dit impliceert een ontbinding van de Raad en de aanstelling van een nieuwe, na volksraadplegingen die in verschillende steden moeten worden georganiseerd. In de tweede Raad van Vlaanderen zetelt een meerderheid aan radicalen, vanuit de extremistische groep Jong-Vlaanderen en de kleinere katholieke groep Vrij Vlaanderen. De bedoeling bij de uitroeping van de politieke zelfstandigheid van Vlaanderen, op 20 januari 1918 in Brussel, is de Duitse regering tot erkenning te bewegen, maar deze opzet mislukt volkomen. Het onbevredigende verloop van de volksraadplegingen heeft een ongunstige invloed op de verdere samenwerking met de Duitsers. In Duitsland groeit daarenboven de wens om tot vredesonderhandelingen te komen en dat maakt de Duitse Flamenpolitiek uiteindelijk ondergeschikt aan het herstel van België. De tweede Raad van Vlaanderen raakt aldus eerder bekend om haar bewogen raadsvergaderingen dan om enig concreet resultaat.

Een andere afdruk van de foto wordt bewaard in het Antwerpse Letterenhuis en werd gedateerd op 20 januari 1918. De politieke onafhankelijkheid van Vlaanderen in Brussel wordt uitgeroepen op de dag van de foto-opname. Ook van de volksraadpleging wordt een foto gemaakt, in de dezelfde neo-gotische zaal waarin nadien de Raad zelf wordt gefotografeerd in het intussen verdwenen Alhambratheater. Geen wonder dat de leden van de Raad zo ernstig en hardvochtig kijken. Zij moeten geweten hebben dat het uitroepen van Vlaanderens onafhankelijkheid te extreem was voor de bredere lagen van de bevolking en dat de steun van de Duitse bezetter hiervoor flink gesmolten was. Ondanks alle geëtaleerde ernst op de foto blijft de tweede Raad van Vlaanderen een machteloos praatkabinet dat na het einde van de Eerste Wereldoorlog wordt opgeheven. In 1931 wordt door August Borms, vijfde van rechts in de groep en een van de activistische hardliners, een derde Raad van Vlaanderen opgericht, maar ook deze blijft van elke politieke invloed verstoken.

Hoe de familie Hessens aan deze vrij unieke foto komt is onduidelijk. Als drukker van heel wat Vlaamse (volks)literatuur in het Brusselse – onder andere het volledige werk van dichter Emmanuel Hiel – moet Alfons Hessens illustraties ontvangen hebben voor zijn drukwerk. Diende ook deze foto ter illustratie? Heeft hij ze opgehoogd met houtskool, iets wat op het exemplaar in het Letterenhuis niet te zien is. Hoe het ook zij, de foto blijft een illustratie van een wat zwarte en onhandige periode uit de geschiedenis van de Vlaamse Beweging, even sinister als de blikken van de onfortuinlijke geportretteerden.

Reglement

van de
school der Vlaamsch. Hollandsch. evangelische
gemeente te Brussel.

Art. 1.

De toelating der leerlingen geschiedt
(niet vóór hun zesde jaar) door een der leden
van de Schoolcommissie of door den Hoofden-
derwijzer.

Art. 2.

De leerlingen ontvangen onderwijs in
de volgende vakken:

1. Lezen, 2. Schrijven, 3. Rekenen, 4. Nederlandsche en Fransche taal, 5. Bijbelsche geschiedenis, 6. Kerkelijke en Zending's geschiedenis, 7. Geschiedenis van Noord- en Zuid. Nederland, 8. Aardrijkskunde, 9. Zingen, 10. Kennis der natuur, 11. Teekenen, (jongens), Naaien en breien (Meisjes)

Art. 3.

Elken werkdag wordt er tweemaal school
gehouden, met uitzondering van den Donderdag
namiddag.

Art. 4.

De schooluren zijn: des morgens van 9 tot
kwart voor 12 ure; en des namiddags van half
2 tot kwart voor 4 ure.

Art. 5.

Bij 4 aan- en uitgaan der school wordt
veel op de orde en welvoegelijkheid der leer-
lingen gelet.

MAGISTER DIXIT...

EEN EEUW PROTESTANTS NEDERLANDSTALIG LAGER ONDERWIJS IN BRUSSEL (1830-1930)

DEEL 1

Guy Liagre¹

De auteur van dit artikel publiceerde reeds in *Eigen Schoon en De Brabander* drie artikelen over de evolutie van het Nederlandstalig protestantisme in Vlaams-Brabant van de 16^e tot de 19^e eeuw². Dit artikel sluit hierbij aan, doch gaat in op een ander facet van de protestantse geschiedenis: het Nederlandstalig protestants lager onderwijs in Brussel de eerste eeuw na de onafhankelijkheid³.

Het artikel verschijnt in twee delen. In deze bijdrage behandelt de auteur uitgebreid de oprichting van een eerste school. Het tweede deel verschijnt in het volgende nummer van *Arduin* en bespreekt de andere scholen te Brussel.

De onderwijswetgeving

Het onderwijs staat in het protestantisme sinds de reformatietijd hoog op de kerkelijke agenda⁴. Ook het minoritaire Vlaams-Brabantse protestantisme kent in de 19^e eeuw initiatieven om Nederlandstalige bewaar- en lagere scholen op te richten. Dat is het geval onder andere in Brussel, Etterbeek, Laken en Schaarbeek. Het blijven kleine, meestal slechts tijdelijk bloeiende initiatieven, hoewel de Prinses Julianaschool in Etterbeek tot op heden is blijven bestaan. Om deze initiatieven te kaderen, past een woordje uitleg.

Een wet uit 1795 legt de basis van het lager onderwijs in België⁵. Elk kanton (d.i. min of meer de huidige fusiegemeenten) moet in die periode een openbare lagere school oprichten, met een jongens- en een meisjesafdeling. Voor de leerkrachten is geen wedde voorzien, maar wel een lokaal met woning en tuin. Daar bovenop komt het schoolgeld, waarvan echter 1/4 van de leerlingen is vrijgesteld. Daarnaast zijn er de particuliere – d.i. privé of vrije – scholen, waarvan men de schoolhouders alleen met het schoolgeld vergoedt.

Tijdens de Nederlandse tijd krijgt het openbaar lager onderwijs meer financiële middelen, vanuit de idee dat meer en beter onderwijs het materieel en cultureel peil van de bevolking verhoogt. Verandert er voor de particuliere scholen in feite niets, onderwijzer is in die periode meestal een bijberoep, vaak naast een koster-ambt. Veel kinderen gaan in die tijd trouwens alleen 's winters naar school. Het ontstaan van het klassikaal onderwijs valt in die periode te situeren.

Nadat in 1831 de grondwet is gestemd, wordt het episcopaat het er vrij vlug over eens dat de Staat in principe het recht heeft scholen op te richten waar dit nodig zou blijken⁶. Het duurt echter tot 1842 vooraleer de eerste organieke wet op het lager

onderwijs tot stand komt. Deze compromiswet zal tot in 1879 stand houden. De liberalen hebben een reden om zich te verheugen, omdat iedere gemeente minstens één lagere school mag hebben. De katholieken kunnen dan weer blij zijn, omdat de gemeenten een bestaande vrije school mogen aannemen. Gezien het katholieke karakter van de bevolking, zijn bijna alle scholen hiermee meteen de facto katholiek.

De wet op het middelbaar onderwijs volgt enkele jaren later. Als in 1847 de eerste liberale regering aantreedt, krijgt ze als richtlijn mee te ijveren voor een laïciserende geest. De wet van 1 juni 1850 betreffende het middelbaar onderwijs is een stap in die richting. Ze gaat ervan uit dat de staat zich neutraal moet opstellen en biedt geen garantie voor een homogeen katholiek karakter van de scholen. Deze wet voorziet twee belangrijke zaken. Om te beginnen vallen alle middelbare onderwijsinstellingen van staat, provincie en gemeente onder dezelfde wet. Daarnaast worden twee graden gecreëerd: in de eerste plaats de Koninklijke Athenea en in de tweede plaats de Rijksmiddelbare scholen. Antiklerikale groepen engageren zich overal in het land om te komen tot geläiciseerde scholen.

Van zodra de liberalen in 1878 de politieke touwtjes weer in handen hebben, zetten ze de wijziging van de schoolwet uit 1842 boven aan de politieke agenda. De gemeente zal er voortaan op toezien dat iedere gemeente over minstens één officiële school beschikt. Een bestaande school mag niet langer 'aangenomen' of 'gesubsidieerd' worden. Voortaan moeten leerkrachten gediplomeerd zijn in rijksnormaalscholen. Het vak godsdienst wordt uit de school verbannen en toevertrouwd aan de gezinnen.

Het spreekt vanzelf dat deze wetswijziging niet onopgemerkt voorbijgaat. Op 7 december 1878 vaardigen de Belgische bisschoppen een eerste gezamenlijke herderlijke brief uit, waarin ze hun oordeel over het wetsontwerp te kennen geven. Het is een reactie op de troonrede van de koning, waarin deze verklaart dat het onderwijs uitsluitend onder controle van de staat dient te staan. De bisschoppen waarschuwen voor oproer '(...) in 't belang van ons eigen vaderland, waar de volksaard zoo nauw en trouw met den godsdienst in betrekking staat dat nooit iemand die betrekking dorst zoeken af te breken zonder tegen hardnekkigen en onverwinbaren weerstand te stooten en 't land in rep en roer te zetten'⁷. Ondanks de enorme katholieke tegenstand en de beroering die dit teweegbrengt, dient minister van onderwijs, de liberale vrijmetselaar Pierre van Humbeeck, op 21 januari 1879 zijn wetsontwerp tot wijziging van de schoolwet in. Enkele maanden later verschijnt een tweede bisschoppelijke breve die eindigt met een aanroeping: 'Van de scholen zonder God en de meesters zonder geloof, verlos ons Heer'. Na 29 woelige zittingen wordt de wet op 6 juni 1879 goedgekeurd. Op 10 juli 1879 verschijnt de 'ongelukswet' – de benaming is van de bisschop van Brugge Mgr. Malou – in het *Belgisch Staatsblad*.

Bij Koninklijk Besluit van 30 oktober 1879 worden officiële schoolcomités opgericht. Het is de bedoeling dat deze schoolcomités de invloed van de katholieke

gemeentebesturen zoveel mogelijk beperken. De bisschoppen nemen onmiddellijk hetzelfde initiatief voor het katholiek onderwijs. De belangrijkste taak van het schoolcomité toe is leerlingen aantrekken. De officiële middelen daartoe zijn onder andere het 'bezoeken van de ouders, de werkbazen of nijverheidsmeesters met het doel hen aan te zetten om de kinderen die onder hun gezag geplaatst zijn, naar de school te zenden.' (art. 10)⁸. Veelzeggend is dat de samenstelling van de schoolcomités niet van een leien dakje loopt. Ze vormen een barometer voor het ideologische klimaat.

De grondwettelijke vrijheid van onderwijs biedt zo in de negentiende eeuw ruimte aan privé-initiatieven, wat zal leiden tot een groei van het particuliere onderwijs, onder andere in protestantse kring.

1. Een school in Brussel (1853-1895)

Het eerste spoor van een gestructureerd initiatief inzake protestants Nederlandstalig onderwijs in Brussel, treft men aan in de notulen van de kerkenraad in 1853⁹. Tijdens de kerkenraadvergadering van de in 1838 (her)opgerichte protestantse gemeenschap, staat op 16 juni 1853 een belangrijk ingekomen stuk op de agenda. Het Comité d'évangélisation, een nationaal evangelisatiecomité dat de protestantse gemeenschappen bijstaat in de evangelisatie, verzoekt de kerkenraad om een Nederlandstalige lagere school in Brussel op te richten¹⁰. Veertien dagen later, op 5 juli 1853, keurt de kerkenraad dit voorstel goed. Het is een kleinschalig initiatief. De eerste kwestie die ter sprake komt, is de keuze van een onderwijzer. Het oog valt op een zekere meester De Boer uit Almkerk (Nederland), die na ingewonnen informatie echter voor de eer bedankt. Omdat het financiële luik zorgen baart, stelt men meteen een begroting op. Het pecuniaire zal niet alleen bij aanvang, maar tijdens de hele levensduur van het schooltje (1853-1895) het grootste probleem worden. Fondsen komen uitsluitend uit Nederlandse en Belgische giften, en die zijn schaars. Dominee Hendricus van Maasdijk¹¹ (1807-1873) neemt daarom onmiddellijk contact op met de bekende

**Hendricus van Maasdijk (1807-1873)
werd predikant te Brussel in 1842**

Nederlandse réveilman en joodse bekeerling Abraham Capadose¹². Het is het begin van een ononderbroken geldstroom uit het Noorden om het schooltje in stand te houden. Schoolgelden van 0,05 frank per week en een toelage van 600 frank van de plaatselijke protestantse gemeenschap moeten het tekort aanvullen.

De locatie

Dat het schooltje veel aandacht vraagt blijkt uit de kerkenraadnotulen. Op 6 september 1853 en de maanden daarna staat tijdens vergaderingen doorgaans maar één punt op de agenda: het schooltje! Eenmaal het geld is bijeengebracht, stelt zich namelijk het probleem van de locatie. Bijna eenparig valt de beslissing om in de Brusselse Zehondstraat aan 500 frank per jaar een schoolgebouwtje te huren. Schoolgebouwtje is veel gezegd, want in werkelijkheid gaat het om een woonhuis dat men tot school ombouwt. De kerkenraadsleden Defost, Baron van Alting Liebert, W. van der Weghe en H.W.G. Baron Van Boetzelaer van Dubbeldam krijgen van het college volmacht om deze zaak te regelen¹³. Ds. Van Maasdijk stelt zich met succes garant voor de fondsen. In de bewaard gebleven boekhouding treft men onder andere giften aan van Freule Rappard, Douarière van der Does en van de bekende dominee-dichter Allard Pierson¹⁴. Het geld komt overal vandaan: uit Middelburg, Sluis, Rotterdam, 's Gravenhage, Utrecht, Arnhem, Nijmegen, Londen en Delft. Ook Amsterdam mogen we niet vergeten: ds. Van Oosterzee doet met de Amsterdamse gemeente een extra duit in het figuurlijke zakje¹⁵.

De werken om het schoolgebouw en de belendende conciergerie in te richten, worden onmiddellijk aangevat. Met voortvarendheid neemt de vermogende en ondernemende Baron Van Boetzelaer op 12 september 1853 de zaken ter hand. Dichtbij is een fabriek voor stadsgas, en men besluit het schooltje hierop aan te sluiten. Het bestuur trekt de Belg Pieter Sprangers en zijn vrouw aan als huisbewaarders. Lang zullen ze deze taak niet vervullen. Op 18 maart 1856 schrijft Van Boetzelaer:

Wel Eerw. Heeren President en leden van den Kerkeraad der Vlaamsche Evang. Gemeente alhier!

Ik heb de eer U ... met leedwezen bekend te maken, dat de vrouw Sprangers portierster der school, Il. Zondag den 16den Maart alhier in het hospitaal is overleden.

De betrekking die de overledene bekleedde, daardoor vacant geworden zijnde, zoo acht ik het in het belang der school noodzakelijk, U E D te verzoeken om deze plaats door eene nieuwe keuze onverwijld te willen vervullen en neem ik de vrijheid om U daartoe een lid onzer gemeente: Jean Defregne & zijne huisvrouw aan te bevelen (...)

Veel luxe is er niet, want voor een houten vloer – binnen heeft men nog steeds aangestampte aarde – is het wachten tot 1856.

Bandel N: 14.

Vlaamsche Hollandische Evangelische Kerk
te Brussel

Ontvangen van den Heer Propoonant J. C. Verloren
te Utrecht, de Somma van een honderd gulden, voor
een aandeel in de geld leening groot twee duizend
vijf honderd gulden, bestemd tot het bouwen van een
School lokaal ten behoeve dezzer Gemeente

Tot op het remboursement, jaarlijks door het lot aan
te wijzen, zal aan honderd dozen door den Kaasfier voor
interest worden uitbetaald de Somma van drie gulden.
De eerste dozen betaling zal plaats hebben den eersten
juni 1800 drie en zestig, en voort jaarlijks op den zelfden
datum.

Brussel, den 22. April 1862
De Kerkenraad der Gemeente te voornoemd

Stou Maandijf

~~W. D. van den Heuvel~~
F. Wijnstok

Avant Retsing

W. D. van den Heuvel

J. B. van der Kruis

J. Herling

W. D. van den Heuvel,

Storste de parrela

Programma's

Schoolprogramma's zijn er in deze periode nog niet en dus belast men hiermee een schoolcommissie. Ze is samengesteld uit de heren C.J.F. Gouvetz, Willem Schmidt en eerder genoemden Van der Weghe en Van Boetzelaer¹⁶. De schoolcommissie houdt amper één jaar stand. Op verzoek van Van Boetzelaer ontbindt men ze tijdens de kerkenraadvergadering van 4 oktober 1854. De meerkoppige leiding heeft te weinig affiniteit met de basis en vanuit de kerkenraad benoemt men ter vervanging de Nederlandse baron Libert Alting tot directeur-kerkenraadslid. Hij verbindt er zich toe om de school van nabij te volgen en hierover regelmatig verslag uit te brengen. Zijn assistent is ouderling Schmidt, verantwoordelijk voor de materiële zaken. Pas na 1871 neemt men ook niet-kerkenraadsleden in de schoolcommissie op.

De ingebruikname van een nieuwe school

De geschiedenis van de Nederlandstalige kerk en de school zijn nauw met elkaar verweven. Men houdt zelfs geen afzonderlijke rekeningen bij. De enige garantie tegen belangenvermenging is de externe jaarlijkse controle van de boekhouding. Schrijvend over de band tussen kerk en school, ontdekt men ook dat ds. Eduard Panchaud van de concurrerende Franstalige Belgische Christelijke Zendingkerk, bereid is om het schooltje één avond per maand voor eigen activiteiten te huren¹⁷. Voor de andere leegstaande lokalen moeten andere huurders – liefst zonder kinderen jonger dan 14 jaar dixit de kerkenraad – worden gezocht. Op 4 oktober 1853 lezen we in de notulen:

De vergadering noodigt den heer Maasdijk (sic!) uit om op aanstaande zondag na de Godsdienst aan de gemeente bekend te maken, dat op nader te bepalen dag de Vlaamsche Evangelische school in de Zeehondstraat voor de kinderen zal geopend worden.

Het feest is voorzien voor 23 oktober¹⁸. Men nodigt de gemeenschap uit zich om twee uur onder het bord 'Christelijke Evangelische School' aan de schoolpoort te verenigen. Zangvereniging, predikant en onderwijzer Van Rooij (die vanaf februari 1854 ook de zondagse catechese zal geven, tot men in mei beslist om hem hiervan wegens onbekwaamheid te ontheffen) maken er hun opwachting¹⁹.

De snelle groei

Uit de verslagen blijkt de snelle groei van dit schoolinitiatief. Reeds op 2 augustus 1854 maken de kerkenraadnotulen gewag van het aantrekken van een kwekeling om de onderwijzer in zijn taak (80 leerlingen bezoeken de school) bij te staan²⁰. In aanmerking komt de jonge Nederlander De Looper uit de gemeente, die men tijdens de vergadering van 4 oktober benoemt. Niet alles loopt echter gesmeerd, want onderwijzer Van Rooij komt in die periode met de kerkenraad in conflict. Hij plant

Brussel 29 Sept. 1854

Geachte Heer!

In antwoord op Uwe gierende
letteren, heb ik de eer u te
melden, dat ik den heer Karra
dankbaar ben voor zijne goed-
willigheid mij waarden.

Ik vind evenwel, dat boven de
School zeer moeyelijk eenige paste-
wooning kon gemaakt worden
gebruik van drinkbaar water
is mede een bezwaar, en verkreeg
ik niet gaarne zien dat de Wed.
Wind voor mij zou moeten ver-
huizen. In dat ik beluifde lyk
voor dit, hartelyk aanbod moet
bedanken.

Ik heb daarentegen thans een
woning, die zeer ruim, faldoyent
en gemaklyk is, en die voor
slachts 16 of 8 personen
Indien de heer Karra mij hier
in de betaling der huur kon
tegenwoordig komen, ^{zoude} ~~zoude~~ dubbel
aangenamend zijn, Toedat ik mij
by vernieuwing blyfsaan bevel.

Met achting verblyfs
Uw dienst. d. a. n. a. r.

J. C. Endrele.

een huwelijk, waartegen het achtbaar college een veto uitspreekt. Men acht een huwelijk met iemand 'die niet de gezindheden der gemeente belijdt' als 'onbestaanbaar met zijne betrekking die hij als onderwijzer in de gemeente bekleedt'. Men stelt Van Rooij voor de keuze: ontslag of huwelijk! Hij kiest – honni soit qui mal y pense – het meisje, waarmee zijn ontslag na amper één dienstjaar een feit is. Kerk en privé liggen in die tijd in elkaars verlengde. Dat blijkt als Van Rooij bij zijn antikerkelijke schoonvader intrekt. Dominee Van Maasdijk noemt dit in het ambtelijk college een 'ondoegzaam gedrag!'. Op 21 december 1854 benoemt men met ingang van 1 februari van het volgende jaar een nieuwe onderwijzer. Het is de heer Enderlé uit Utrecht, van wie de echtgenote (het gezin telt in 1854 twee kinderen en woont op de hoek van de Zeehondstraat) tegen een gezamenlijk jaarsalaris van 1.200 frank twee à driemaal per week naailessen moet geven²¹. In het takenpakket van de hoofdonderwijzer (die tot 1859 in dienst blijft) zitten naast het schoolonderricht ook het zondagse lectoraat, het begeleiden van de gemeentezang en een aantal avondlessen²². Als ereplaats krijgt hij in de kerk een zitje in de ouderlingenbanken²³.

Onder andere via de zondagse kerkdiensten spoort men de leden van de gemeente aan om de kinderen naar de protestantse school te zenden. Het succes van het schooltje, dat talrijke kinderen telt die jonger zijn dan vijf jaar, is hierdoor van aanvang af verzekerd. In december 1855 komen we in de notulen van de kerkenraad zelfs een vermelding tegen die wijst op te veel leerlingen. Precieze aantallen ontbreken, maar blijken een ingezonden stuk over haar geschiedenis in *De Oranjevaan* (nieuws- en advertentieblad voor de provincie Utrecht) van 20 januari 1892, heeft de school 'in tijden van kennelijke zegen (...) tot door 250 kinderen hare lokalen bezet gezien. Meermalen was de helft der leerlingen uit roomse gezinnen, die, door de goede naam der school gelokt, hun kinderen aan onze zorg toevertrouwd'²⁴.

Gezien het succes van de onderneming besluit men om een vrouwelijke hulp voor de opvang van de allerkleinsten aan te trekken. Weduwe Rost uit Amsterdam ontvangt hiervoor een jaarsalaris van 500 frank²⁵. De arme weduwe Maas staat haar bij. Ze is schoolbewaarster, die tien centiemen per week krijgt 'om zich te bekommeren over enige kinderen die nog te jong zijn om bij (meester) Enderlé in de klas te zitten'. Later loopt het aantal kinderen onder druk van de concurrerende in 1852 gestichte (aanvankelijk tweetalige) protestantse school aan de Hoogstraat 97 terug. Doordat ze over meer middelen beschikt, kan deze school de leerlingen een beter programma aanbieden²⁶.

De zitting van de kerkenraad van 6 april 1859 is de laatst genotuleerde. De volgende notulen beginnen op 26 juli 1870 en de afzonderlijke notulen van de schoolcommissie pas op 11 oktober 1870. Er is dus een leemte van tien jaar en een paar maanden, waarover we zogoed als niets weten. Weliswaar is de correspondentie

NEDERLANDSCHE EVANGELISCHE (NED:HERV:) KERK

NEDERLANDSCHE EVANGELISCHE (NED:HERV:) KERK

JOSEPH
SUIENENS
VANHAELLEN

VERBODEN TOEGANG
TOEGANG VOOR
TOEGANG VOOR
TOEGANG VOOR

VERBODEN TOEGANG

WV J. SCHELDEWAAL

met twee belangrijke sponsors, de Utrechtse baron Van Boetzelaer en zijn stadsgenoot E.A. Fruitier de Talma bewaard gebleven, maar ze is verre van volledig²⁷.

Strijd om een onderwijzer

Uit een brief van 3 september 1856 valt af te leiden dat de Nederlandse juffrouw Drost (ze woont op de hoek van de Zeehondstraat) als kleuteronderwijzeres aan de slag is. Op 18 april 1859 meldt Van Boetzelaer haar ontslag aan de kerkenraad, met een brief:

Na de ontstane vacature op de school, door het vertrek van Mejuffrouw Drost, heb ik getracht om in Holland iemand te vinden die voor die betrekking bekwaam was. Het gebrek aan hulponderwijzers is echter aldaar zoo groot, dat er scholen gevonden worden, waar de kinderen geen geregeld onderwijs genieten en die om beurten te huis moeten blijven. Dit is de oorzaak geweest dat ik tot nu toe geene hulp-onderwijzer alhier heb kunnen vinden.

Echter bied zich thans als zoodanig de Heer Broederlet schoolmeester te Mechelen bij mij aan en daar ik, zoo ver mij bekend, dien Heer geschikt acht, om jonge kinderen te onderwijzen; zoo heb ik de eer aan de Wel Eerwaarde Heeren president & Leden van de Vlaamsche Evangelische Kerkeraad de genoemde Persoon aan UED als hulp-onderwijzer voor te stellen. (...)

Als lid van het Comité Sijnodal valt het mij moeilijk om dezen Heer uit Mechelen aan U voor te stellen, maar hij heeft mij verzekerd, geen lust te gevoelen om langer daar te blijven, waar door die groote moeilijkheid voor mij is weg genomen.²⁸

De nieuwe onderwijzer, Jacob Arnoldus Broederlet, komt op 18 april 1859 naar Brussel, terwijl de laatste betaling voor meester Enderlé dateert van dezelfde maand²⁹. Het aantrekken van Broederlet verloopt niet zonder problemen. De Mechelse predikant ds. Johan Hendrik Christiaan Wagener klaagt in een brief van 2 mei dat door de verplaatsing van de schoolmeester naar de hoofdstad, de kleine protestantse school in de bisschopsstad zonder onderwijzer achterblijft. Uit de beschikbare informatie kan men afleiden dat Broederlet op 1 oktober 1860 weer naar Mechelen verhuist. Later, op 3 januari 1862, na het vertrek van meester Bokma (ut infra), komt hij echter terug naar Brussel.

Meester De Jongh

Op het moment dat de protestantse school in 1862 verhuist naar het St.-Katelijneplein, is de situatie in Mechelen kennelijk veranderd. In Brussel stelt men bovendien een aparte onderwijzer voor de lessen Frans aan. Dat opent voor de Fransonkundige Broederlet nieuwe perspectieven. In dezelfde periode komt via bemiddeling van de heer Fruitier de Talma de gehuwde onderwijzer Gerardus De Jongh uit Utrecht naar Brussel³⁰. Begin juni 1862 begint hij als hoofdonderwijzer³¹.

Zijn voorsteller Fruitier de Talma pakt in 1866 deze Nederlandse onderwijzer in duidelijke bewoordingen aan omwille van zijn laksheid en zijn gebrek aan beroepsinst. De Jongh, die het gezien het gebrek aan middelen met een minimumsalaris moet doen, heeft kennelijk teveel materiële zorgen om zich naar behoren aan zijn onderwijsopdracht te kunnen wijden, maar Talma is hiervan niet onder de indruk:

*Wat nu de groote school betreft, naar hetgeen ik reeds wist en ook weder vernam bestaan hier geene mindere bezwaren, maar ontstaat bij mij de vrees of Uwe school ook het lot wacht hetwelk reeds anderen getroffen heeft, waarvoor de Heer Uwe gemeente evenwel genadig moge behoeden. Naar mijn inzien moeten ook hier trage handen en slappe knieën worden opgericht of de zaak is verloren, want het gaat gemakkelijker iets nieuws te bouwen dan wat in verval is weder te herstellen. Ik geef Uwe Vergadering daarom in bedenking in allen ernst met de Hoofd Onderwijzer de Jongh te spreken en met elkander te overleggen wat in dezen kan en moet gedaan worden. De Jongh behoort de school op zijn hart dragen en zullen hare belangen allereerst en boven al zijne zorg en tijd behoren gewijd te zijn, niet alleen omdat dit zijne roeping en plicht is voor God en menschen, maar ook de bron van zijn bestaan, welke op deze wijze gevaar zou loopen uit te droogen, en wat dan! Het schijnt mij toe, dat er bij het onderwijzend personeel eene geheele verslapping bestaat, die voor geheel de school niet anders dan hoogst verderfelijck zijn kan en van zelve hare dood moet ten gevolge hebben. Het is hierom dat de Jongh met vernieuwde veerkracht, gelijk in het begin, zijn belangrijke taak moet hervatten, en door U in zijne betrekking als Hoofd Onderwijzer tegen over de anderen moet worden erkent en gehandhaafd, maar dan ook geheel verantwoordelijk worden gesteld om bij elk verzuim daarvan onmiddellijk kennis te geven, terwijl het Bestuur dan ook moet zorgen dat het verzuimde dadelijk worde hersteld en de overtreder tot zijne plicht terug gebragt.*³²

Meester De Jongh vertrekt in oktober 1868 weer naar Nederland.

Geldzorgen

Het is al meermaals gesignaleerd dat geldproblemen in die jaren een grote zorg zijn³³. In maart 1862 gaat een circulaire uit waarin leningen worden aangeboden. Een aparte rondzendbrief heeft vooral de Nederlandse protestanten op het oog. Als het schoolcomité in België geen fondsen kan aantrekken, zal men een beroep op de Nederlandse geloofsgenoten moeten doen. Veel Belgische sponsors komen echter over de brug. We treffen in de boeken onder andere de namen aan van: Baron Sweerts de Landas³⁴, de Franstalige protestant en mecenas George Brugmann³⁵, de protestantse architect en kerkvoogd Otto Geerling³⁶, Mme De Zinkgraff; H. van Riet; Baron van Alting Liebert; J.E. de Mey van Alkemade. Een andere permanente zorg is het gebouw. We staan er niet lang bij stil, want een brief van de heer E.A. Fruitier de Talma gedateerd op 30 mei 1862, is duidelijk genoeg:

Waarde Broeders!

(...)

Volgens mede deeling van Uwe Praeses heeft de Kerkenraad besloten, boven de school lokalen nog een zaal voor de Jongelings Vereeniging te bouwen, waarvan de kosten ongeveer 3 à 400 gulden zouden belopen. De zaak zelve vind ik goed, doch ik heb de bedenking gemaakt van waar de gelden om deze kosten te bestrijken? Hierop heb ik tot heden geen antwoord ontvangen, waarom ik hoop dat de Broeders deze zullen kunnen vinden, want dat ik geene nieuwe aanvraagen kan doen, dit spreekt wel van zelve (...)

**Dirk Rochus Bokma (1831-1911),
hoofd van de Evangelische Kerk**

De periode Bokma

Een nieuwe – wel genotuleerde – periode begint met de komst van de Friese onderwijzer Dirk Rochus Bokma³⁷. Bokma is op het moment dat hij naar Brussel komt al op verschillende plaatsen in Nederland onderwijzer geweest, o.a. op de Klokkenberg bij Nijmegen. Al heeft hij niet zo'n sterke gezondheid en verliest hij door ziekte een been, hij blijft tot aan zijn dood een energieke figuur en een voortreffelijk onderwijzer, in het bezit van de hoofdakte en de akten voor Frans en Duits. In 1860 komt hij ongetrouwd naar Brussel³⁸. Twee jaar later keert hij naar Friesland terug. In 1868 komt hij, nu getrouwd, weer naar de Belgische hoofdstad. Bokma heeft weinig geluk, want in 1873 moet hij zijn vrouw ten grave dragen. De kerkenraad neemt hierbij de kosten van de rijtuigen (die het salaris van meester Bokma overstijgen) voor eigen rekening. Hij zal vier jaar later hertrouwen met de jongste zuster van ds. Nicolaas de Jonge en gaat van de lagere school over

naar een opleidingsschool voor evangelisten, waaraan onder andere Vincent van Gogh een korte periode studeert³⁹.

Bokma krijgt als directeur de hulp van meester Albert Aebly van de Franse kerk⁴⁰. Archiven vertellen niet alles en daarom is er over hem weinig geweten. Een slechte naam raakt men echter ook moeilijker kwijt dan een goede. Het is spijtig voor Aebly dat zijn naam meestal in negatieve zin in rapporten van de schoolcommissie voorkomt. Hij neemt het kennelijk niet te nauw met de lijfstraffen en ook niet met de zondagsheiliging. Er staat niets anders te doen 'omdat hij het beginsel van het christelijk onderwijs niet begrijpt' dan hem op 1 april 1879 te ontslaan.

Het schoolleven

Veel pedagogie komt er in de 19^e eeuw in het Belgisch protestants onderwijs niet om de hoek kijken. Schoolprogramma's en examenregelingen zijn onbestaande. Examens worden afgelegd op een door de kerkenraad vastgelegd tijdstip, met als jury de predikant en enkele kerkenraadsleden. Aanmoedigingspremies onder de vorm van boeken dienen om de studie-ijver bij de jonge knapen op te wekken. Is er misschien geen duidelijk pedagogisch project, voorop staat de levensvisie en de protestantse overtuiging. Via de intrekking van de studiebeurs voor het schoolgeld worden minderbedeelde katholieke kinderen bijvoorbeeld verhinderd om stiekem ook in de Roomse kerk de catechese te volgen of daar hun plechtige communie af te leggen. Opvallend is het belang dat men hecht aan het talenonderricht. Dominee Van Maasdijk vraagt als voorzitter van de schoolcommissie meermaals of vier talen niet van het goede te veel is. Meester Bokma die ook taal- en andere boekjes schrijft en die hij verkoopt 'ten voordele van de christelijke school der Vlaamsch-Hollandsch evangelische gemeente te Brussel', vindt echter van niet.

De verslagen van de prijsuitreiking waarvoor baron van Boetzelaer de geschenken betaalt, verschijnen in protestantse evangelisatiebladen. Zo bijvoorbeeld in 1858⁴¹. De school telt op dat moment ongeveer honderd leerlingen, verdeeld over twee klassen. De tweede klas telt hierbij meer dan veertig leerlingen, zowel jongens als meisjes⁴².

Voor de rest vallen er over de school nog een paar kleine zaken te melden. Bijvoorbeeld het in die periode nog steeds levensgrote gevaar van een pokkenepidemie. Of het feit dat de kerkenraad zelfs de schoolvakantie regelt: 'het tijdstip der vakantie/de groote/ zal in het volgend jaar en voortaan aanvangen den eersten maandag na den 15en augustus en drie volle weken duren'⁴³.

Kinderarbeid

Veel kinderen kunnen overdag geen les volgen omdat ze moeten werken voor de kost. Achteraf bekeken is dit waarschijnlijk één van de meest schrijnende neveneffecten van de industriële groei. De monsterlijke uitwassen waarbij kinderen zes dagen op zeven in dampende fabrieken of huisarbeid aan het werk worden gezet doet in heel Europa in die periode kreten van verontwaardiging opgaan. Engeland, dat vooraan staat in de industriële rush, begint al in de jaren dertig van de 19^e eeuw tegen te sputteren met de publicatie van parlementaire rapporten over de kinderarbeid. Die zullen omwille van hun blauwe omslag als *Blue Papers* de geschiedenis ingaan. Deze blauwboeken zijn voorzien van suggestieve plaatjes, die velen de ogen openen voor de werkomstandigheden van kinderen en vrouwen die zes dagen 10 à 12 uur moeten werken. De vraag is natuurlijk in hoeverre de arbeiders zelf in die periode afwijzend staan tegenover de uitwassen waarvan zij het slachtoffer

BIJBELSCHЕ GESCHIEDENIS

VOOR DE

SCHOLEN,

MET EEN SCHETS DER

KERKGESCHIEDENIS,

DOOR

P. R. BOKMA.

Ten voordeele van de christelijke school der Vlaamsch-Hollandsch
evangelische gemeente te Brussel.

zijn. Het loon van de vader dat weliswaar het grootste deel van het inkomen levert, wordt namelijk uit levensnoodzaak aangevuld met de inbreng van de kinderen. Vandaar ook het hoge geboortecijfer in arbeiderskringen (bij aanvang van de 20^e eeuw heeft ieder arbeidersgezin gemiddeld zes kinderen). In dat perspectief is de aanvankelijke vijandigheid tegen iedere beperking van de kinderarbeid begrijpelijk: de oogmerken op (middel)lange termijn van de bourgeoisievormers, die in een sociaal comfortabele positie verkeren, staan tegenover de onmiddellijke belangen van straatarme gezinnen. Die kunnen door hun armoede niet in het levensonderhoud voorzien. Voor de verzoening van beide standpunten is een ander economisch evenwicht, een andere programmering der dingen nodig: de ombuiging van een liberaal naar een sociaal recht. Progressief-liberale actiegroepen pleiten voor een verbod op kinderarbeid onder 12 jaar, een beperking tussen 12 en 14 jaar en een koppeling hiervan aan de verplichting om regelmatig een publieke- of privé-school te bezoeken. Het avondonderwijs biedt hier de oplossing.

Avondlessen

Op 11 oktober 1870 besluit de schoolcommissie te starten met avondlessen. Ze worden door vijf jongens en vier meisjes, waarvan vier betalen, bezocht. Het is maar een kleine groep maar het onderwijs kan hierdoor des te intensiever en sneller gebeuren. Het directe resultaat is voor de leerlingen dat de schoolcommissievergadering van 19 april 1871 besluit iedere drie maanden examens af te nemen. Daar de eerder vermelde nailessen in de loop van de tijd zijn weggevallen, besluit het bestuur in 1872 om dit onderricht weer op te starten. Verantwoordelijk hiervoor zijn enkele dames van de gemeente onder leiding van de betaalde kracht die in Brussel wonende Nederlandse Wilhelmina Theresia Scheffer⁴⁴. Drie middagen per week geeft men les. Een interessant detail voor een Vlaamse school is ten slotte dat de vergadering van de schoolcommissie van 9 april 1872 besluit om de afwezigheidsbriefjes aan de ouders 'in de Fransche taal' te drukken!

De lagere school

Het protestants lager onderwijs heeft in Brussel in de 19e eeuw de wind in de zeilen. In het synodaal rapport van 1872 is sprake van honderdvijftig leerlingen, waarvan een groot aantal tot de rooms-katholieke kerk behoort. De in 1874 aangekomen predikant ds. Nicolaas de Jonge onderkent gezien de grote toeloop, onmiddellijk het belang van het 'basisonderwijs'⁴⁵. Tweehonderd leerlingen zijn ondertussen aan de protestantse lagere school ingeschreven, waarvan minstens de helft niet-protestanten. Omdat de allerkleinsten nergens naartoe kunnen, richt men ook een bewaarschool op voor kinderen tot acht jaar⁴⁶. Mevr. Louveau, lid van de Franstalige kerk aan de Brusselse Belliardstraat, is de nieuwe leerkracht. Haar naam komt voor in een brief van 30 november 1874, maar de benoeming volgt pas op 21 mei 1875. Jeannette Baele, die definitief met attestatie overkomt

van de concurrerende Belgische Zendingkerk op 19 april 1878, staat haar als leerkracht (resp. van de bewaarschool en van de lagere school) bij⁴⁷. Hulponderwijzer Marinus Bernardus Sparnaay (wonende in de Rue de Spa) steunt hen vanaf 16 juni 1876 waar hij kan⁴⁸. Men speelt blijkens de notulen in 1877 zelfs met het idee om een tweede gratis school op te richten⁴⁹. Stilaan groeit het aantal leerkrachten dat voor kortere of langere tijd in Brussel verblijft, maar in de notulen krijgen vooral de activiteiten van meester Bokma bijzondere aandacht⁵⁰. Het geeft hem, zo lezen we, bijvoorbeeld voldoening om een kaart van Europa en platen 'voor verstandsonwikkeling' te kunnen gebruiken. De populatie groeit zo snel dat hij op 25 juni 1875 een vurig pleidooi houdt om het onderwijzend personeel met enkele leden uit te breiden. In de notulen ontmoeten we in die periode de namen van mej. Joanna Frederica Ferwerda, Hendrik Van Dehn, Albert Aebly, mej. Van Elsbroek, Marinus Sparnaay, dhr. Bremer en vanaf 1880 tot april 1881 dhr. Van Hall. Voor jongens en meisjes richt men gescheiden klassen in. Omdat De Jonges pedagogisch project zowel religieus als maatschappelijk is gericht, schenkt hij (overigens geheel in de geest van die tijd) bijzondere aandacht aan de netheid, met name het slechte uiterlijk van de kinderen. Een maatschappelijk en een individueel opvoedingsproject gaan hierbij hand in hand.

Omdat alfabetisering niet alleen een zaak van kinderen is en het volwassenenvormingswerk aan de orde van de dag, besteedt men tevens veel aandacht aan de scholing van volwassenen. De gemeente organiseert op zondagmiddag leescursussen die de ouderen de kunst van het alfabet moeten bijbrengen. Voorts valt op te merken dat men niet alleen Nederlandse, maar ook Duitse en Engelse lessen geeft. Religieus wil het onderwijs ook zijn. Volgens de notulen van 26 september 1878 merkt de predikant op dat het personeel van de school 'niet genoeg zijne positie als onderwijzers eener christelijke school begrijpt en dus het doel van de evangelisatie door het onderwijs niet genoeg bereikt wordt'.

Hij belegt dienaangaande een vergadering met het personeel. De leerkrachten – enkele namen noemden we reeds eerder – volgen elkaar echter in snel tempo op, wat de zaak niet vereenvoudigt.

De schoolstrijd en zijn gevolgen

Op 3 maart 1879 benoemt het bestuur na lang palaveren Hendrik Van Dehn uit Fijnaard als hoofdonderwijzer⁵¹. Zijn inschrijving in de kerkregisters dateert van 1 juni 1879. Het is volop de periode van de schoolstrijd en de synode besluit op grond van de nieuwe schoolwet voor het gesubsidieerd onderwijs, om het godsdienstondericht in al haar scholen te schrappen. Deze nieuwe schoolwet die de volledige secularisering van het onderwijs bepleit, komt er zoals we zagen onder invloed van de liberale regering die in 1878 aantreedt. De Brusselse school verkiest

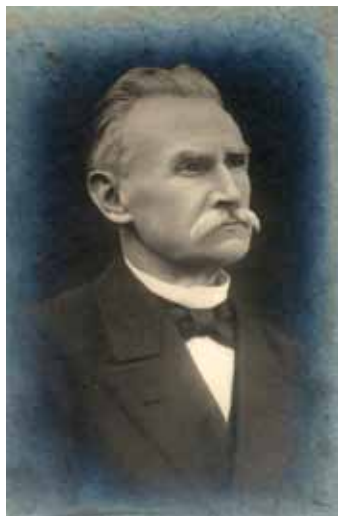
echter een eigen koers te varen, met alle problemen vandien. De pedagogische ontwikkelingen bijbenen kost geld, en dikwijls is het net het geld dat ontbreekt. Bijvoorbeeld voor de plaatsing van gymnastiektoestellen op de speelplaats van de school, zoals Van Dehn vraagt.

In de vergadering van 1 april 1881 komt de finale vraag aan de orde of het niet beter is de school te sluiten. De financiële perikelen om het zelfbedruiwend schooltje draaiende te houden wegen te zwaar. Als men de notulen van de vergadering van 15 augustus 1880 begint te lezen, vreest men dat het zover is. Van Dehn heeft een beroep aangenomen naar de Hervormde kerk te Varseveld en 'de penningmeester deelt mee dat de kas leeg is'. Ds. de Jonge geeft zich echter niet zo snel gewonnen. Hij kiest voor privatisering en stelt voor iemand te zoeken die de school voor eigen rekening wil overnemen, met vrij gebruik van de lokalen en een kerkelijke subsidie. Stadstussenkomst ziet men als 'gevaarlijk voor onze christelijke vrijheid' en is daarom af te wijzen. Meer heil verwacht men van de Nederlandse vrienden en van de nationale evangelisatiekas. De harde realiteit is echter dat in oktober 1879 de kas zo leeg is dat men zelfs de traktementen niet meer kan betalen. Enkele vermogende gemeenteleden moeten vooralsnog tussenbeide komen, om de definitieve sluiting af te weren, een scenario dat zich zoals net geschreven in 1880 en 1881 herhaalt⁵². Men ziet zich genoodzaakt om met een kortlopend contract van een drietal maanden een hulponderwijzer aan te trekken. Eerder genoemde meester Van Hall neemt de betrekking van onderwijzer gelukkig aan voor vier maanden, want anders zou het doek al veel vroeger gevallen zijn⁵³. Van juf. Pauline Van Elsbroek weten we enkel dat ze ontslag wil nemen als onderwijzeres wegens zwakke gezondheid op 1 april 1881⁵⁴.

Een conflict

In 1882 doet zich in het schoolbestuur een in extenso beschreven conflict voor. Het loopt fout als de schoolcommissie op 1 maart 1882 beslist om meester Vanderhaeghen als onderwijzer voor te stellen aan de kerkenraad. Sommige leden beschuldigen de schoolcommissie ervan Vanderhaeghen zo aan een betrekking te helpen. Ds. de Jonge en O. Geerling nemen hierop onmiddellijk als leden van de commissie ontslag. Dit keer wordt de voltallige gemeente voor haar verantwoordelijkheid gesteld: indien ze een school wil moet ze daartoe ook zelf bijdragen. Opvallend tijdens de daaropvolgende gemeentevergadering is de stem van Arthur Van Deth (de latere consul van Zuid-Afrika):

(...) Br Van Deth vraagt of de school, zoals zij nu bestaat, nog eene school heeten mag, zoals op de uitnodiging staat, of is het niet eene bewaarschool. Br Bokma keurt deze beschouwing af en zegt dat de school, hoe gering ook, toch eene school is. – Br Oudemeyer prijst aan eene lijst te laten circuleren in de gemeente om te zien of wij kunnen komen tot een cijfer die ons vrijheid zou geven een onderwijzer te beroepen. Meerdere Broeders ondersteunen dit voorstel. – Br Bokma vraagt dat de aanwezigen zich eerst uitspreken

Felix Chrispeels (+1920)

*voor de noodzakelijkheid of de behoefte eener christelijke school. Die vraag wordt in omvraag gebracht. Eene stem vraagt dat de aanwezigen zich ontkennend uit, een lid der gemeente onthoud zich, de overigen drukken de behoefte uit aan eene christelijke school in de Gemeente.*⁵⁵

De nieuwe leden zijn Bokma, de kleermaker Jean François Bottelberghs, de Belgische diaken Janssens, Plugge en W. Vandenheuvel. Ze besluiten een circulaire te drukken waarin ze de gemeente om hulp vragen. In 1884 telt de school nog 39 leerlingen⁵⁶. De onzekere positie is voor het personeel niet erg motiverend. Dat valt af te lezen aan de snelheid waarmee de leerkrachten in deze jaren wisselen. Juf. Ferwerda vertrekt en juffrouw Elisabeth Johanna Debruyn (ze wordt op 28 mei 1882 lid door blijdenis) komt⁵⁷. Kwekelinge Virginie Willems (wees) komt in november 1883, voor de handwerken bijgestaan door Cornelia Vandenheuvel, een 'dochter van de gemeente'. Joseph Chrispeels begint in datzelfde jaar. Op 11 augustus

1884 stelt men eerder genoemde juffrouw Baele aan voor handwerken. Haar ontslag volgt al in de zomer 1885. Een maand later komt een brief binnen van de heer Looyen uit Utrecht die solliciteert voor zijn dochter. Ze krijgt een benoeming als onderwijzeres voor de laatste klas en is belast met de handwerken. Felix Chrispeels 'drukt zijn spijt uit dat zijne dochter geen verder onderwijs op de school zou kunnen genieten', maar het gesternte is in 1885 niet gunstig⁵⁸. De vraag is of men een klas voor middelbaar onderwijs (voor meer uitgebreid lager onderwijs) moet oprichten? Theoretisch zou men de school dan in drie afdelingen ieder van twee klassen kunnen verdelen, maar geld en middelen ontbreken. Het lijkt in die periode een stoelendans waaraan geen eind komt, want tijdens de vergadering van 8 oktober 1885 leest men een brief van juf. Looyen voor die verklaart dat ze, na het vertrek van juf. Debruyn, de benedenklas niet alleen kan doen. De dochter van Felix Chrispeels springt tijdelijk in, maar ook dat is slechts lapmiddel want Looyen neemt al in januari 1886 ontslag. Op 12 augustus 1886 is de proeftijd van weer een andere onderwijskracht, juffrouw Van Bavel, afgelopen en komt zij op de loonlijst te staan. Ze wordt collega van Elisabeth Maria Middelhoven uit Dordrecht. En zo eindigt een woelige periode voor de school in mineur.

Een kritische periode

De school telt in deze periode 55 à 60 leerlingen⁵⁹. De schoolcommissie benoemt de nieuwe predikant van de protestantse kerk, ds. A. Pijnacker Hordijk, op 24 november 1887 tot voorzitter⁶⁰. Conform de nieuwe schoolwet tracht men kerkelijk- en schoolbestuur nu nochtans volledig te scheiden. De vaste onderwijzer en catecheet is Jozef Chrispeels, maar de onder ds. de Jonge in gang gezette carousel van andere benoemingen draait onverminderd verder⁶¹. Collectereizen in Nederland moeten helpen om het hoofd boven water te houden. In 1888 is de proeftijd van kandidaat hulponderwijzer Brailly (we vinden zijn naam niet in registers terug) afgelopen. Een benoeming volgt, maar het succes is nihil. Chrispeels geeft een zeer ongunstig oordeel over de orde in zijn klas en in juli 1888 verdwijnt Bailly met de Zuiderzon naar Frankrijk. Meester Cornu volgt hem op. Chrispeels van zijn kant neemt schoonhouden en verwarming van de school op zich. Ofschoon het werk van de school gewoon doorgaat, maakt ze nu moeilijke tijden door. Als hoofdonderwijzer J. Chrispeels op 21 juli 1889 als evangelist naar Duinkerke vertrekt, lijkt het einde nabij. De reddende engel is R.A. Van Angelbeek, vroeger directeur van de Vlaamse Opleidingsschool voor evangelisten en voormalig leraar Engels in Oosterhout. Het is een repeterende breuk, want op 1 februari 1891 vertrekt hoofdonderwijzer Van Angelbeek naar Transvaal.

Het einde is nabij...

Terwijl G. van den Heuvel zijn vader in het schoolbestuur opvolgt, benoemt dit op 12 december 1890 ook de christelijk gereformeerde onderwijzer Zegert Van Schelt uit Brielle (Nederland). Hulponderwijzer is meester De Sellier (die géén lid is van de kerk). De nieuwe hoofdonderwijzer vindt 58 leerlingen op zijn school. De rapporten weten ons verder nog te melden dat ds. Hoek (Hervormde kerk Brussel)⁶² en ds. Felix Chrispeels (Stads- en landsevangelisatie) op 14 januari 1891 het schoolbestuur vervoegen. De situatie is op dat moment alarmerend:

A. Pijnacker (1851-1925) was van 1887 tot 1890 predikant.

Willem Hoek (1863-1926) was vanaf 1891 tot aan zijn dood predikant.

Br. Plugge spreekt over den geldelijken toestand der school en over de gedachte dat in die circulaire een vergelijking gemaakt worde tusschen de neutrale school en het christelijke onderwijs.

Het is met de school slecht gesteld. In de notulen van 9 maart lezen we de tragische opmerking:

De Meester schijnt geen schik in zijn werk te hebben. De Broeders zijn het eens, dat de school, die door gebedelde fondsen in stand gehouden moet worden, niet aan zijn doel beantwoordt, aangezien ook het kleine getal kinderen en de weinige vruchten die de school afwerpt.

Als redmiddel besluit men om 300 Nederlandse, Franse, Duitse en Engelse circulaire te drukken, zie de tekst op de volgende pagina's.

Sluiting

Het is hopeloos. In 1893 is het saneren geblazen en per onmiddellijke ingang van 31 mei wordt de bewaarschool opgeheven. De dames Baele en Bavel stappen uit het zinkend schip en de heer Arend Johannes Ramaker (hij komt uit Scheveningen naar Brussel in oktober 1893) doet zijn intrede⁶³. Dominee Hoek, die zich over de teloorgang van de school grote zorgen maakt, besluit een ultieme reddingsoperatie uit te voeren. In gezelschap van ds. de Jonge trekt hij naar de hoofdvergadering van het Gustaaf Adolfwerk in Bremen om er de zaak te bepleiten. Die reageert gelukkig onmiddellijk positief met een toezegging van 300 mark per jaar. Eén zwaluw maakt echter de lente niet. Door de stadsuitbreiding worden de reisafstanden voor de leerlingen steeds groter en bloedt de school letterlijk dood. Het historische moment van de opheffing wordt op 26 april 1895 – dezelfde kerkenraadvergadering waarin men de officiële stichting van een gereformeerde kerk ter sprake brengt – onder goedkeuring van de kerkenraad aan de hoofdonderwijzer medegedeeld. Men besluit tot opheffing van de school met de grote vakantie. Zegert van Schelt krijgt op 24 maart 1896 zijn bewijs van kerkelijk lidmaatschap nagestuurd, waarmee na 42 jaar het lager onderwijs van de protestantse kerk in Brussel-centrum definitief geschiedenis is.

De Nederlandsche Evangelische Kerk te Brussel heeft sedert 40 jaren het onwaardeerbare voorrecht genoten een school voor lager onderwijs te bezitten. Twee geslachten bezochten die school sedert hare oprichting, en zij kunnen van het degelijk onderwijs aldaar genoten getuigen.

De school had echter niet alleen ten doel, de verstandelijke ontwikkeling der aan haar toevertrouwde kinderen te behartigen, maar bovendien een echt protestantsche evangelische opvoeding den kinderen te waarborgen.

De stichters onzer kerk hadden het goed begrepen, dat de heerlijke geschiedenis van het protestantisme aan de kinderen moest worden medegedeeld, om te trachten ze van dien zelfden geest te doortrekken, zou ons kroost niet, als omringd van een roomsche bevolking, vervallen in ongelooft en bijgeloof. Bovendien blijft dit toch eeuwig waar: de vrees des Heeren is het beginsel der wijsheid.

Aan dit doel, beoogd door de oprichters der school, heeft ze tot nu toe immer mogen beantwoorden. Den Heer der gemeente zij er voor dank gebracht.

Meer nog had er gedaan kunnen worden, om de school ten nutte te doen zijn voor de verschillende Protestantsche Kerken van Brussel, indien de belangstelling in haar bloei meerder ware geweest. Dat de school tot nu toe nog staat, danken wij, naast den steun uit eigen gemeente, aan de belangstellende Christenen uit Nederland. Met erkentelijkheid vermelden wij ook, dat het Belgisch Synodaal Comité van Evangelisatie de school van hare oprichting af eene jaarlijksche toelage heeft verstrekt. Ieder weldenkend protestantsch Christen waardeert haar bestaan, getuige wat gesproken werd in de *réunion générale* van Zaterdagavond 7 Januari tijdens de week der gebeden, o. a. door predikanten van andere gemeenten.

De school ondergaat nu echter een ernstige crisis, die haar ondergang zou kunnen ten gevolge hebben.

In de laatste 10 jaren zijn in Nederland zelf de christelijke scholen gesticht bij honderdtallen, van wege het gaan van het openbaar onderwijs in steeds bestler materialistisch spoor, zoodat eigen behoeften oorzaak worden dat wij steeds minder ontvangen. *Wij komen maandelijks meer dan 150 francs te kort. Mag dat? Mogen wij zóó voort blijven gaan? Of, wat God verhoede: Zullen we de school moeten ophffen en onze 75 kinderen wegzenden? Dat zal niemand willen.*

L'Eglise Néerlandaise Evangélique de Bruxelles a, depuis 40 années, le bonheur inestimable de posséder une école primaire.

Depuis sa fondation, cette école a été fréquentée par deux générations, vivants témoignages de la valeur de l'instruction qu'elles y ont reçue; cette instruction ayant pour but, non seulement de développer chez les enfants l'intelligence et la connaissance des choses de ce monde, mais surtout de leur assurer une éducation protestante-évangélique.

Les fondateurs de notre Eglise avaient fort bien compris que l'histoire glorieuse du protestantisme devait être inculquée aux enfants afin que, trempés de ce même esprit, ils ne deviennent, entourés qu'ils sont d'une population Catholique Romaine, une proie facile de l'incrédulité ou de la superstition.

Une vérité éternelle dit: „La Crainte de l'Eternel est le principal point de la science". — Grâce à Dieu, l'école a répondu jusqu'à ce jour au but élevé que ses fondateurs avaient en vue. Et elle aurait pu y répondre davantage et au grand bien des églises protestantes de Bruxelles, si elle eût rencontré plus de sympathie, plus de soutien moral et matériel.

Sous ce rapport, c'est surtout grâce aux chrétiens de Hollande et à leur appui fraternel qu'elle est encore debout.

Mentionnons aussi, avec reconnaissance, le Comité Synodal belge d'Evangelisation, qui a subsidie l'école depuis sa fondation.

Son incontestable utilité est, du reste, reconnue par les chrétiens protestants, à preuve les paroles sympathiques prononcées, dans la semaine des prières à la *réunion générale* du Samedi 7 Janvier dernier, par des pasteurs d'Eglises-Sœurs.

Cependant l'école subit, à présent, une crise qui pourrait amener sa ruine.

Nos frères Néerlandais ont créé, dans les dix dernières années, des centaines d'écoles chrétiennes par suite des tendances, de plus en plus matérialistes, des écoles publiques, de manière que, assaillis par des besoins, de plus en plus nombreux et plus pressants à l'intérieur, cette source, si précieuse pour nous, tarit insensiblement; *cet état de choses nous crée un déficit mensuel d'environ 150 francs.*

Cela devrait-il être? Cela peut-il durer? et pouvons-nous continuer dans ces conditions? Ou bien, ce qu'à Dieu ne plaise, *devrons-nous supprimer*

Welnu, daarom komen wij tot U. Indien de leden der verschillende protestantsche kerken van Brussel ons een kleinere of grootere contributie zouden willen geven, waardoor ons jaarlijksch inkomen met een fr. 2000 zou kunnen vermeerderd worden, dan zouden we gered zijn. En waarom niet uw kinderen gezonden?

Wij nemen daartoe de vrijheid hierbij een in-teekenbiljet te voegen, met het vriendelijk doch tevens dringend verzoek: Contribueer u reeds, och, wil uw contributie een weinig verhoogen; contribueer u nog niet, verblijd ons dan met uw inschrijving.

Door de zorg van het schoolbestuur zal het biljet binnen enkele dagen van uw woning worden afgehaald.

Wij houden ons overtuigd van uw waarlijk christelijke belangstelling.

Het Bestuur der Nederlandsche Evangelische School te Brussel, 9, Ste Kathelijneplaats.

W. HOEK, Predikant, *President*.
P. J. PLUGGE, *Secretaris*.
BOTTELBERGHS, *Feningm.*
F. CHRISPEELS, *Leiden*.
G. v. D. HEUVEL, *Leiden*.
O. GEERLING, *Eeretid.*

notre école et renvoyer nos 75 enfants?

Personne ne dira qu'on! C'est pourquoi nous venons, avec confiance, nous adresser à vous. Si tous les membres des différentes Eglises protestantes de Bruxelles voulaient bien nous venir en aide par une contribution annuelle qui augmenterait nos ressources de 2000 francs, ils sauveraient notre école, et lui permettraient de continuer sa belle mission.

Nous prenons la liberté de joindre ici un bulletin de souscription et vous prions instamment de le remplir. — Si, toutefois, vous contribuez déjà, nous espérons qu'en présence de nos besoins, vous n'hésitez pas à augmenter quelque peu votre cotisation.

L'un de nous aura l'honneur de se présenter chez vous, dans quelques jours, pour reprendre le bulletin.

Dans l'espoir que vous voudrez bien vous intéresser à une œuvre qui le mérite en tous points, nous vous présentons nos salutations respectueuses.

La Commission de l'Ecole Evangélique Néerlandaise à Bruxelles, Place Ste Catherine, N° 9.

W. HOEK, Pasteur, *Président*.
P. J. PLUGGE, *Secrétaire*.
BOTTELBERGHS, *Trésorier*.
F. CHRISPEELS, *Membres*.
G. v. D. HEUVEL, *Membres*.
O. GEERLING, *Membre honv.*

An die Mitglieder der
protestant. Kirchen zu Brüssel.

Die Nederl. Evangelische Kirche zu Brüssel hat bereits seit 40 Jahren das unschätzbare Vorrecht genossen im Besitze einer Gemeindeschule zu sein. Schon zwei Geschlechter haben mithin diese Schule besucht und legen mit Freuden Zeugnis für ihre Tüchtigkeit ab.

Zweck der Schule war nicht allein, Gewicht auf die Entwicklung des Verstandesvermögens der ihr anvertrauten Kinder zu legen, sondern ihnen vornehmlich auch eine rein protestantisch-evangelische Erziehung angedeihen zu lassen.

Die Stifter unserer Gemeinde waren davon überzeugt, dass die herrliche Geschichte des Protestantismus den Kindern notwendig mitgeteilt werden müsse, damit sie von demselben Geiste beseelt würden und so unsere Nachkommenschaft inmitten einer katholischen Bevölkerung vor Unglauben und Aberglauben bewahrt bleibe.

Ausserdem ist es doch eine ewige Wahrheit: Die Furcht des Herrn ist der Weisheit Anfang.

Diesem Ziele, welches ihren Gründern vor Augen stand, hat die Schule bisher mit gutem Erfolge zugestrebt. Dem Herrn der Gemeinde sei dafür Dank gesagt.

Freilich hätte dieses Ziel noch mehr zum Segen der verschiedenen protestantischen Gemeinden Brüssels erreicht werden können, wenn das Interesse an ihrem Aufblühen ein allgemeineres gewesen wäre. Dass unsere Schule bis jetzt noch hat bestehen können, verdanken wir ausser der Opferwilligkeit von eigenen Gemeindegliedern namentlich der Unterstützung Niederländischer Christen. Doch sei unter herzlichem Danken bemerkt, dass auch das Synodalkomitee des Belgischen Evangelisationswerkes die Schule seit ihrer Gründung durch einen jährlichen Beitrag unterstützt hat. Jeder ernste protestantische Christ freut sich von ihrem Bestehen zu hören. Zeugnis dafür ist uns, was in der *réunion générale* (gelegentlich der Gebetswoche) am Sonnabend-Abend d. 7 Jan. auch von Geistlichen anderer Gemeinden gesagt wurde.

Gegenwärtig geht nun diese Schule einer bedenklichen Krisis entgegen, die leicht ihren Untergang im Gefolge haben kann. Da nämlich der Volksschulunterricht in den Niederlanden während der letzten 10 Jahre ganz und gar in materialistische Bahnen hineingeriet, so mussten dort selbst die Mittel zur Stiftung von Hunderten positiv christlicher Schulen verwandt werden. Wir empfangen seitdem naturgemäss von dort her eine geringere Beihülfe und kommen infolge dessen

To the Members of the
Protestant Churches at Brussels.

The Dutch Evangelical Church at Brussels had during 40 years the inestimable advantage of possessing an elementary school.

Two generations have already been to this school and can testify of its real teaching. The school's aim was not only to develop the intellectual abilities of the children intrusted to her, but above all to secure them a real protestant evangelical education.

The founders of our school were convinced that the lovely history of protestantism must be told to the children in order to penetrate them of the same spirit and keep them from superstition and unbelief as they are surrounded by catholic people.

Besides this is an eternal truth: „The fear of the Lord is the beginning of wisdom.

The school has reached the aim which her founders had in view.

We give thanks to the Lord of the Church for it. Still more might have been done, to use the school for blessing for the different protestant Churches at Brussels, if more interest had been taken in her prosperity.

If the school exists still, we owe it not only to the help of our own Church but to the interested Christians of the Netherlands.

We like to mention also here the Belgian Synodal Committee who has helped the school ever since her foundation.

Every real Christian values her existence; this was proved by what was spoken (by the ministers of other Churches), in the *Réunion générale*, on Saturday night, the 7th instant, during the week of prayer meetings.

But actually the school has a most serious crisis which might cause her ruin. For the last ten years hundreds of schools have been founded in the Netherlands as teaching there, was getting more and more material then. From that time we are receiving less help from Holland and thus *we come short every month more than 150 franks*. May we go on thus? or — God forbid — *shall we have to give up the school and to send away the seventy-five children? Who could decide for the latter?*

This is why we come to you. When the members of the different protestant Churches at Brussels would kindly give every year a smaller or larger contribution in order to increase of 2000 frs. our yearly income, we should be helped.

The best help would be an increase of the number of scholars.

monatlich um etwa 150 frs. zu kurz. Sollen wir trotzdem an dem Fortbestehen der Schule festhalten, oder sollen wir sie — was Gott verhüten wolle — aufheben und unsere 75 Kinder weg-schicken? Wohl niemand könnte sich zu letzterem entschliessen.

Darum kommen wir mit guter Hoffnung zu Ihnen.

Sollten die Mitglieder der verschiedenen protestantischen Gemeinden Brüssels Freudigkeit finden, uns einen kleineren oder grösseren Jahresbeitrag zuzusichern, wodurch unser Jahreseinkommen etwa um 2000 frs. vermehrt würde, dann würde uns geholfen sein. Die beste Hälfte freilich würde uns durch eine Vermehrung unserer Schülerzahl gebracht.

Die beiliegende Liste fügen wir mit der ebenso freundlichen wie dringenden Bitte hinzu, Ihren Beitrag zu erhöhen, oder, falls Sie einen solchen noch nicht zahlen, uns damit zu erfreuen.

Der Schulvorstand wird in einigen Tagen die Liste von Ihnen persönlich zurückerbitten.

Inzwischen versehen wir uns der besten Hoffnung zu Ihrer christlichen Opferfreudigkeit.

Der Vorstand der Niederl. Evangel. Schule
zu Brüssel, 9 S^c Kathelijneplaats.

W. HOEK, Pastor, *Vorsitzender.*
P. J. PLUGGE, *Schriftwart.*
BOTTELBERGHS, *Kassencart.*
F. CHRISPEELS, { *Mitglieder.*
G. v. D. HEUVEL, {
O. GEERLING, *Ehrenmitglied.*

We take the liberty to enclose a list for subscription with this kind but urging request: In case you are already contributing, kindly increase your contribution; but have you not yet given any, it will be a joy for us when you subscribe.

Kindly return the list to the school direction, who will call at your house within a few days.

We are convinced of a real Christian interest.

The direction of the Dutch Evangelical school
at Brussels, 9 Place S^c Catherine:

W. HOEK, Pastor, *President.*
P. J. PLUGGE, *Secretary.*
BOTTELBERGHS, *Treasurer.*
F. CHRISPEELS, { *Members.*
G. v. D. HEUVEL, {
O. GEERLING, *Member of honour.*

¹ Guy Liagre (°1957) dr. theol. is predikant-voorzitter van de Verenigde Protestantse Kerk in België en co-voorzitter van de Administratieve Raad voor Protestantse en Evangelische Eredienst in België. Hij doceert moderne kerkgeschiedenis aan de Protestantse Theologische Faculteit te Brussel.

² Zie: LIAGRE (G.). 'Prefiguraties, aanwezigheid en ontwikkeling van het Nederlandstalig protestantisme. Situatie in enige Vlaams-Brabantse steden (16^e eeuw): In: *Eigen Schoon & De Brabander, Geschied- en oudheidkundig genootschap van Vlaams-Brabant*, jg. 85, 2002, nrs. 10-11-12, p. 395-424. LIAGRE (G.). 'Het Nederlandstalig protestantisme in de Vlaams-Brabantse steden Vilvoorde, Mechelen, Leuven en Brussel 1800-1850'. In: *Eigen Schoon & De Brabander*, jg. 86, 2003, nr. 3, p.305-344. LIAGRE (G.). 'Het Nederlandstalig protestantisme. Situatie in Vlaams-Brabant in het algemeen en in Brussel in het bijzonder (17^e en 18^e eeuw)'. In: *Eigen Schoon & De Brabander*, jg. 87, 2004, nr. 3, p. 365-411. LIAGRE (G.). *Anders geloven. Geschiedenis van het Nederlandstalig protestantisme te Brussel en zijn organisaties*. Brussel, 2004.

³ We benadrukken dat hier enkel het Nederlandstalig onderwijs ter sprake komt. Er bestaan in en rond Brussel in de 19e eeuw ook meerdere Franstalige scholen. Zie: DEMAUDE-HEIN (G.). *Les écoles primaires protestantes en Belgique au 19e siècle des origines à 1880*. Ongepubliceerde doctoraatverhandeling UFGP. Brussel, 2004.

⁴ CHALMEL (L.). *Jean Georges Stuber (1722-1797). Pédagogie pastorale*. Bern-Berlin-Bruxelles, 2001.

⁵ FUITE (S.). *Geschiedenis van de protestantse kerkgemeenschap Mechelen-Noord (1844-1994)*. Mechelen, 1994, p. 88.

⁶ LIAGRE (G.) en VAN WAGENINGEN (D.). *Geuzenprotest. Henry Tant en het protestants antiklerikalisme in de geschiedenis van Roeselare (1876-1917)*. Brussel, 1999, p. 97. BOUDENS (R.). 'De schoolstrijd van 1873-1884'. In: *Kerk en Leven*, 3 december 1992, p. 19.

⁷ Geciteerd in DENECKERE (G.). *Geuzengeweld. Antiklerikaal straatrumoer in de politieke geschiedenis van België, 1831-1914*. Brussel, 1998, p. 101.

⁸ LERMYTE (J.). *Het verzet tegen de liberale wet op het Lager Onderwijs in het arrondissement Roeselare 1878-1886*. Onuitgegeven doctoraatsverhandeling KUL. Leuven, 1980, p. 113-117.

⁹ DEMAUDE-HEIN (G.). *Op. cit.* p. 140-144.

¹⁰ In 1842 ontstaat een nieuw evangelisatiecomité in de officieel erkende Bond van Kerken. Het vervangt het Belgisch Evangelisch Genootschap en krijgt de naam Union pour l'oeuvre de l'évangélisation de la Belgique.

¹¹ Hendricus van Maasdijk (geboren in Herpen, Noord-Brabant), studeert aan het seminarie van Uden en aan de universiteit van Munster. In 1828 wordt hij priester en werkt achtereenvolgens als kapelaan, pastoor en deken in Bilzen. Hij gaat uit protest tegen het katholieke verbod om de Bijbel te lezen over tot het protestantisme en wordt predikant in Brussel. Ds. Spörlein uit Antwerpen weet hem te overhalen in Genève theologie te studeren, maar korte tijd later wordt de twijfelende Roomse apostaat weer katholiek. Niet voor lang, want uiteindelijk wordt hij toch weer protestant! Voor zijn biografie en verwezenlijkingen zie LIAGRE (G.). *Anders geloven* p. 106 e.v.

¹² Abraham Capadose (1795-1874) is van afkomst een Portugese Israëliet die samen met Isaäk da Costa en diens vrouw op 20 oktober 1822 te Leiden wordt gedoopt.

¹³ Vreemd genoeg ontbreken in het lidmatenregister vaak de initialen. Van eerstgenoemde weten we wel dat hij woont in de Stadhuisstraat nr. 8 en Nederlander is, maar verdere gegevens ontbreken. Zijn naam kan soms ook worden gelezen als Delfos.

¹⁴ Allard Pierson (1831-1896) is een Nederlandse theoloog, filosoof en kunsthistoricus. Hij werkt vanaf 1857 drie jaar als predikant in Leuven. Hij legt later uit gewetensbezwaren zijn ambt neer en wordt privatdocent te Heidelberg en uiteindelijk hoogleraar in Amsterdam. Zijn Leuvense ervaringen be-

schrijft hij in een boek getiteld *Een pastory in den vreemde* (1857), later omgewerkt tot *Intimis*.

¹⁵ Notulen KR (6-9-1853); (21-12-1854). *Vergadering der schoolcommissie* (15-2-1871).

¹⁶ Willem Schmidt komt in juli 1851 uit Den Haag en woont blijkens het lidmatenregister aanvankelijk bij ds. van Maasdijk in. (Ingeschreven als nr. 200). In 1853 komt ook de 'gewezen nonne' Anna Schmidt over, maar het is niet duidelijk of beiden familie van elkaar zijn. *Nederl. Evang. Kerk Lidmatenboek, van augustus 1838 tot november 1874*. (Archief Nieuwe Graanmarkt 8). Gouvetz is Belg en woont in de Filips de Goede Impasse nr. 8 (een zijstraat van de Vlaanderenstraat).

¹⁷ Jean François Eduard Panchaud (1802-1889) is Franstalig predikant in de Kaatsbalstraat (waar de Vlaamstalige gemeenschap haar activiteiten in 1838 start) en later van de kerk in de Belliardstraat van 1854 tot 1862. BOUDIN (H.). *Synodaal gedenboek van de Verenigde Protestantse Kerk in België (1839-1992)*. Brussel, 1992, p. 312.

¹⁸ Notulen Kerkenraad (6-9-1853); (18-10-1853).

¹⁹ Op de vergadering van 16 augustus 1853 besluit de kerkenraad Van Rooij te vragen als onderwijzer voor de Vlaamse School. Van Rooij is onderwijzer 'van den 3de rang' en tevens 'colporteur te Rotterdam'. DEMAUDE-HEIN (G.). *Op. cit.* p. 141 en 145. spreekt zoals BOUDIN (H.). *Op. cit.* p. 336. op basis van een verkeerde lezing over Van Dooy. Zijn naam komt – vreemd genoeg – ook niet voor in het lidmatenregister van de gemeente.

²⁰ Notulen, Consistoire de l'église de Bruxelles (29-9-1870).

²¹ DEMAUDE-HEIN (G.). *Op. cit.* p. 75. maakt per vergissing melding van Enderlé als personeelslid van de Franstalige school.

²² DEMAUDE-HEIN (G.). *Op. cit.* p. 141. spreekt van 1860 i.p.v. 1859.

²³ In het presbyteriaal-synodaal systeem wordt de Kerk geregeerd door een college van ambtsdraggers, bestaande uit ouderlingen voor de pastorale zorg, diakenen voor de materiële behoeften en de armenzorg, en predikanten voor de ambtelijke bediening van het Woord en van de sacramenten. Zij vertegenwoordigen in collegialiteit de drie basisambten in de kerk.

²⁴ Geciteerd in DE RAAF (A.). *1883-1983 een eeuw Silo*. Brussel, 1983, p. 107.

²⁵ Notulen Kerkenraad (15-11-1854); (29-11-1854); (31-1-1855); (2-9-1856).

²⁶ Notulen Schoolcommissie (10-10-1871).

²⁷ Elsenerus Antoon Fruitier de Talma (1800-1871) komt uit een vermogende familie van ontginners.

²⁸ De letterlijke spelling is in dit citaat bewaard.

²⁹ Over Broederlet in Mechelen en Brussel: FUYTE (S.). *Op. cit.* p. 94-96, 297, 300, 303. Bernardina Harmina Broederlet is de zuster van de vrouw van Enderlé. *Lidmatenboek 1854*, nr. 107.

³⁰ Brieven van 13 en 19-3-1862. Hij gaat blijkens het lidmatenregister wonen aan de Zoutkaai nr. 14.

³¹ Brieven van Talma aan de kerkenraad (30-5-1862). In de rekeningen van die periode treft men verder nog de namen aan van een zekere meester Geux (een Franse onderwijzer die uit de rekeningen verdwijnt in 1863); hulponderwijzer de Fraipont die later naar Sint-Truiden verhuist; hulponderwijzer Becker (die ook Franse les geeft en in de rekeningen wordt vermeld vanaf het derde trimester 1864 tot augustus 1865); een zekere juffrouw van Geel als leerkracht voor de bewaarschool en tenslotte meester van Heurck die kennelijk in dienst treedt vanaf het derde trimester 1865 en in het derde trimester van 1876 weer vertrekt. In januari 1868 doet meester Gabarel zijn intrede in de school en in april 1868 de Nederlandse hulponderwijzer Oosterhagen. In november 1868 staat ook juffrouw Ferwerda op de loonlijst. Ze neemt ontslag op 27 september 1883. DEMAUDE-HEIN (G.). *Op. cit.* p. 145 spelt de naam (in tegenstelling tot p. 141) verkeerd (Farwerda) en laat ze ten onrechte pas beginnen op 1 april 1881.

³² Brief van Talma aan de Kerkenraad zd (1866?).

³³ Van alle kanten komen giften: van de Gustaf – Adolf Vereniging: 1.507 fr.; van de heer Lieske van de Pruisische ambassade: 20 fr.; van ds. Verhoef van Sluis 12 gld. 50 of 26 fr. 45; van ds. Hanewinkel van Ravestein: 15 fr. 71 en van ds. Fiedy van Londen 45 fr. enz.

³⁴ Zijn vader Jacob Dirk wordt jonkheer op 28 augustus 1814 en baron op 24 november 1816. Zie: CORNET (J.W.G.) en LANGEDIJK (D.). "J.D. baron Sweerts de Landas." In: *Leven en bedrijf van de Gouverneurs van de koninklijke residentie 's-Gravenhage 1813-1963*. Den Haag, 1963, p. 31-40.

³⁵ Georges-Edmond Brugmann is van 1860 tot 1865 commissaris van de n.v. die de spoorwegverbinding Luik-Maastricht beheert en wordt in 1858 ook al tot commissaris van de Compagnie Générale de Matériels de Chemins de Fer benoemd. In 1865 wordt hij administrateur van een n.v. die de spoorwegen van Mons naar Hautmont en Saint-Ghislain beheert. Georges Brugmann is een invloedrijk lid van de protestantse Museumkerk. Hij wordt er in 1865 zelfs voorzitter van de kerkenraad. Uit zijn nalatenschap wordt het Brusselse Brugmannziekenhuis gebouwd. BOUDIN (I.). 'Brugmann Georges-Edmond.' In: *Belgische Protestantse Biografieën*. Brussel, 1994, p. 2-4.

³⁶ Architect Otto Johan Geerling (1829-1900) is kerkvoogd (voorzitter van de financiële commissie van de Nederlandstalige protestantse kerk te Brussel. Er staan in België in de 19^e eeuw 16 kazernes waarvoor hij de plannen levert. Zijn weduwe Anna Geertruida van den Heuvel sterft op 2 september 1916. De oudste dochter trouwt met J. Chrispeels (ut infra) en de jongste dochter met Hendrik de Liefde, later bestuurslid van de vereniging Silo. Ook zijn zoon ds. Felix Charles Geerling is lid van de Silovereniging die een evangelisatiewerk beheert en een verder nog ter sprake komende lagere school opent. LIAGRE (Guy). *Eigen Schoon & De Brabander*, 2004, p. 365-411.

³⁷ LUTJEHARMS (W.). *De Vlaamse opleidingsschool van Nicolaas de Jonge en zijn opvolgers (1875-1926)*. Brussel, 1978, p. 15-17 en 81. 'Een woord ter nagedachtenis van Bokma (1831-1911)'. In: *Christelijk Volksblad*, 30 december 1911, p. 1-2. CHRISPPEELS (J.) 'Meester Bokma'. In: *Protestantse Kerkbrief*, 15 januari 1912.

³⁸ DEMAUDE-HEIN (G.). *Op.cit.* p. 145, introduceert hem ten onrechte pas in 1870.

³⁹ LIAGRE (GUY): Een veelkleurig bestaan. Enkele beschouwingen over de religieuze leefwereld van de jonge Vincent Van Gogh en zijn komst naar België (1854-1880). In: *Analecta Bruxellensia, Jaarboek van de Universitaire Faculteit voor Protestanse Godgeleerdheid te Brussel 7*. Brussel, 2000, p. 210-241. DEMAUDE-HEIN (G.). *Op.cit.* p. 145 stapelt in verband met het Nederlandstalig onderwijs de misverstanden op, door de vermelding van N. de Jonge als onderwijzer in 1862. De Jonge komt echter pas in Brussel aan in 1872.

⁴⁰ Zijn naam komt voor in een brief van 21 april 1875. In 1858 komt men zijn naam (of die van zijn vader?) tegen in *l'Union* 1858, p. 175. Hij woont aan de Quai des Barques.

⁴¹ *l'Union* 1858, 175.

⁴² *Idem*, 239.

⁴³ Notulen Kerkenraad (9-4-1956); (15-3-1871); (1-12-1873); (28-10-1878); D.R. Bokma Z.J. Notulen SC (11-6-1871); (10-10-1871).

⁴⁴ Echtgenote van Leonard Scheffer die in maart 1852 wordt ingeschreven. Notulen SC (12-12-1871). Ze neemt op 1 september 1877 ontslag. Demaude-Hein vernoemt haar pas in 1874.

⁴⁵ Nicolaas de Jonge (1845-1898) is predikant in Brussel van 1874 tot 1886 en directeur van het evangelisatiewerk SILO van 1887 tot 1893. LIAGRE (G.) *Op.cit.* p. 151-171.

⁴⁶ Notulen Schoolcomité (21-5-1874) en (15-3-1875).

⁴⁷ Notulen Kerkenraad (26-10-1874) en (27-9-1875). Mevr. Louveau legt per 1 januari 1877 haar taak neer. Laatstgenoemde wordt op 22 september 1875 aan het schoolbestuur voorgesteld en zal per 1 januari 1879 haar ontslag indienen.

⁴⁸ A. Sparnaay neemt ontslag als diaken van de gemeente in oktober 1903. Zijn dochter wordt op 1 januari 1877 als kwekelinge aangenomen zonder bepaling van traktement. Ze zal voorlopig met haar vader de 'grote-meisjes klas' waarnemen.

⁴⁹ Notulen Schoolcomité (27-9-1876).

⁵⁰ Thérèse de Winkelaar (hulp in de bewaarschool) krijgt in 1876 een maandelijks vergoeding van 5 fr. Een andere hulponderwijzeres komt op 28 december 1876: mej. P.A. Nolterius-van Elsbroek.

⁵¹ Hem wordt een traktement voorgesteld van 2.700 fr. plus 300 fr. voor 'voorlezerschap' en indien zijn vrouw handwerken kan onderwijzen nog eens 300 fr.

⁵² Notulen Schoolcomité (17-5-1876); (18-6-1879); (20-7-1879). Notulen Kerkenraad (7-6-1879); (2-8-1880).

⁵³ De laatste bewaard gebleven rekeningen van de school dateren van einde 1880. De laatste rekening van 1880 wordt door de kerkenraad goedgekeurd op 9 juni 1881 en heeft een negatief saldo van 85 fr. 30.

⁵⁴ Er is geen spoor van betalingen aan haar adres in de rekeningen!

⁵⁵ Verslag gemeentevergadering (20-3-1882).

⁵⁶ Notulen Schoolcomité (3-6-1884).

⁵⁷ Debruyne verlaat in de zomer 1885 al de school.

⁵⁸ De Vlaming Felix Chrispeels groeit op in het protestants-evangelisch milieu. Vanaf 1874 is hij lid van de kerkenraad van de Nederlandstalige protestantse kerk te Brussel, eerst diaken, later ouderling. Hij krijgt in april 1876 een benoeming als colporteur in dienst van de Stads- en landsevangalisatie. In 1879 wordt hij hulp-evangelist van de pas gestichte evangalisatiepost in Laken. In 1894 krijgt hij bevordering tot hulp-prediker. In 1906 wordt hij evangelist, met predikantsbevoegdheid. Hij sterft in Laken in 1920. Chrispeels is in Vlaanderen vooral bekend gebleven vanwege zijn geloofsliederen. In het Silo-archief berust een boek waarin hij 120 eigen liederen heeft opgetekend. LIAGRE (G.). *Anders geloven*, 2004, p. 161.

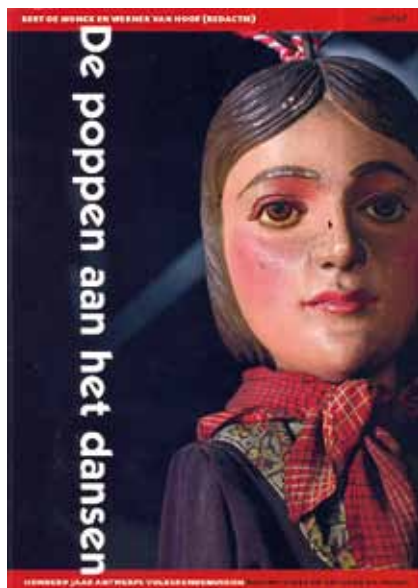
⁵⁹ Het schoolgeld wordt verhoogd (voor diegenen die kunnen betalen ...) tot 15 fr. voor 1 kind; 25 fr. voor 2 kinderen en 30 fr. voor 3 kinderen. In de hoogste klas moeten de de leerlingen de schoolboeken zelf kopen. In de lagere klassen betaalt men voor de schoolboeken 1 fr. per kwartaal.

⁶⁰ A. Pijnacker-Hordijk (1851-1925) is predikant in Brussel van 1887 tot 1891. Van 1891 tot 1925 bedient hij de Église Wallonne in Nijmegen. LIAGRE (G.). *Op. cit.* p. 175-180.

⁶¹ Pierre Joseph Chrispeels, later Pieter Jozef, of kortweg Jozef. Bij de geboorteaangifte, vooral in het Brusselse, werden de voornamen in het Frans ingeschreven. Vlamingen veranderden later vaak zelf hun voornaam. Chrispeels wordt geboren te St.-Jans-Molenbeek op 16 augustus 1859, een jaar voor het overlijden van zijn vader. Hij is de eerste en ook de jongste leerling op de opleidingsschool voor evangelisten. Hij doet er zijn intrede op 1 november 1876. Zijn legerdienst vervult hij van 1879-1881 en doet eindexamen op 22 mei 1882. Als hoofd van de christelijke lagere school wordt hij aangesteld op 29 december 1882 en is er werkzaam tot 1889. Hij leidt ook preekdiensten en evangeliseert tot in de mijnstreek. Hij huwt met Joanna Geerling op 16 augustus 1887. Hij wordt evangelist in Duinkerke tot 1895 en volgt later zijn benoeming als predikant van Maria-Horebeke tot 1914. Hij verhuist dan naar Laken, terwijl hij ondertussen ook al directeur van het Silo-werk is geworden. Dat blijft hij tot aan zijn emeritaat in 1930. Hij overlijdt in Laken op 28 februari 1939. LUTJEHARMS (W.). *Op. cit.* p. 88.

⁶² Willem Hoek (1863-1926) is predikant in Brussel van 1891 tot 1926. Hij is vice-voorzitter van de synode (1904-1915). LIAGRE (G.). *Op. cit.* p. 180-225.

⁶³ Protestantse Kerkbode (1-12-1915).

DE MUNCK (Bert) & VAN HOOF (Werner) (redactie), *De poppen aan het dansen Honderd jaar Antwerps Volkskundemuseum. Nieuwe visies op erfgoed en musea.* Nijmegen: Uitgeverij Vantilt, 2007, 270 p.

Dit mooi uitgegeven werk verschijnt ter gelegenheid van het eeuwfeest van het Volkskundemuseum. Het is in zekere zin ook een afscheid, want er is beslist de collectie samen met die van het Vleeshuis en het Nationaal Scheepvaartmuseum onder te brengen in het MAS (Museum aan de Stroom), dat gewijd zal

zijn aan de stadsgeschiedenis. Al zal het nog enkele jaren duren eer dat daadwerkelijk gebouwd zal zijn.

Alfons K. L. Thijs behandelt de geschiedenis van wat toen nog Museum voor Folklore heette van 1907 tot 1956, de huidige conservator Werner Van Hoof de lotgevallen daarna tot heden.

De oorsprong gaat terug tot de privé-collectie die de Antwerpse excentrieke dichter Max Elskamp (1862-1931), 'flamand d'expression Française', reeds op het einde van de 19e eeuw met zoveel passie had bijeengebracht dat hij tot afschuw van zijn familie zijn beroep als advocaat ervoor opgaf. Het was schepen Frans Van Kuyck (1852-1915), de bezieler van de historische evocatie 'Oud Antwerpen' op de wereldtentoonstelling van 1894, die het stadsbestuur wist te overtuigen de verzameling over te nemen en onder te brengen in een pand naast het Museum Plantin-Moretu. Elskamp lag al spoedig overhoop met Vlaamsgezinde volkskundigen, en dat culmineerde na het trauma opgelopen door de Eerste Wereldoorlog.

Ook het Museum kende barre tijden. Het kon zeker niet op de onvoorwaardelijke steun van het stadsbestuur rekenen, en dat kwam ook tot uiting toen het in 1935 'verbannen' werd naar een afgedankt schoolgebouw aan de Sint-Andriesstraat. Het museum sloot in 1939 zelfs zijn deuren en zou pas in 1956 in verschillende fasen terug openen in enkele historische gildenhuisen achter het stadhuis.

Die realisatie kwam tot stand onder impuls van de invloedrijke volkskundige en stadssecretaris K. C. Peeters (1903-1975). Die richtte

naast het museum zelf ook een Instituut voor Volkskunde op, dat onder zijn strakke leiding een grote activiteit ontplooidde.

K. C. Peeters hing een 'nationalistische' opvatting over volkskunde aan, en trok daarmee de lijn door van tijdens het interbellum en de Tweede Wereldoorlog. Niet toevallig luidt de titel van zijn bekendste werk *Eigen Aard*.

Die visie kwam van in de jaren '60 onder vuur te liggen. Met het verdwijnen van K. C. Peeters verloor het museum zijn voornaamste pleitbezorger, en er braken terug moeilijke jaren aan waarin het zich maar moeilijk kon herbronnen. Het boek handelt niet uitsluitend over de geschiedenis van het Volkskundemuseum. Marxix Beyen schrijft over 'De massa en het volk. De culturele en maatschappelijke context van de volkskunde in de lange twintigste eeuw.' Hij rekent in dat essay af met de idealiserende mythe van 'de boer' als hoogste incarnatie van 'het volk' en wijst integendeel op het belang van de stedelijke samenleving. Hij signaleert ook de ideaalbeelden van de stad en de natie zoals die tot uiting kwamen in de reconstructie van 'oude steden' op de Wereldtentoonstellingen zoals 'Oud Antwerpen' in 1894, maar ook nog 'Oud België' in 1935. Dat beeld kanteelde met de aanvaarding van de moderniteit na de Tweede Wereldoorlog. Op Expo '58 was er enkel nog sprake van 'Vrolijk België' als amusementspark.

Ad de Jong, verbonden aan het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem, behandelt nieuwe trends in historische en etnologische musea. Als voorbeelden uit zijn eigen museum geeft hij o.m.: een 'Molukse barak' uit de beginjaren '50, een huizenrij uit Tilburg met woningen van verschillende recente periodes, huizen van ambachtslieden uit de Amsterdamse Jordaan, een 'Turkenpension' voor gastarbeiders uit de jaren '70.

Peter Stabel en Carl Depauw analyseren de nieuwe functies van stadsmusea, met als voorbeelden het STAM te Gent, het Bruggemuseum en natuurlijk het geplande Museum aan de Stroom.

Marc Jacobs, codirecteur van het nieuwe steunpunt voor cultureel erfgoed FARO, focust op de gewijzigde opvattingen over wat stedelijke musea horen te zijn.

Een aantal hier behandelde thema's zijn ook voor het AMVB van belang zijn. In het bijzonder moeten wij ervoor opletten niet te vervallen in een nostalgische ophemeling van een Vlaamse aanwezigheid in Brussel, op basis van de getuigenissen over het verleden van allerlei verenigingen waarvan wij archief bewaren. In werkelijkheid waren die organisaties al generaties lang ingekapseld in een stedelijke samenleving, waarin het Frans een dominante rol speelde en de verfransing overhand toenam. We mogen die realiteit niet onderkennen door alleen te focussen op het verenigingsleven waarin vooral Vlaamse inwijkelingen aan bod kwamen. Intussen is er naast het fenomeen van de taalgemengde gezinnen ook nog de multiculturele samenleving bijgekomen, waar we de ogen niet voor kunnen sluiten. Ook dat is stadsgeschiedenis in wording. (WVDE)

SIGNALEMENTEN

Anderlechtensia

Het tijdschrift van de Geschied- en Heemkundige Kring van Anderlecht, publiceerde in december 2007 een themanummer over 75 jaar Anderlechtse musea. Kathleen Leys, adjunct-conservator Erasmushuis en Begijnhof, brengt een geschiedenis van het Erasmushuis (in het Frans en het Nederlands). Robert Diedrich heeft het over 'La rue Henri Vieuxtemps' en de

merkwaardige musicus naar wie deze straat werd genoemd. Ginette De Corte behandelt een aantal buitenlandse schrijvers die in Brussel verbleven, en hun haat-liefde verhouding met deze stad. Jan Delcour brengt in het Nederlands twee liederen, een over de 'Koureur Désiré Keteleer', en de melodie van het lied 'De Joeremet'.

Evere

Het tijdschrift van de Geschied- en Heemkundige Kring van Evere bracht in januari 2008 bijdragen van Pieter Cnops over de Hoefweg en de Oostweg (in het Nederlands), de 19e aflevering van Jérôme Philippon over Everse straten (hier in de alfabetische volgorde enkele straten die beginnen (in het Frans) met L. Roland Bonneville brengt de vierde aflevering van zijn 'Histoire de l'Art en Belgique', en Victor Ghysels besluit met een paar oude documenten over het roken in de treinen (1908) en hoe toeristen met zeep en alcohol in een blikje een komfoortje kunnen maken (1907).

LACA-Tijdingen

Het tijdschrift van de Geschied- en Heemkundige Kring van Laken bracht in december 2007 onder meer een samenvatting van een voordracht van Jean-Claude Beaumont, de voorzitter van de Ligue Royale Belge pour la Protection des Oiseaux, over de zangvogels te Laken in 1938 en nu, een bijdrage van Jean Pierre Van Hautegeem over de geschiedenis van de Werkhuizeningang, een van Eric Christiaens over de pompiers van Laken en een van Wim van der Elst over de Gasfabriek van de Stad Brussel aan de vaart. In februari 2008 verscheen een speciaal nummer over de aanleg van de Van Praetlaan en de Van Praetwijk, een project van Leopold II dat tientallen jaren zou vergen en eigenlijk pas na

de wereldtentoonstelling van 1958 zijn beslag zou krijgen. Er wordt aandacht besteed aan de opeenvolgende tracés van de Van Praetlaan, aan het megalomaan project van Leopold II om een spoorwegverbinding met het kasteel van Laken tot stand te brengen, en aan het project van het Brussels Instituut voor Milieubeheer om in de zone tussen de Van Praetlaan en de Vuurkruisenlaan, van de Dikke Linde tot de Van Praetbrug, een Groene Wandeling aan te leggen.

In het nummer van maart staat een bijdrage van Fernand Sonck over zijn grootvader Lode Sonck en de Lakense toneelvereniging 'Onder Ons', een inventaris door Daniel Van Kriekinghe van wat er nog bewaard is van de Expo 58 met foto's van 7 voorbeelden en een beschrijving van Laken in 1881 door M. Wendelen.

Mémoires d'Etterbeek

Het tijdschriftje van de Cercle d'Histoire d'Etterbeek 'Jean-Paul Delfeld' besteed aandacht aan de geschiedenis van de gemeente, aan de wijk van de 'Rue des Champs' (Hubert Baele), een vertaling in het Brussels door Jean Imbrechts van een artikel van Hubert Baele, en een korte familiekronek van Vilma Vantuyckom-Corso over de wijk van de Koninklijke Jacht.

Molenbecca

Het tijdschrift van de Lokale Heemkundige Kring van Molenbeek van januari 2008 brengt in het Nederlands een artikel van Raoul Maria De Puydt over 'Kunst in de Brusselse metro', een biografisch overzicht door Daniel Cologne over de publicist Sander Pierron (in het Frans), en een hommage aan de familie Cortvrint, marionettenspelers, door de voorzitter Jean Boterdael (in het Frans). Het nummer van februari 2008 is dan weer volledig gewijd aan

de Molenbeekse musicus Jean De Mideleer (1908-1986), door Félix Snyers.

Ucclensia

Het tijdschrift van de Geschied- en Heemkundige Kring van Ukkel en omgeving heeft het in het nummer van januari 2008 over de redding van een oud vaandel van de Harmonie St.-Roch (door Clémy Temmerman). Er zijn nogal wat gelijkenissen met het terugvinden van de oude vlag van de Fanfare De Eendracht van Neder-Over-Heembeek, die het AMVB op een rommelmarkt kon verwerven. Raf Meurisse heeft het (in het Nederlands) over de Creetmolen, de Liefkenshoekmolen, de Craytmolen, de Overste molen. Tenslotte brengt Jean Lowies herinneringen aan zijn schooltijd tijdens de Tweede Wereldoorlog in de Jean Benaetsstraat.

Historia Bruxellae

In deze reeks, uitgegeven door het Stadarchief van Brussel, verschenen in een hoog tempo volgende werkjes, die aan € 8,- te koop zijn in het Stadsarchief of bij Passa Porta: *

* Luc Keunings, *Geheime politie en politiegeheimen in Brussel*

* Claire Billen en Jean-Marie Decroly, *De kleinste kamertjes in de grootstad, een historisch overzicht van de private en publieke toiletten door de eeuwen heen.*

* Frédéric Boquet, Jean Houssiau en Thérèse Symons, *Baden in Brussel, een geschiedenis van de openbare hygiëne en de publieke baden.*

* Gustaaf Janssens, *De graven Egmont en Hoorn, het relaas van de strijd tegen de onverdraagzaamheid.*

* Thérèse Symons en Jean Houssiau, *Gekleurde tijden – schets van de kleurgeschiedenis van Brussel, over de kleur van de gebouwen in de stad.*

* Manuel Couvreur, Anne Deknop en Thérèse Symons, *Manneken Pis in alle staten, de*

bewogen geschiedenis van de oudste burger.

* Michèle Galand, Jean Houssiau en Thérèse Symons, *Faience in Brussel van de zeventiende tot de negentiende eeuw.*

* Jozef Janssens en Remco Sleiderink, *Minnelijk akkoord, over de Brusselse rederijkerskamers.*

* Chloé Deligne, *Brussel boven water, over het waterbeheer in de stad door de eeuwen heen.*

* Bruno Bernard en Robert Maskens, *De Brabantse Omwenteling en de Verenigde Nederlanden, over de rol die de Brusselaars speelden bij deze eerste aanzet tot België.*

* Serge Gaumain, Valérie Piette en Gonzague Pluvinage, *Brussel 14-18. Een stad in oorlog, dag na dag.*

BERREBY (Gerard).

Piet de Groof, le général situationniste.

Brussel, 2008, uitgeverij Allia, 299 p., € 15.

Over deze boeiende persoonlijkheid, in zijn beroepsleven generaal bij de luchtmacht, maar al meer dan 50 jaar nauw betrokken bij het reilen en zeilen in de Brusselse kunstwereld, verscheen een boek van de hand van historicus Gerard Berréby. Het behandelt de Brusselse kunstgalerij en het gelijknamige tijdschrift *Taptoe* uit de jaren 1950, zijn kennismaking met Alechinsky en andere kunstenaars, het avontuur van de tentoonstelling *Cobra na Cobra* in 1956, zijn contacten met onder meer Christian Dotremont, Asger Jorn, Maurice Wyckaert, Hugues C. Pernath, Roel D'Haese en vele anderen. Omwille van zijn statuut als officier bediende Piet De Groof zich in het avantgarde milieu van de schuilnaam Walter Korun. Hij is ook al vele jaren actief in het Lakense verenigingsleven, in de Vlaamse Club, als voorzitter van het Willemsfonds-Laken en nog veel meer. (WVDE)

PLATEL (Marc). *Brussel is ook van ons. Een Vlaamse Randbewoner getuigt.*

Leuven, Davidsfonds, 2007, 110 p

BHV, de Rand en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is al een heel lang belegen probleem, onlosmakelijk verbonden met de splitsing van België in taalgemeenschappen en het statuut van de 'tweetalige' hoofdstad. De grondwet en het legale kader van de wetten van 1930 waren nochtans duidelijk: op vraag van de Walen géén tweetaligheid over het ganse land. De taalgrens werd een grens tussen het Vlaams en het Franstalig territorium, Brussel werd een tweetalige enclave. Maar in dit 'apenland', dixit Mark Eyskens in een verlicht moment, weerstond en weerstaat niets de expansiedrang van een aantal Franstalige politici.

Dat alles, en veel meer, behandelt Marc Platel in zijn vlot leesbaar en stevig onderbouwd boek. Het voetnotenapparaat zet de lezer aan tot verdere lectuur. Vanuit zijn persoonlijke ervaringen als ingeweken Gentenaar in Brussel en in de Brusselse rand en vanuit zijn accurate kennis als gedreven Wetstraatjournalist brengt hij een eerder pessimistische visie op de evolutie in en om Brussel. Het is een verhaal van telkens weer om de lieve vrede (welke vrede?) tot compromissen bereide Vlamingen en van de Francofonen, die steeds andere argumenten gebruiken om hetzelfde doel te bereiken, de Belgische staatsstructuur naar hun hand te zetten.

Aanbevolen lectuur dus. Mijn vrouw, vroeger een gedreven lerares geschiedenis en nog steeds Brusselaarster, vond dit boek na lezing verplichte lectuur in de lessen geschiedenis. Zoals gewoonlijk, maar nu terecht, beaam ik deze mening.

(WM)

COLOFON

Zesmaandelijks tijdschrift van het Archief en Museum voor het Vlaams leven te Brussel vzw

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Wim Van der Elst, Arduinkaai 28 1000 Brussel

Hoofdredacteur: Mariet Calsius

REDACTIE

Jimmy Koppen, Patricia Quintens, Wim Van der Elst, Frank Vanhaecke

MEDEWERKERS AAN DIT NUMMER

Guy Liagre, Wout Van Caimere, Willem C.M. Meyers

REDACTIEADRES

Arduinkaai 28 1000 Brussel

arduin@amvb.be

DRUK

Cassochrome, Waregem

VORMGEVING EN ZETWERK

L-ink

ISSN: 1784-3111

Abonnement op *Arduin* en *@rduin*: € 15,00 – Losse nummers *Arduin*: € 8,00 (per post € 9,50)

KBC: 433-1062071-43 – BIC: KREDBEBB – IBAN: BE66 4331 0620 7143

Het AMVB tracht de wettelijke voorschriften inzake auteursrecht toe te passen. Instellingen en personen kunnen contact opnemen met de redactie indien zijn menen rechten te kunnen laten gelden.

AMVB

Arduinkaai 28

1000 Brussel

Tel: 02-209 06 01 – Fax: 02-502 83 21

www.amvb.be

Algemeen: info@amvb.be

Directie: patricia.quintens@amvb.be

Archief: mariet.calsius@amvb.be

Arduin: arduin@amvb.be (redactionele vragen en opmerkingen)

Het AMVB is gedurende de weekdagen toegankelijk van 10.00 tot 17.00 uur. Het museum is gesloten op maandag, zon- en feestdagen. Indien er een tentoonstelling is, is consultatie in de leeszaal na afspraak (per mail of telefonisch) ook mogelijk op zaterdag.

Met steun van de
Vlaamse overheid

VLAAMSE
GEMEENS
CHAPSCO
MMISSIE

